

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
Pedagoogika kateeder

Kalju Saks

ÜLEKASVANUD ÕPILASTE EDASIJÕUDMINE KOOLIS
JA NENDE ASEND KLASSIKOLLEKTIIVIS

Dissertatsioon pedagoogikakandidaadi kraadi
taotlemiseks

TRU PEDAGOOGIKA
METOODIKA KATEEDRI
RAAMATUKOGU
NR. 12

Teaduslik juhendaja

dots., ped.-kand. A. Elango

Tartu 1967

Отзыв на диссертацию К. Я. Сакса
"Успеваемость учеников-переростков в школе и их
положение в классном коллективе".

Калью Янович Сакс закончил Тартуский госуниверситет по специальности английская филология. Одновременно с учебой он работал преподавателем английского языка в Пыльваской средней школе, позднее был заведующим методического кабинета Пыльваского района. Скоро после окончания университета К. Сакс привлек к себе внимание самостоятельными научными работами по проблемам успеваемости. Из-под его пера вышло в журнале "Ньюкогуде Кооль" несколько содержательных статей по этой области. С 1961-го года он является заочным аспирантом при кафедре педагогики ТГУ. В аспирантуре он выбрал темой своей научной работы проблему успеваемости учеников-переростков и их социального отношения с товарищами по классу. Проблема была в советской педагогике новой и органически влилась в общее направление научно-исследовательской работы кафедры педагогики.

Еще аспирантом К. Сакс соединил очень умело личный педагогический опыт и собранный в школе эмпирический и экспериментальный материал. При сборе материала он был старательным и обстоятельным. Он не ограничивался полученными от директоров и классных руководителей данными о переростании и об успеваемости учеников-переростков, но проверял и корректировал их по классным журналам. При статистической обработке собранных данных, он был прилежным и точным. Положительной чертой выделяется у него умение и смелость делать обобщающие выводы из собранного материала, как это видно и из его диссертации.

Поскольку нагрузка непосредственной педагогической работы не позволила ему закончить диссертацию во время пребывания в аспирантуре, К. Сакс продолжал эту работу и позже; в апреле 1967 г. она была успешно завершена.

Наряду с писанием диссертации К. Сакс опубликовал ряд научных статей как на тему своей диссертации, так и на другие педагогические темы. Также он успешно выступал с докладами на научных конференциях, так на конференции психологов Прибалтийских республик в Риге 1964 г., на республиканской научной конференции Научно-исследовательского института педагогики ЭССР в Таллине в 1965 г., на республиканской научной конференции по педагогике, организованной кафедрой педагогики ТГУ в Тарту в 1966 г. и т.п.

Как во времена аспирантуры, так и после этого К. Сакс выделяется

как добросовестный, старательный и трудолюбивый член коллектива кафедры педагогики.

Диссертация, которую К.Сакс представит к защите, несомненно заслуживает, чтобы его автору была присвоена ученая степень кандидата педагогических наук.

Основные положения диссертации были опубликованы в названных в автореферате статьях К.Сакса.

А. Эланго
(А. Эланго)

(доц., канд. педаг. наук)
научный руководитель К.Сакса.

26/X 1967

Тарту

Sisukord

lk.

Sissejuhatus

4

I peatükk:

ÜLEKASVAMISE ULATUS, ALGUS JA DÜNAAMIKA

1. Andmete kogumise ja läbitöötamise
metoodika 25

A. Ülekasvamise ulatus

2. Andmed ülekasvamise ulatuse kohta üldse 30

3. Ülekasvamise ulatuse muutumine I-VIII
klassis 36

4. Ülekasvanute vanuseline koosseis 39

5. Ülekasvanute sooline koosseis 42

B. Ülekasvamise algus ja dünaamika

6. Ülekasvamise hilisema koolituleku tõttu 45

7. Ülekasvanute õppeedukus 48

8. Ülekasvamise algus 55

9. Ülekasvamise dünaamika 63

10. Ülekasvamise tempo 71

II peatükk:

ÜLEKASVANUTE SUHTED KLASSIKOLLEKTIIVIS

1. Andmete kogumise ja läbitöötamise
metoodika 77

2. Klassikollektiiv kui sotsiaalne keskkond 89

3. Ülekasvanute asend klassikollektiivis	97
a) Ülekasvanute üldasend klassikollektiivis	97
b) Ülekasvanute asend klassikollektiivis sugupoelte järgi	103
c) Ülekasvanute enesehinnang ja nende suhtlemisringi ulatus	111
4. Tegurid, mis mõjutsvad ülekasvanu asendit klassikollektiivis	117
a) Üldiselt	117
b) Ülekasvanute arv klassis	118
c) Klassikollektiivi kuulumise seg	120
d) Klassikollektiivi astumise seg (klass)	122
e) Ülekasvamise aste	124
f) Õppeedukus	125
Pedagoogilisi järeldusi	129
Lõppkokkuvõte	139
Tabelite, graafikute ja diagrammide nimekiri	153
Tabelid	
Graafikud	
Diagrammid	
Lisad	
Kasutatud kirjendus	

SISSEJUHATUS

NLKP programm püstitab nõukogude rahva ette majandusliku pesülesandena luua kahe aastakümneaga kommunismi materiaalne tehniline baas. Selle ülesande edukaks täitmiseks vajalik teaduslik-tehniline progress sõltub omakorda inimestest, nende ideoloogilisest, hariduslikust ja kultuurilisest tasemest. Esinedes kõnega Venemaal KNU III ülevenemaalisel kongressil, rõhutas Vladimir Iljitš Lenin, et kommunistlikku ühiskonda saab "luua ainult nüüdisaegse hariduse alusel, et kommunism jääb ainult sooviks, kui ta /noorsugu K.S./ seda haridust ei omada" (2, 258). V.I. Lenin pidas haridust töövõljalikuse tõstmise otseseks ja vahetuks teguriks, kuid samuti ka töötajate riiklikku ja ühiskondlikku ellu lülitumise eelduseks ning tingimuseks.

NLKP programm konkretiseerib meie generatsiooni ülesandeid rahvahariduse alal järgmiselt: "Kommunismile üleminekuks on tarvis kasvatada ja ette valmistada kommunistlikult teadlikke ja hea haridusega inimesi, kes on suutelised tege- ma nii füüsilist kui ka vaimset tööd, aktiivselt tegutsema mitmesugustel ühiskondliku ja riikliku elu aladel, teaduse ja kultuuri valdkonnas". (3, 113).

Vastavalt sellele programmile püüavad Kommunistlik Partei ja Nõukogude Valitsus rahvaharidust arendada niihästi e k s t e n s i o o n i kui ka i n t e n s i i v i s -

t a m i s e suunas, s.o. laiuti ja sügavuti.

Esimeses suunas on eesmärgiks hõlmata kogu noorpölv võimalikult pikemaajalise kooliõpetusega. Sellel alal on viimastel aastatel saavutatud silmapaistvat edu. 1958.a. koolireformiga mitte ainult ei tugevdatud kooli sidemeid eluga, vaid tõsteti ühtlasi kohustuslikku üldharidust seitsmelt klassilt kaheksale ning loodi reaalsed eeldused selle nõude realiseerimiseks. Praegu lõpetab valdav enamik nõukogude noori 8-klassilise kooli. Kuid majanduslik-tehniline ja kultuuriline progress nõuavad tootvaks tööks veelgi paremini ettevalmistatud ja kõrgemate üldhariduslike teadmistega noori. Meie eesmärgiks on saavutada, et kõik noored lähemas tulevikus ka kogu elanikkond omandaksid 10-11-klassilise hariduse. Selleks on käesoleva viisastaku plaanis ette nähtud kehtestada kümme-üheteistkümnklassilise kooli kohustuslikkus ja tunduvalt laiendada hariduse omandamise võimalusi, põhitööd katkestamata. Ei ole kahtlust, et see ülesanne on meile jõukohane ja et see ka teostatakse.

Rahvaharidust intensiivistades, s.o. sügavuti edasi arendades on meie eesmärgiks, et kõik õpilased saaksid koolist võimalikult ulatusliku, täieliku ja põhjaliku hariduse, mis loob neile vajalikud eeldused niihästi ellu rakendumiseks kui ka edasiõppimiseks järgmise astme koolides. Ka selles suunas on meie koolil silmapaistvaid positiivseid nihkeid. 1967/68. õppeaastast alates kehtestatavate

õppeplaanidega tihendatakse veelgi õppetöö sisu ja rikastatakse seda teaduse uusimate saavutustega.

Nõukogude koolisüsteem on nõnda üles ehitatud, et ühe või teise kooliastme lõpetamine kindlustaks kõikidele noortele võrdsed eeldused niihästi tootvale tööle rakendumiseks kui ka õpingute jätkamiseks. Nii näiteks peavad kõik üldharidusliku 8-klassilise kooli lõpetajad omendama ühtse õppeprogrammiga ettenähtud haridusmiinimumi. Sama on üldjoontes kehtiv ka täieliku keskkooli kohta.

Sel eesmärgil kontrollitakse õpilaste teadmisi juba klassist klassi üleviimisel ja nõutakse, et üleviidavad oleksid eelmise klassi kursuse vähemalt rahuldaval tasemel omendanud. Pedagoogiliste ja organisatsiooniliste vahendite rakendamiseiga püütakse saavutada, et võimalikult kõik õpilased sellele nõudele vastaksid, s.t. et saavutataks täielik, 100%-line õppeedukus.

Alati see siiski ei õnnestu.

Paljud kodanlikud pedagoogid peavad selle eesmärgi saavutamist üldse lootusetuks. Nende arvates on inimese vaimse arengu aluseks ja muutumatult piiritletud rasmiks, mille piires areng saab toimuda, pärilikud eeldused. Need eeldused olevat aga lastel seevõrra erinevad, et on võimatu kõiki lapsi õpetada koos ja viia neid võrdsele haridustasemele.

Eriti tugevasti oli see teooria juurdunud kodanlikus Saksa pedagoogikas. Üks selle esindajaid, B. Harms (14) püüdis tõestada, et 41,8% klassikursust kordama jäetud õpi-

lastest olevat vaimselt debiilsed, 45,8% aga neuropaatilise konstitutsiooniga. Samasuguseid vaateid avaldasid A. Busmann (8), W. Hartnecke (15) jt., kes lisaks pärilike eelduste puudumisele pidasid laste edasijõudmatuse põhjuseks nende madalat sotsiaalset päritolu ja ebasoodsaid koduse miljöö tingimusi. Paljude näiliselt teaduslike uurinustega püüti põhjendada seaduspärasust: mida sügavamast sotsiaalsest kihist laps pärineb, seda varem jäävat ta õpinguis teistest maha.

Kodanlikus Bestis propageerisid neid seisukohti J. Tork (76), J. Meerits (52) jt.

Fasistlikud pedagoogid ja paljud USA teadlased on püüdnud erinevusi laste koelijõudlustes ja andekuses redutseerida rassilistele erinevustele, pidades kinni teooriast, et ühed rassid omavt suuremaid eeldusi vaimseks arenguks kui teised.

Andekuse sotsiaalse (ja rassilise) jaotumise teooria üheks uusimaks näiteks on Lääne-Saksamaal 1959.a. ilmunud H. Walteri töö (vrdl. H. Löwe 46, 9). H. Walteri arvates on nn. ülemkihi (akadeemikud, töösturid, kõrgemad ametnikud jt.) lastest andekaid ja väga andekaid, kes on suutelised omandama kõrgemat haridust, 94,6%. Tööliste ja maastööliste lastest võivad seda saavutada ainult 13,6%; 53,9% selle rahvakihi lastest olevat nii vähe andekad, et suutvat saavutada ainult madalama rahvakooli taseme või isegi seda mitte. Samuti püüab R. Burt (7) tõestada, et Londonis pärinevat enamik vaimselt mahajäänud lapsi tööliste aguli-

test.

Taolised teooriad võlgnevad oma näilise teaduslikkuse eest tänu sihilikult valitud uurimismeetoditele, eriti tendentslikult koostatud ja rakendatud intelligentsustestidele.

Nende teooriate sotsiaalne tellimus on ilmne, nende abil püütakse õigustada kapitalistlike riikide hariduspoliitikat, mis on suunatud sellele, et töötavat rahvast ilma jätta täisväärtuslikust haridusest ja kindlustada valitsevate klasside privileegi paremale ja kõrgemale haridusele.

Lähtudes nendest pessimistlikest teooriatest, mis õpilaste õppeedukust peavad sõltuvaks esmajoones kas pärilikest eeldustest või paratamatult kujunenud miljööst, on kapitalistlike riikide koolikorralduses õpilaste mahajäävuse probleemi praktiliselt püütud lahendada kolmel viisil. Misugune lahendusviis mingis riigis kehtiv, sõltub suurel määral kodanlase ja eksploateeritava rahva vahekorras vastaval maal.

Ladina-Ameerika, Aafrika ja Aasia säilinud poolkoloniaalses või koloniaalikest äsja vabanenud riikides viiakse järgmisse klassi üle ainult väike osa õpilasi, kes vastavale klassile planeeritud materjali on täielikult omandanud, teised jäetakse edasi samasse klassi (90, 12). Selle tagajärjel ei jõuagi enamik õpilasi kooli lõpuklassidesse, vaid ületavad koolikohustuse vanusepiiri varem ja lahkuvad koolist pooliku algharidusega. See süsteem kindlustab kodanlase orjadele minimaalselt vajalikud teadmised, üksikud erakordselt andekad töörahva lapsed aga kasva-

tatakse kodanlikus koolis ümber kodanluse sõnakuulelikeks käsilasteks.

Paljudes kõrgelearenenud kapitalistlikes riikides nagu Rootsis, Inglismaal, enamikus USA osariikides jm. praktiseeritakse küll kõikide õpilaste üleviimist järgmisse klassi, kuid erineva tasemega voorudesse. Õpilased jaotatakse vastavalt nende teadmiste tasemele, mõnikord ka vastavalt testikatsete tulemustele, 3-4 vooru (A, B, C, D). Õppetöö erinevates voorudes toimub erineval tasemel, nii et mahajäämus süveneb iga aastega. Mahajäävat õpilast ei jäeta klassikursust kordama, vaid viiakse järgmisse klassi, madalama tasemega vooru. Normaalses ulatuses omandavad õppeprogrammiga püstitatud eesmärgi ainult A-vooru õpilased, kõik teised lõpetavad koolikursuse enam või vähem kärbitud programmide alusel. Neil puuduvad teistega võrdsed eeldused tööle rakendamiseks või õpingute jätkamiseks. Selle aastuse osaliseks saavad esmaajoonel töötava rahva lapsed, kuna nendega on kodus vähem tegeldud ja nende arenemistingimused on halvemad.

Inglismaal toimub algkooli viimase klassi lõpetamisel (11 aasta vanuses) üldine õpilaste sorteerimine intelligentustestide alusel. Sellega määratakse kindlaks õpilaste edasine haridustee ja tõkestatakse nendel lastel, kelle testitulemused olid madalamad, tee algkoolile ettevalmistavatesse keskkoolidesse.

Seesugust diskrimineerivat õpilaste sorteerimist peamiselt testimetodi alusel on kritiseerinud maailmas paljud progressiivsed pedagoogid. B. Symon (123), D.K. Legeman

(110) ja I. Adler tõestasid, et testides antud küsimused ei mõõda andekust, vaid kui nad üldse midagi mõõdavad, siis ainult oskust teha üldistusi, klassifitseerida, kasutada sõnastikku jms. Voorudesse jagamiseta algkooli pooldab nii sotsiaalselt kui ka pedagoogilisest aspektist G. Freeland (128). B. Symon kirjutab: "... Kehtiv valikusüsteem teenib peamiselt klassidesse jagatud ühiskonda, kes ei suuda ära kasutada kõigi oma kodanike võimeid ja seepärast piirab nende arengut" (123, 31). Rootsi 1957.a. Koolikomisjoni põhisoovitustes on esitatud väga tõsised kaalutlused õpilaste jagamise vastu erineval tasemel toimuva õppetööga klassidesse, sest kool pidavat õpilasi ette valmistama elama ja töötama koos kuigi inimeste võimed ja huvid on erinevad (61, 40).

Osa kapitalistlike riikide progressiivseid pedagooge on pannud ette kasutada kolmandat võimalust ja raskusi, mis tekivad sellest, et osa lapsi vastavale klassile püstitatud õpetuslikke eesmärke ei saavuta normaalajaga, lahendada õppetöö vormide muutmise teel. Püüdes põhjendada koolitöö reorganiseerimise vajadust, kirjutas W.A. Lay: "Meie... oleme kindlal veendumusel, et mõnesidki õpilasi vaalesti mõistetakse, istumajäämisele määratakse, koolist välja tõugatakse, kuna õpetaja kujutlustüüpe ei tunne ja arvesse ei võta". (36, 208). Suuremaid võimalusi õpilaste individualsete erinevuste arvestamiseks püüdsid anda kooliuuenduslikud kavad, näit. Daltoni plaan, mis eitas üldse koolikursuse jaotamist õppeaastete kaupa ja kõikide vastava klas-

si õpilaste üheaegset üleviimist järgmisse klassi. Õppeprogrammiga määrati kindlaks ainult lõpp-eesmärgid, mis õpilane kooli lõpetamisel oma teadmiste, oskuste ja vilumuste näol peab saavutama, jättes iga õpilase enda asjaks, kui kiiresti ta need eesmärgid suudab saavutada. Õppeprotsessi täielik individualiseeritus välistab õpilaste rühmitamise klassidesse ja ignoreerib õpetaja juhtivat osa õppeprotsessis.

Nõukogude Liidus ja teistes sotsialismimaades on suhtumine õpilaste edasijõudmatusse printsiipselt erinev kapitalistlikes riikides valitsevast suhtumisest. Meie ei lasse end eksitada kunstlikult välja mõeldud või metodoloogiliselt vildakutele ja sihilikult moonutatud uurimismeetoditele rajatud teooriatest, mille kohaselt valdaval enamusel noortest pidavat puuduma eeldused täisväärtusliku hariduse omandamiseks. Marksistlikule metodoloogiale rajatud uurimuste valguses võime pidada tõestatuks, "et õigesti organiseeritud õppe- ja kasvatustöö juures võib saavutada iga koolis õppiva lapse edasijõudmise. Õpilase edasijõudmatus osutub elati (muidugi kui laps on terve) koolis, aga mõnikord veel enne kooli asetleidnud kasvatus- ja õpetuse vigade tulemuseks". (124, 92).

Ühiskondlike suhete revolutsiooniline ümberkorraldamine sotsialismimaades avas võimalused inimese võimete täielikuks väljaarendamiseks ja kasutamiseks. Otsustavalt on parandatud õpilaste õppimistingimusi (tihe koolivõrk, internadid, hästiaustatud uued koolimajad, toitlustamine koo-

lides jne.). Väga suurt tähelepanu on pööretud õpetajate ettevalmistamisele, kooli õppe- ja kasvatusmeetodite viimistlemisele, parimate kogemuste juurutamisele koolipraktikasse.

Selle tulemusena lõpetab meil valdav enamik noori selle klassi kursuse, kus nad õpivad, ühe aastaga, ilma et oleks vaja mingeid võimete järele diferentseeritud voorusid või individualiseeritud tööüritusi programmides ette nähtud materjali omendamisel (nagu teatlesid Dalton-plaan jne. kodanliku pedagoogika voolud).

Nagu näitevad statistilised andmed, on meil olukord ses suhtes järgmine.

1963/64. õ.s. lõpetas Vene NFSV-s klassikursuse 95,7% õpilastest, kuna klassikursust kordama jäi ainult 4,3%. Asjaolu, et see protsent võrreldes sõjajärgsete reakustega võitlemise aastatega järjekindlalt langenud on (1945/46. õppeaastal oli klassikursuse kordajaid 20%, 1952/53. õppeaastal 14,5% vt. M. Kasin, 100), lubab loota, et meie võimuses on seda lähematel aastatel veelgi vähendada. Eesti NSV koolide õppeedukust iseloomustavad järgmised andmed: Tartu linna koolides lõpetas klassikursuse 1963/64. õppeaastal 93,8%, Põlva rajoonis 88,7% kõikidest I-XI klassi õpilastest.

Võrdluseks olgu tähendatud, et tsaari-Venemaal jäi iga aasta 27-40% õpilastest klassikursust kordama, kodanliku Eesti algkoolides 1930/31. õppeaastal 15,3%; keskkoolides oli klassikursuse lõpetajate protsent kevadel ainult 69,5,

teised kas jäid istuma (9,4%) või said järeleksamini (21,1%) (74). 1919-1933.s. õppima asunud noortest lõpetas 6-klassilise algkooli 1925-1939.s., s.o. normaajajaga sinult 43% (25, 425). Eesti NSV koolide I klassi 1955-1957.s. võetute arvust lõpetas 8-klassilise kooli 1963-1965.s. 73,2% (132, 4).

On teada, et klassikursuse sagedased kordajad jõuavad koolikohustuse eest enne välja, kui nad 8-klassilise kooli kursuse lõpetada jõuavad, ning katkestavad õppimise. Selle tagajärjel tekib teatud hulk noori, kes on jäänud pooliku üldharidusega (vt. käesoleva töö I peatükk 2. lõik). Koolihariduse tähtsuse tõusuga annab selle puudulikkus end elus välismini tunda kui varem (H.D. Rösler 68, 21). Uurimused näitavad, et puuduliku haridusega inimestel on üldreeglinas ka madal kultuuri- ja moraalsuse, piiratud arusaamad oma kohustustest ühiskonna ees ja indiviidi ning ühiskonna huvide vahetõrkest. Nende huvid ja vajadused satuvad kergesti konfliktiks ühiskonna huvide ja vajadustega.

Eesti NSV prokuratuuri poolt uuritud 230-st alaealisest kurjategijast oli 83,4% klassikursuse kordajad, kes ei omanud oma vanusele vastavat haridust (K. Kimmel 27, 51), kuritee toimepaneku ajaks oli õppimise täiesti katkestanud ja koolile selja pööranud 49,6% alaealistest kurjategijatest. H. Kurmi uurimuse andmetel oli 42-st 12-18.s. tütarlapsel, kes olid jämedalt rikkunud avaliku elu norme, 60% korranud klassikursust (35, 49).

Teiseks häirib meid klassikursuse kordajate esinemine

sellega, et nendele teistkorda sama klassikursuse andmine koormab ühiskonda täiendavate kuludega. Kui Tartu linnas 1962/63. õppeaastal jäi klassikursust kordama 652 õpilast siis moodustab see kontingent omsette perega keskkooli, mille ülalpidamise arvel võiksime tunduvalt parandada kõikide laste õppimistingimusi.

Õpilaste mitteedasijõudmise põhjuste uurimisele on nõukogude pedagoogika oma eksisteerimise algaastatest peale kuni tänapäevani pühendunud palju tähelepanu.

Ühe mahajäämuse põhjusena on juhitud tähelepanu õpilaste tervislikule seisundile. Eesti NSV teadlastest leidis E. Koemets (28), et umbes 50% Tartu koolides klassikursust kordama jäänud õpilastest oli lähemat või pikemat seega haige olnud. J. Orn (58) leidis mõningaid seoseid õpilase somatilise seisundi ja õppeedukuse ning käitumise vahel. Raskeimate defektidena on märgitud kõne- ja kuulmispuudeid, mis takistavad normaalset kontakti ja suhtlemist ümbriusega. A. Reigo (66) uurimus kuulmishäiretega internastkooli õpilaste kohta näitab, et enamik neist jäi üldhariduslikus koolis enne internastkooli tulekut korduvalt klassikursust kordama. Paljud kuulmishäiretega õpilased olid üldse koolist vabastatud, mistõttu nende mahajäämus suhtlemise piiratud tegejärjel veelgi süvenes. On põhjust oletada, et veel mitte kõiki mitmesuguste defektidega õpilasi ei suunata õigesekselt erikoolidesse ja isegi vaimselt debiilseid lapsi õpid ülekasvanutena normaalkoolis.

Teise põhjuste rühmana tõstavad nõukogude uurijad esile didaktilisi osalt ka organisatoorseid ja psühholoogilisi asjaolusid,

M. Danilov ja rida teisi metoodiliste teoste autoreid (97 ja 96) märgivad kõige levinumate ja tüüpilisemate puudustena koolide ja õpetajate töös õpetamise madalat ideelis-teoreetilist taset, õpetamise meetodite ühekülgsust, tähtsaimate didaktiliste nõuete ignoreerimist, eriti petustamist õppematerjali esitamise näitlikkuse ja jõukohasuse ning tema omendamise süstemaatilise ja kindluse suhtes, samuti ebarahuldavat õpilaste iseseisva töö organiseerimist klassis ja kodus. A. Gelmont (93) on vaadelnud õpilaste edasijõudmatust ülddidaktilisest aspektist, s.o. sõltuvuses ühelt poolt õpetaja pedagoogilisest tegevusest ja tema poolt kasutatud õpetamise meetoditest ning teiselt poolt õpilase õppetegevusest, tema aktiivsusest õpetatavate teadmiste omendamisel ja tema teadlikkusest. Üldse viib autor didaktilist laadi puuduste alla 55,1% kõigist mahajäävuse juhtudest. Kuna psühholoogide N. Mentšinskaja (86) jt. uurimused näitasid õpilastel suuri individuaalseid erinevusi õppimisvõimes, oletab I. Unt õigusega, et "õppe edukuse languse... üheks sagedaseks põhjuseks võib olla asjaolu, et õppetöö oli õpilastele varer ülejõukäiv või liigs kerge (78, 11).

Didaktilise jõukohasuse põhiprintsiibi jäme rikkumine on laste saatmine kooli arenguetapmel, mis ei võimalda neid koolis õpetada. Nõukogude Eesti koolitöö seisukohalt on seda

kooli k ü p s u s e probleemi uurinud H. Liimets (41), J. Orn (60), K. Indre (20) jt. A. Norbergi (54) ja A. Juhkani (21) katsed mõõta kooliõuesikute psüühilist valmisolekut koolitööks näitasid, et valdav enamik hiljem klassikursust kordama jäänud õpilastest kuulus uurikutena katsetulemuste paremusjärjestuses oma koha poolest viimase viiendiku hulka. Kooliastumisele eelneva arengu erinevusi ja nende mõju õpilaste edasijõudmisele koolis tuleb pidades oluliseks teguriks, mis vajab edaspidist uurimist. Laste kooliastumisel on õpetajal tegemist lapse võimete erineva arenemise tasemega, mis tuleneb ühelt poolt koolieelse kasvatuse ja koduse miljöö iseärasustest, teiselt poolt lapse vaimse kipsmise tempost.

Paljud nõukogude psüüholoogid on edasi arendanud õpilastele individuaalse lähenemise ja nende käitumise psüüholoogilise analüüsi nõuet, mis esines juba N.A. Dobroljubovil (99). Psüüholoogilisest aspektist läheneb õpilaste edasijõudmatuse probleemile L. Slavina (124), kes uuris mitteedasijõudvate õpilaste individuaalsete iseärasuste tundmaõppimise ja nendele lähenemise võimalusi. L. Božovitši, N. Morozova ja L. Slavina ühised uurimused (89) on leidnud ühiskondlike õppimismotiivide puudulikku arengut õpilastel, kes õppetöös edasi ei jõua.

Ühendades õpilase õpetatavuse (didaktiline aspekt) ja tema isiksuse moraalse suunitluse (psüüholoogiline aspekt) esitab N. Muratškovski (118) ebas edukate õpilaste jaotuse kahte suuremasse tüüpkonda:

I tüüp: õpilased, kellele on iseloomulik madala tasemega mõttetegevus, kuid moraalne suunitlus õppimiseks jaatav.

II tüüp: võimekad ja vaimselt arenenud õpilased, kes eitavalt suhtuvad õppimisesse.

Niisuguste vastuoluliste isiksuse omadustega on seletatavad L. Božovitsi, N. Morozova ja L. Slavina tähelepanekud (125 ja 87), et ebaedukatel õpilastel ja nende vanematel on sageli suhted õpetajatega ja kooliga halvad, ilmneb üksteise mitteõistmine ehk nn. mõtetebarjäär. Samasuguseid asjaolusid märgivad Saksa DV autorid L. Fischer, M. Wiedemann ja H. Fuchs (13). Mitmete autorite poolt, nagu L. Slavina (124), I. Kazakov (102) jt. märgitakse kasvatusreaksuste ilmnemist just seoses klassikursuse kordamisega, mis näitab nende probleemide tihedat seost.

Edasijõudmatuse põhjustega tegelevas nõukogude pedagoogilises kirjanduses on esinenud mõnevõrra ühekülgne tendents täielikult ja tingimusteta süüdistada ainult õpetajat õpilaste mahajäävuses, nagu märgib A. Budarnõi (90, 3).

Tunduvalt laiemalt on vaadeldud teiseks aastaks jäämise põhjusi viimase aja Saksa DV ja Poola RV pedagoogilises kirjanduses (H. Löwe, 46, Z. Kupiszewicz, 109). Z. Kupiszewicz jagab edasijõudmatuse põhjused 3 gruppi: 1) ühiskondlik-majanduslikud, 2) biopsüühilised ja 3) pedagoogilised (nende hulgas 1. alagrupp - koolisüsteemi, programmide, õpikute, näitlike õppevahendite puudused, mis otseselt ei sõltu õpetajast, ja 2. alagrupp - otseselt õpetaja tööst tulenevad puudused, nagu meetodilised vead, õpilaste mitteküllaldane

tundmine, vajaliku pedagoogilise hoolduse puudumine mahajääjate üle jm.).

Üheks oluliseks õpingutes mahajäämise põhjuseks on õpilase ebasoodne kodune miljöö. Nõukogude kooli algaastatel teostasid paljud õpetajad S. Šatski jt. juhtimisel eest ümbritseva keskkonna uurimist, et kool võiks vahele segada perekonna, küla ellu eesmärgiga luua soodsamaid tingimusi laste arenemiseks ja negatiivsete mõjude ületamiseks (129, 5). Hiljem sellised uurimused vaibusid seoses nende tulemuste ebaõige tõlgendamise ja kasutamiselega pedoloogide poolt, kes selle eest hukka mõisteti 1936.a. (98, 193). Saksa DV-s on õpilaste koduseid perekondlike olusid ja elamisharjumusi põhjalikult uurinud rida autoreid (H.-D. Rösler, 68, H. Löwe, 46 jt.), kes lähtuvad eeldusest, "et kuni kõik lapsed ei ela optimaalsetes tingimustes, on õppeedukuse edasine tõus võimalik, sõltumata õpetuse organisatoorsest ja didaktilisest parandamisest" (68, 153).

E. Vapperi (80) uurimus Tallinna koolide ülekasvanute kodustest tingimustest näitas, et meilgi esineb klassikursuse kordejatel, eriti nendel, kes on korduvalt istume jäänud, ebaharmoniat ja tülisid perekonnas, huvi puudumist lapse tegevuse vastu, järelevalvetust ning kooskõlastamata tegevust vanemate vahel kasvatustöös, perekonna lõhenemist ja alkoholi kuritarvitamist vanemate poolt, vähest nõudlikkust ja halbu õppimisvõimalusi kodus.

Õpilaste edasijõudmatuse eri aspektide uurimisele pühendatud tööd (H. Löwe, Z. Kupkzewicz) näitavad, et edasijõudmatust koolis on enamasti mitmesuguste tegurite kompleks, mis paljudel juhtudel viib isiksuse väärarengule. Enamikus nimetatud töodes on uuritud õpilasi, kes halva õppeedukuse tõttu klassikursust kordeavad (Sitzenbleiber, БТОРОПОДНИКИ), või ka õpilasi, keda see oht ähvardab (H.-D. Rösler), ning katsutud tegevivesteliselt kindlaks teha edasijõudmatuse põhjusi.

Senistes uurimustes õpilaste mitteedasijõudmise põhjuste kohta on liiga vähe tähelepanu pööratud sellele, mis suguseid õpilasele ebasoodsaid mõjusid ja tingimusi toob kaasa klassikursuse kordamise fakt kui niisugune.

Harilikult arvatakse, et klassikursust korrates likvideerib õpilane senised lüngad oma teadmistes ja võib sealt peale edukalt jätkata õpinguid. Nagu näitavad meie andmed, mis toodud käesoleva töö I peatükis, paljudel juhtudel see nii ei ole. Tekib küsimus - miks?

See küsimus sundis meid klassikursuse kordamise dünaamikat üksikasjalikult vasttlema ja seda olukorda, millesse klassikursust kordav õpilane satub, lähemalt analüüsima.

Klassikursuse kordamine tähendab õpilasele kõrvalleksi-

dumist normaalsest hariduskäigust, sattumist uude klassikollektiivi. Klassikollektiiv aga, mis algul, I klassis oli vanuseliselt enamvähem homogeenne, muutub kursuse kordajate, nn. istumajäajate tagajärjel vanuseliselt heterogeenseks. See fakt omakorda toob kaasa terve rea uusi asjaolusid ja tegureid klassi veimu, klassi "mikrokliima" ja mikrostruktuuri kujunemisel. Klassikursuse kordamise probleemi dialektiline käsitus nõuab, et klassikursuse kordamist kui halva edasijõudmise otsesest tagajärge vaadeldaks omakorda tema tagasihõjatus klassikursuse kordajale.

Õpilasi, kes on vanemad kui vastavas klassis õppivate laste normaalne vanus peaks olema, nimetatakse ülekasvanuteks (непероступи überaltete, over-age children).

Mõnikord nimetatakse ülekasvanuteks neid õpilasi, kes ei ole suutnud 8-klassilise kooli haridust koolikohusliku aja jooksul omandada ja käivad edasi 8-klassilises koolis, olles vanemad kui 16 aastat.

Käesolevas töös on ülekasvanuse mõiste määratlemisel lähtutud koolikohustuslike laste kontingentide vanuselisest arvestusest. Klasside komplekteerimisel on I klassi tulevaste õpilaste kontingendi arvestuse ajaliseks piiriks 1. september, s.t. vastavasse õpilaste koolikohustuslikku kontingenti kuuluvad kõik lapsed, kes entud aasta 1. septembriks on saanud 7 aastat vana. Vanusevaba sellise õpilaskontingendi sees võib kõikuda veidi vähem kui aasta piirides. Erinevus naaberkontingenti kuuluvatest õpilastest võib olla ka ainult 1 päev, kui õpilased on sündinud

vastavalt 31. augustil ja 1. septembril. Vastavalt niasugusele jaotusele peaksid II klassis õppima lapsed, kes kuni 1. septembrini on saanud 8 a. vanaks, III klassis need, kes kuni 1. sept. on saanud 9 a. vanuseks jne. Selliste laste vanust võiksime märkida sümboliga N. Tegelikult kuulub ühte klassi enamasti õpilasi 4-6 aastakäigust. Kui võtame niasuguse aastakäigu, kuhu kuuluvate õpilaste enamik on VIII klassis, siis mõned nende eakasslastest on alles V või isegi IV klassis (vrdl. käesoleva töö lk, 31).

Kõiki neid õpilasi, kes seisuga 1. septembril on a vanuse täis-aastates on vanemad, kui nad vastavas klassis olema peaksid, nimetame käesolevas töös ülekasvanuteks. Nende vanust märgime sümboliga $N+n$, kus n võrdub aastate arvuga, mille võrra ülekasvanu on vanem kui normaalse edasijõudmisega õpilased vastavas klassis. Kui õpilane tuli kooli nooremalt, s.t. polnud 1. septembriks veel saanud 7-aastaseks ($N+n$), ja jäi klassikursust kordama, siis sattus ta klassi, mis vastab normaalselt tema vanusele, ja teda ei loeta ülekasvanuks. Küll aga loeme ülekasvanuks õpilast ka siis, kui ta miskipärast tuli kooli vanemana kui 7 a. või jättis vahele mõne õppeaasta, ilma et ta klassikursust oleks korranud. Hilisema koolituleku, klassikursuse kordamise ja ülekasvamise seost vaatleme lähemalt edespidi.

Meie töö lähtekohaks on hüpotees, et ü l e k a s v a -

nud, millest nende ülekasvamise ka tingitud poleks, on klassikollektiivis ebasoodsas sotsiaalses asendis, mis piirduks, pürssib nende edukat õppimist ja põhjustab edasise klassikursuse kordamisi ning ühenduses sellega ülekasvamise süvenemist. Vastavalt sellele tuleks koolikorralduses rakendada niisuguseid vahendeid, mis kas väldiks ülekasvamise tekkimist või loeks ülekasvanutele oma kollektiivis soodsamad edasijärgemise tingimused.

Selle hüpoteesi tõepärasuse väljaselgitamiseks ja sellest tulenevate pedagoogiliste järelduste kontrollimisele ongi pühendatud käesolev töö.

Kõigepealt püüame kindlaks teha ülekasvamise kui pedagoogilise nähtuse ulatust. Kas õpilaste vanuselised erinevused meie üldharidusliku kooli klassides on väga suured või on tegemist ainult väikeste hälvetega, mis ei ületa 1 aastat? Kas õpilaste põhimassis erinevad oma vanuse poolest igas klassis ainult üksikud õpilased või on tegemist suure osaga klassist? Missugustes klassides on ülekasvanuid kõige enam ja kuidas muutub nende protsent I-VIII klassini?

Mõningeid andmeid ülekasvamise ulatuse kohta annavad uurimused, mis käsitlevad õpilaste erineva edasijõudmise

põhjusi, kuid nendes esineb klassikursuse kordamine (resp. ülekasvamine) kui teatud fakt, kui teatud tegurite lõppresultaat, mitte aga kui teatud protsess. Ülekasvamist kui nähtust ei saa selgitada, ilma et uuritaks tema algust, käiku ja lõpptulemust.

Sellepärast olemegi oma töös võtnud vastlemisele, millistes klassides algab ülekasvamine. Kuidas kulgeb ülekasvanute edasine hariduskäik pärast esmakordset klassikursuse kordamist? Kui suur osa ülekasvanuist jõuab edukalt edasi pärast klassikursuse kordamist? Kui kiiresti järgnevad klassikursuse kordamised üksteisele? Kuipalju ülekasvanutest omandab 8-klassilise kooli hariduse?

Nendele küsimustele oleme pühendanud töö I peatüki.

Uurimismeetodina oleme seejuures kasutanud koolidest kogutud arvustikulise materjali statistilist analüüsi (vt. lähemalt I ptk.).

Muutusi ülekasvanute sotsiaalses miljöös ja ülekasvanute asendis selle miljöö suhtes oleme vaadelnud ja analüüsinud töö II peatükis.

Kuna ebeseoised miljöötegurid perekonnas ja üldise väljapoole kooli, mis etendasid oma osa ülekasvamise põhjustamisel, jäävad põhiliselt endisteks aga muutub klassikursuse kordamise tõttu oluliselt, oleme peatählepanu pööranud klassi- ja koolimiljööle. Missugused on ülekasvanute suhted teiste klassõpilastega ja omavahel? Missugune on üldise ülekasvanute asend klassikollektiivis ja missugust mõju avaldavad selle kujunemisele ülekasvamisega seotud asjaolud, nagu

ülekasvamise algus, ülekasvamise aste, ülekasvanute arv
klassikollektiivis jne.?

Nende küsimuste lahendamisel oleme kasutanud põhiliselt
situtsiooniekspriimendi, kitsamalt võttes partnerivaliku
testi tulemusi (vt. lähemalt II peatükki).

Klassikursuse kordamise õpetusliku ja kasvatusliku efek-
tiivsuse uurimisest oleme teinud mõningaid praktilisi peda-
googilisi järeldusi ülekasvanute kohtlemiseks koolis, et
vältida nende edasist mahajäämist õpingutes.

I peatükk

ÜLEKASVAMISE ULATUS, AIGUS JA DÜNAAMIKA

1. Andmete kogumise ja läbitöötamise meetodika

Õpilaste õppeedukust, eriti õpingutes mahajäämise põhjusi, on uurinud väga paljud Nõukogude Liidu, teiste sotsialismimaade ja kapitalistlike riikide pedagoogid. Enamasti on mahajäävust seejuures käsitletud staatiliselt, teatud momenti läbilõikes. Mahajäävuse põhjusi on otsitud peamiselt päriuslike tegurite või koolivälise miljöö valdkonnast, mõnikord ka õpetajate ebapiisava pedagoogilise meisterlikkuse alalt. Õpilaste, eriti mahajäänute asandile klassikollektiivis on seejuures vähe tähelepanu pööratud.

Hilises minevikus on õpilaste õppeedukust ja klasside koosseisu istumajääjate seisukohalt põhjalikumalt uuritud Saksa Demokraatlikus Vabariigis. 1950.a. tegi seda W. Wolf (86) ja 1960.a. H. Löwe (46) - mõlemad Leipzigi linna koolidest kogutud materjali põhjal. H. Löwe refereerib oma töös Bielefeldis (Saksa FV) H. Frommbergeri poolt teostatud uurimusi. 1966.a. maikuus, kui käesoleva uurimuse andmed olid juba läbi töötatud ja osaliselt publitseeritud, esitas Eesti NSV Statistika Keskvalitsus kokkuvõtte klassikursuse korrajate arvust ja koosseisust ENSV üldhariduslikes koolides (132).

Kõik need andmed pakuvad mõningaid võimalusi teostada

võrdlusi ka ülekasvamise tekke ja dünaamika kohta. Põhiliselt tegeldakse nendes aga klassikursuse kordajatega, kes moodustavad ainult ühe osa ülekasvanutest, ja sedagi ainult ühe momendi läbilõikes. Need õpilased, kes varem küll klassikursust kordasid, kuid uurimise momendil ei ole klassikursuse kordajateks, jäävad väljapoole neid uurimusi. Niisamuti ei puuduta need neid, kes muutusid ülekasvanuteks hilisema kooli astumise või vahepeal põetud haiguste tagajärjel.

Õpingutes mahajäämist otseselt ülekasvamise aspektis, eriti ülekasvanute ebasoodsat sotsiaalset asendit käsitlevaid ulatuslikumaid uurimusi peale paari diplomitöö, mis kirjutatud Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika kateedri juhendamisel, ei ole meil teada. Näib, et Nõukogude Liidus selliseid töid teostatud ei ole.

Viimastel aastatel on Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika kateedri üheks uurimisteenaks olnud õpilaste puuduliku edasijõudmisega seotud probleemid. Nende uurimisele on suunatud pedagoogika eriharude diplomande, pedagoogilise uurimistöö kursusest osavõtvaid õpetajaid ja mõningaid aspirante. Nii kirjutas 1963.a. üliõpilane M. Illi diplomitöö Tartu koolide ülekasvanutest (19), mis kujutab endast esimest katset selle probleemi uurimiseks Eesti NSV-s. M. Illi on kogunud mõningaid huvitavaid andmeid, kuid soovida jätab faktide täpsus ja andmete läbitöötamine. Vaatluse alla on võetud ainult IV-VIII klassid Tartu linna koolides, seejuures näitas andmete hilisem kontrollimine meie poolt, et välja oli jäänud mitmeid klasse ja ülekasvanuid, mis põhjustas

faktilisi moonutusi.

Materjali uurimusteks ülekasvamise ulatuse, tekke ja dünaamika kohta on võimalik koguda peamiselt kolmel viisil:

a) vaadeldes õpilaste vanuselist koosseisu klassides, mis peegeldab testud klassi jõudnud õpilaste senist hariduskäiku koolis;

b) jälgides testud õppeaastal I klassi astunud laste hariduskäiku kuni nende väljajõudmiseni koolikohustuse eest;

c) jälgides mõne konkreetse kooliklassi õpilaste koosseisu ja õppeedukust liikumisel I klassist kuni VIII klassi lõpetamiseni.

Esimese meetodi puhul, mida kasutavad H. Löwe, W. Wolf, H. Frommberger, M. Illi, saadakse ülevaade ülekasvamise ulatusest ja kasvust klasside kaupa. Andmed ülekasvamise tekke kohta on aga moonutatud, kui võetakse kokku andmed eri klasside kohta I-VIII klassini, sest nooremaid klasse läbinud õpilaste arv on palju suurem. Praktiliselt ainult VIII klassi õpilastel oleks olnud võimalik muutuda ülekasvanuks kõikides eelnevates (I-VII) klassides. Ei saa aga piirduda ka ainult kaheksandate klasside õpilaste hariduskäigu jälgimisega, kuna juba teoreetiliselt on võimalik, et mõned õpilased väljuvad koolikohustuse eest ja üldhariduslikust koolist, enne kui nad jõuavad kaheksandasse klassi.

Testud õppeaastal I klassi astunud laste hariduskäigu jälgimise katseid on teinud A. Sepp (71) ja A. Töldsepp (77) ainult üksikute koolide ulatuses. Saadud andmed peegeldavad

õigemini ülekasvamise teket, kuid nende väärtust vähendab asjaolu, et nad ei peegelda ühest koolist teise üle läinud õpilaste hariduskäiku - selliseid õpilasi on aga palju. Seega puudujääki saab vältida ainult sel teel, et kogutakse andmeid mõne suurema administratiivse üksuse - linna või rajooni kõikidest koolidest.

Ülekasvamise dünaamikat peegeldab kõige täpselt mõne konkreetse kooliklassi õpilaste koosseisu ja õppeedukuse vastlemine kogu kooliaja vältel, s.o. I klassist kuni VIII klassi lõpetamiseni.

Käesolevas töös on kasutatud kõiki neid meetodeid ja võrreldud saadud tulemusi omavahel.

Ülevaate saamiseks ülekasvamise ulatusest, tekkimisest ja dünaamikast Eesti NSV üldhariduslikes koolides on valitud 2 ulatuslikku õpilaste arvu poolest lähedast administratiivpiirkonda: Tartu linn ja Põlva rajoon. Tartu linna üldhariduslikes koolides õpivad peamiselt linnalapsed, Põlva rajooni koosseisu ei kuulu ühtegi linna, ainult 2 alevit. Seega võimaldavad nurimused nendes kahes erinevas administratiivpiirkonnas välja selgitada, kas ja mil määral ülekasvamine ning sellega seotud nähted võiksid olla tingitud laste erinevatest kooliskäimise tingimustest. Üldkokkuvõttes võiks aga nende kahe piirkonna kohta saadud andmeid pidada küllalt iseloomustavaks kogu meie vabariigile.

Mõningate probleemide täpsustamiseks võtsime lähema vaatluse ja analüüsi alla Tartu 5. Keskkoolist ja Põlva Keskkoolist kogutud andmed.

Aluseks on võetud andmed õpilaste koosseisu kohta Tartu linna koolides 1962/63. õ.a. ja Põlva rajooni koolides 1963/64. õ.a. Tartu koolide osas on andmed saadud klassipäevikutest isiklikult, Põlva rajooni koolide osas klassijuhatajatelt. Klassijuhatajatele esitatud ankeedi vorm on antud lisas (vorm 1).

Peale selle on ülekasvamise dünaamika küsimuste täpsustamiseks kogutud andmeid 1955/56. õ.a. Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I klassi astunud õpilaskontingendi edasijõudmise kohta koolis 9 aasta jooksul. Need andmed on Tartu linna koolide kohta saadud klassipäevikutest, Põlva rajooni koolide kohta koolidirektorite poolt täidetud ankeetidest (vorm 2), kusjuures nende täitmise õigsust paljudes koolides klassipäevikute ja õpilasarvamatute näjal kontrollisime.

Konkreetselt kooliklassina on jälgitud Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli 1955/56. õ.a. ja 1956/57. õ.a. kooliteed alustanud klasside koosseisu.

Üksikute klasside, koolide, piirkondade ja õpilasgruppide kohta saadud statistiliste andmete võrdlemisel on nende usaldatavuse kontrollimiseks kasutatud t-testi, mille juures oluliseks oleme pidanud $t \geq 2$.

Andmed on vormistatud tabelite ja graafikute kujul, mis on lisatud käesolevale tööle.

A. ÜLEKASVAMISE ULATUS

2. Andmed ülekasvamise ulatuse kohta üldse

Ülekasvamise probleem on õpilaste vanuselise arenevuse probleem klassides; järelikult tuleb kõigepealt uurida õpilaste vanuselist koosseisu.

Andmeid õpilaste vanuselise koosseisu kohta üldhariduslikes koolides esitavad ENSV Statistika Keskvalitsuse igaaastased statistilised aruanded (vorm Rik nr. 76-B), kuid nendes esitatakse ainult andmed kogu kooli õpilaste kohta, mitte klasside kaupa eraldi. Seejuures esitatakse andmed 7-12-aastaste õpilaste kohta kokku, alates 13. eluaastast küll iga vanusaasta kohta eraldi, kuid ei eraldata klasse ega 8-klassilise kooli õpilasi keskkooli õpilastest. Seega saab andmeid õpilaste vanuselise koosseisu kohta klasside kaupa ainult klassipäevikutest, mille järgi olemegi koostanud tabelid 1 ja 2, mis esitavad Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I-VIII klasside õpilaste koosseisu vanuse järgi 1962/63. õppeaastal. Õpilaste vanus on antud täisaastates seisuga 1. septembril 1962. Kokkuvõtte on tehtud nii selle järgi, kuidas ühe vanusjärgu õpilased jagunevad klassidesse, kui ka selle järgi, kuidas teatud klasside õpilased jagunevad vanusjärgude kaupa.

Vanusgruppide lõikes näeme, et kõige ühtlasem on 7-aastaste õpilaste kontingent, kelle hulgast Tartu 5. Keskkoolis

94,5% ja Põlva Keskkoolis 93,7% õpib I klassis, s.t. oma vanusele normaalselt vastavas klassis. Vanemate vanusjärkude kontingendid on järjest enam hajunud mitmesse klassi. Kõige enam on mitmesse klassi hajunud 13-aastaste õpilaste kontingent, kellest mõned on alles IV klassis; vanusele normaalselt vastavas klassis - VII klassis on Tartu 5. Keskkoolis ainult 62,7%, Põlva Keskkoolis isegi ainult 47,9% 13-aastastest lastest. Tunduvaid erinevusi üldise hajumise tendentsi suhtes uuritavate koolide vahel ei esinenud. Põlva Keskkoolis on kõikide vanusjärkude hajumine suurem ja hajumise kasvu tendents vastavalt vanuse kasvule järjekindlam. Kuna 15 ja 16-aastaste õpilaste enamik on 8-klassilisest koolist lahkunud, ei saa nende vanusjärkude kohta mingeid järeldusi teha. Erandlikuks nähtuseks võib nähtavasti pida Põlva Keskkooli 11-aastast õpilast II klassis ja 14-aastast õpilast IV klassis.

Klasside lõikes näeme, et kõige ühtlasem on vanuse poolest I klass, kus vaadeldavas kahes koolis 85-91% õpilastest kuulub ühte, nimelt 7-aastaste õpilaste kontingenti. Õpilaste vanuseline ühtsus järjest väheneb mõlema kooli vanemates klassides. Kõige ebaühtlasemad on vanuselt Tartu 5. Keskkooli VII klassid, kus normaalsele vanusjärgule vastavaid õpilasi (N) oli 62,7%, Põlva Keskkoolis V ja VI klassid, kus N oli 47,4-47,1%. Järgnevates klassides on õpilaste vanuseline koosseis taas veidi enam ühtlustunud. Kuna on üldiselt teada, et just V-VII klassides on kõige rohkem raskusi dist-

sipliini ja õppeedukusega (viimast kinnitavad ka meie uurimused vt. lk. 49), võib oletada selle teatavat seost vanuselise koosseisu ebaühtlusega. Kõige suuremaid vanusevahesid leiame Põlva Keskkooli IV ja V klassides, kus üksikute samas klassis õppivate õpilaste vanusevahe ulatub kuni 5 aastani, mis klassi kasvatustöös end kahtlemata tunda annab, sest 9 ja 14 aastaste laste huvidering erineb tunduvalt.

Üldse oli õpilaste koosseisu pilt Tartu 5. Keskkooli I-VIII klassides ja Põlva Keskkooli samades klassides järgmine:

		Tartu 5. Keskkool (537 õpilast)	Põlva Keskkool (526 õpilast)
N	(normaalne vanus)	72,0%	61,0%
N-1	(aasta nooremad)	6,0%	5,0%
N+1	(aasta vanemad)	16,0%	22,0%
N+2	(2 aastat vanemad)	5,7%	8,0%
N+3	(3 aastat vanemad)	0,3%	3,0%
N+4	(4 aastat vanemad)	-	0,7%

Seega on näha, et Põlva Keskkoolis on klasside vanuseline koosseis tunduvalt ebaühtlasem ja edasijõudmises mahajäänud õpilaste protsent suurem ($t = 4$). Koondtabeli 3 järgi on üldine mahajääjate, s.t. ülekasvanute protsent neis kaheks koolis kokku 28,1.

Ainult 2 kooli andmed ei võimalda suuremaid üldistusi ülekasvamise ulatuse kohta, sellepärast uurisime ülekasvanud õpilaste arvu kõikides Tartu linna üldhariduslikes koolides 1962/63. õ.a. ja Põlva rajooni üldhariduslikes kooli-

des 1963/64. õ.s., mida esitab tabel 4. Maakoolides on ülekasvanute üldarv tunduvalt suurem. I-VIII kl. õpilastest oli Tartu linnas ülekasvanud 27,3%, Põlva rajoonis aga 30,0% ($t=3$). Tunduvalt suurem on ülekasvanute protsent Põlva rajoonis V-VIII klassides ($t=2,5$), seevastu algklassides on maaoludes ülekasvanuid isegi veidi vähem. Seda ülekasvamise järsku tõusu maakoolide vanemates klassides tuleb seletada erinevate õpetamis- ja kooliskäimise tingimustega. Klasside täitavus on linnakoolides tunduvalt suurem (Tartu linnas I-IV kui ka V-VIII kl. keskmiselt 36 õpilast), paljudes maakoolides aga on õpilaste arv algklassides väike (Põlva rajoonis I-IV kl. keskmiselt 15 õpilast, V-VIII kl. 19 õpilast).

Üleminekul V klassi toimuvad paljudes maakoolides tunduval muutused: minnakse väikestest liitklassidest palju suurema õpilaste arvuga üksikklassi, koos koolivahetusega muutuvad kooliskäimise ja õppimise tingimused jne. See kõik häirib õpilastel välja kujunenud stereotüüpi, mis vastab töötingimustele ühe õpetajaga liitklassis. Probleeme, mis tekivad koolivahetusest ja üleminekust IV klassist V klassi, vaatlame põhjalikumalt seoses ülekasvamise algusega.

Kuna igal õppeaastal lisandub ülekasvavatele uusi klassikursuse kordajaid, on täiesti ootuspärane nende arvu suuremine klassist klassi. Seetõttu peaks ülekasvanute protsent olema kõige suurem VIII klassis, kuid tegelikult osutub, et Tartu linnas kui ka Põlva rajoonis on VIII klassis ülekasvanute protsent väiksem kui V klassis. Kõige suurem on ülekas-

vanute protsent Tartu linna koolide VII klassides (37,2%), Põlva rajooni koolides aga VI klassides (46,9%). Vanemates klassides ülekasvanute protsent langeb, nagu see ilmnes juba Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli õpilaste vanuselise koosseisu uurimisel. Samasugust ülekasvanute arvu vähenemist vanemates klassides märkisid Saksa DV uurijad W. Wolf (83) ja H. Löwe (46). Ülekasvanute arv Saksa DV koolide VII ja VIII klassis on vähenenud seetõttu, et palju õpilasi pärast kohustuslikku 8-aastast kooliskäimist vabastati. Samuti lahkub meil vanematel klassidel ülekasvanuid, kes on saanud 16 aastat vanaks. Statistilise aruande Rik nr. 75 järgi lahkus 1962/63. õ.a. jooksul V-VII klassini Tartu linna koolidest 8 õpilast teiste süsteemide õppeasutustesse, Rik nr. 76-A järgi lahkus 1963/64. õ.a. alguseni I-VII klassini 67 õpilast. Põlva rajooni statistilised aruanded näitavad sama õppeasta jooksul 28 õpilase lahkumist, järgneva suve jooksul veel 111 õpilase lahkumist üldhariduslikust koolist. Samade aruannete järgi lahkus 1. sept. 1963 kuni 1. sept. 1964 Tartu linna üldhariduslike koolide I-VIII klassist kesk-eriõppeasutustesse, kutse-tehnika-koolidesse, töölisnoorte ja kaugõppe koolidesse 444 õpilast. Need kõik olid 16-aastased ülekasvanud, kes ei omendanud üldhariduslikus koolis 8-klassilist haridust ülekasvamise tõttu. Nende koolist lahkumise täpsemad tingimused selguvad ülekasvanute koosseisu ja ülekasvamise dünaamika uurimisel.

Siin esitaksime ainult teostatud uurimuse lõpptulemused,

mis näitavad (tabelid 26 ja 27), et ühe aasta (1955.a. 1. sept. I klassi astunud) õpilaskontingendist haaras ülekasvamine Tartu linna koolides 44,4% ja Põlva rajoonis isegi 51,9% õpilastest, kes mõnda klassi ei suutnud ühe aastaga lõpetada. Koolikohustuse eest väljumiseni lõpetas 8-klassilise kooli Tartu linnas 67,9% ja Põlva rajoonis 64,0% õpilastest. Peale selle on veel võimalik, et kooli lõpetasid ka need õpilased (Tartu linnas 7,3% ja Põlva rajoonis 6,6%), kelle kohta andmed pärast esimest klassikursuse kordamist puuduvad nende lahkumise tõttu Tartu linna ja Põlva rajooni koolidest. Kindlasti aga ei lõpetanud 8-kl. kooli koolikohusliku aja jooksul Tartu linnas 24,7% ja Põlva rajoonis 29,4% õpilastest, kelle kohta on andmed, et nad kaks korda jäid klassikursust kordama.

3. Ülekasvamise ulatuse muutumine I-VIII klassini

Ülekasvanute protsent tõuseb Tartu linna koolides 10,5%-lt I klassis 37,2%-le VII klassis (seega keskmine kasv 4,7% klassi kohta). Põlva rajooni koolides oli ülekasvanute protsendi maksimum VI klassis; see protsent tõuseb siin I klassis 8,3%-lt 46,9%-le VI klassis (seega keskmine tõus 7,7% klassi kohta). Seega on Põlva rajooni koolides ülekasvanute arvu kasv palju kiirem. Seejuures ei ole ülekasvanute arvu kasv klassist klassi ühtlane, nagu näitab graafik nr. 1. Keskmisest suurem tõus on Tartu linna koolides I ja II kl., II ja III kl. ning IV ja V klassi vahel. Põlva rajooni koolides II ja III kl., IV ja V kl. ning V ja VI kl. vahel. Suureks kõrvalekaldumiseks üldisest ülekasvanute % kasvu tendentsist on Tartu linnas IV klass, kus on vähem ülekasvanuid kui III klassis. Põlva rajooni koolides sellist ülekasvanute arvu langust ei esine, kuid on tähelepanavalt väike kasv III ja IV kl. vahel. Et Tartu linna koolides IV klassis 1962/63. õ.a. oli vähem ülekasvanuid kui III klassis, näib olevat juhuslik kõrvalekaldumine üldisest kasvu tendentsist. Põhjuseks on erinevus ülekasvanute koosseisus I klassist lähtumisel. Kui teistes klassides on ülekasvanuid, kes pole klassikursust korranud, vaid ainult 8-aastaselt kooli tulnud, 5% ringis, siis III klassis on neid üle 10%. (võrdle tabelaid 4 ja 5). Seega õpilaste kontingent, kes on

hiljem kooli tulnud, võib osutada juhuslikuks teguriks ülekasvanute arvus õpilaste koosseisu vastlemisel ühel õppeaastal.

Usaldatavamad andmed saameaadeldes ühe ja sama kooliklassi kui teatud õpilaste kontingendi edasiliikumist I klassist VIII klassini, kusjuures antud juhuslik tegur (hiljem koolitulnud õpilaste kontingent jääb enam-vähem muutmatuks). Tabel 13 kujutab ülekasvanute arvu muutumist 1955/56. ja 1956/57. õppeaastal Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis I klassina õppetööd alustanud kooliklassides nende jõudmiseni VIII klassi.

Tabel näitab, et kolmel juhul saavutab ülekasvanute protsent klassis maksimumi VI klassis (ühel juhul V klassis), millele järgneb pidev langus. Ülekasvanute protsendi kasvus VI klassini esineb Põlva Keskkoolis väike tagasimineku IV klassis, mis on tingitud juhuslikest teguritest (ühe grupi ülekasvanute takerdumine III klassis).

Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I-VIII klasside õpilaste vanuselise koosseisu uurimine õppeaastatel 1956/57. - 1963/64 annab järgmised keskmised andmed ülekasvanute protsendi kohta klassides (tabel 14).

Tabeli 14 andmed kinnitavad, et kõige suurem ülekasvanute arvu kasv leiab aset üleminekul IV-ndast V-ndasse klassi (Tartu 5. Keskkoolis + 9,1, Põlva Keskkoolis + 13,6), samuti üleminekul I-st II ja II-sest III klassi. Väike on tõus III ja IV klassi ning V ja VI kl. vahel, VI klassist algab ülekasvanute arvu kahanemine. Ülekasvanute % ootamatu tõus

Tartu 5. Keskkooli VIII klassis on seotud sellega, et aastatel 1956.-1959. tuli selle kooli VIII klassi kui keskkooli algklassi palju ülekasvanuid linna 7-klassilistest koolidest.

Õpilaste vanuselise koosseisu uurimine kahes keskkoolis lubab teha mõningaid järeldusi ülekasvamise muutumise kohta kogu 8-klassilise kooli ulatuses. Ülekasvanute % vähenemist 8 aasta jooksul näitab tabel 15.

Ülekasvamine mõlema kooli I-VIII klassides on 8 aasta jooksul tunduvalt vähenenud. (Tartu 5. Keskkoolis 11,2% võrra, Põlva Keskkoolis 12,6% võrra). Selles faktis peegeldub nii koolitöö metoodilise taseme tõus kui ka elanikkonna üldise kultuurilise ja materiaalse heolu tõus. Siiski haarab ülekasvamine mõlemas koolis kui ka teistes Tartu linna ja Põlva rajooni koolides küllaltki ulatuslikku osa õpilastest, mis veelkord rõhutab vajadust uurida ülekasvamise teket ja dünaamikat.

4. Ülekasvanute vanuseline koosseis

Järgnevalt püüame selgusele jõuda, kui suured on ülekasvanute vanuselised hälbed.

Ülekasvanute ($N+n$) vanuseline erinevus klassis normaalses vanuses õpilastest (N) võib olla suurem kui 1 aasta ($N+1$). Põlva Keskkoolis oli see 4 juhtumil isegi 4 aastat ($N+4$). Selle järgi, kui suur on ülekasvanute vanuseline erinevus normaalselt edasijõudnud klassikaaslastest, on M. Illi poolt tarvitusele võetud nende jaotamine 1 aasta ülekasvanuteks (meil tähistatud $N+1$), 2 aasta ($N+2$), 3 aasta ($N+3$) jne. ülekasvanuteks. Ülekasvamise dünaemika seisukohalt võib seda erinevust nimetada ülekasvamise astmeks. Ülekasvamise astme järgi näitavad Tartu linna ja Põlva rajooni ülekasvanute koosseisu tabelid 9 ja 10.

Ülekasvanute põhimassi moodustavad $N+1$ (Tartu linnas I-VIII klassi ülekasvanutest 68,3%, Põlva rajoonis 62,5%). Kuna protsendi erinevus on statistiliselt oluline ($t=4$), järeldame, et maatingimustes - Põlva rajoonis on ülekasvamine mitte ainult ulatuslikum, vaid ka ülekasvamise astmelt kõrgem. Vastavalt sellele on $N+2$ Põlva rajoonis rohkem, samuti $N+3$ ja $N+>3$. $N+>3$ arv on väga väike (Põlva rajoonis 2,6%, Tartu linnas ainult 1,4%). Seejuures on enamik neist koonduvad V klassi, kus nad Põlva rajooni koolides ülekasvanutest moodustavad 6,5%, Tartu linna koolides 3,5%. Vanemates

klassides nende hulk järsult langeb. On lihtne näha, et kui õpilane V klassi astumisel on 4 aastat vanem normaalselt edasijõudnutest, siis kulus tal iga eelnenud 4 klassi lõpetamiseks keskmiselt 2 aastat. Ilmselt on kadunud igasugune huvi õppimise vastu, õppimiseks vajalikud võimed on välja kujunemata. VI klassi astumisel on need ülekasvanud 16-aastased ja lahkuvad üldhariduslikust koolist, kuna ei ole mõeldav, et nad 8-kl. kooli lõpetaksid 20-aastastena. Samasuguses olukorras on N+3, kelle protsent on kõige suurem VI klassis. Kuna siin edasijõudmise koefitsient tuleb klassi kohta 1,6 aastat, (8 aastaga 5 klassi) lahkuvad ka need ülekasvanud enamasti üldhariduslikust koolist 16-aastaseks saamisel, s.t. enne VII klassi astumist, kus nende protsent ülekasvanute koosseisus hakkab langema. N+3 ja N+>3 näol on tegemist õpilastega, kes oleks juba varem tulnud suunata erikooli, kuna on ilmne, et õppimine normaalkoolis käib neil üle jõu. N+2 osatähtsus ülekasvanute koosseisus hakkab langema Tartu linna koolides pärast VI klassi, Põlva rajooni koolides juba pärast V klassi, kus teatavasti ülekasvanuid on üldse kõige rohkem. Kuna N+2 V ja VI klassis veel ei välju koolikohustuseest, tuleb nende arvu vähenemise põhjust otsida üleminekus N+3, s.t. õpilased, kes seni olid 2 aastat vanemad normaalselt edasijõudnutest, jäävad kolmandat korda klassikursust kordama. N+3 arv seejuures eriti ei kasva, sest osa neist muutub N+4 ja lahkuvad koolist. Ülekasvanute koosseisu erinevused klasside vahel peegeldavad ülekasvamise dünaamikat, kus N+1 kasvab N arvel, kuid

sanuti kahaneb ülemineku tõttu $N+2$. Fakt, et $N+1$ protsent ülekasvanute koosseisus on kõige väiksem just suurima ülekasvanute arvuga klassile eelnevas klassis (Tartus VI kl., Põlva rajoonis V kl.), sunnib oletama, et järgnev ülekasvanute arvu vähenemine võib toimuda $N+1$ järk-järgulise lahkumisega üldhariduslikust koolist. Võib oletada, et väheneb ka $N+1$ üleminek $N+2$, kuid neid probleeme saab paremini jälgida ülekasvamise tekke ja dünaamika uurimisel.

5. Ülekasvanute sooline koosseis

Kõik senised uurijad (H. Löwe, M. Illi jt.) on tähelepanu pööranud ülekasvanute (resp. klassikursuse kordajata) jagunemisele sugupoolte järgi, leides, et poiste hulgas on rohkem ülekasvanuid Vene NFSV koolides moodustasid poeid teiseks aastaks jääjatest umbes 70% (100,16). Käesoleva uurimuse andmed kinnitavad poiste suuremat ülekasvamist. Tabel 6, mis kujutab ülekasvanute protsenti poiste ja tütarlaste hulgas, näitab, et nii Tartu linnas kui ka Põlva rajoonis on I-VIII kl. rohkem ülekasvanuid poiste kui tütarlaste hulgas (vastavad %-arvud poistel 30,6 ja 36,0 ning tütarlastel 23,8 ja 24,6). Seejuures on tunduvalt suurem erinevus poiste osas ($t=4$), nii et maskoolides on ülekasvanuid rohkem just poiste arvel. Ülekasvanud poiste ülekaal suureneb vanemates klassides (V -VIII kl.). Ülekasvanute koosseisu sugupoolte järgi eraldi vaadeldes (tabel 12), näeme, et poisse on nende hulgas 57,3% ja tütarlapsi 42,7%. Ses suhtes ei ole märgata erinevusi Tartu linna ja Põlva rajooni ülekasvanute koosseisus, kuigi Põlva rajoonis on tütarlapsi õpilastest 52,6% ja Tartu linnas 48,2%. Oluline erinevus ilmneb aga koosseisus ülekasvamise astme järgi (tabelid 7 ja 8). $N+1$ hulgas on poisse suhteliselt vähem kui $N+1$ hulgas. Seega on ülekasvamise poiste hulgas suurem nii ulatuse kui ka ülekasvamise astme poolest.

Poiste ja tütarlaste erinevale edasijõudmisele kooliõpingutes on palju tähelepanu pööratud saksa pedagoogilises kirjanduses (vrđl. H. Löwe 46, 41). Saksa teadlaste uurimused kinnitavad, et tütarlaste paremat edasijõudmist ei saa seletada tütarlaste suuremate intellektuaalsete võimetega, kuna mitmetes vastavates uurimustes ilmnas just poistel paremaid saavutusi. Üheks oluliseks faktoriks on tütarlaste kiirem füüsiline ja vaimne areng, mistõttu nad paremini kui nendega samavanused poisid täidavad koolitööks vajalikke nõudeid. Tütarlaste juures märgitakse suuremat püsivust, hoolsust ja kohusetunnet. H. Löwe (46, 43) ei loe neid omadusi tütarlastel sünnipärasteks ega ka kiiremast arengust tingituks, vaid väljakujunenuks vanemate erineva suhtumise tõttu poiste ja tütarlaste kasvatamisse. Nimetatud omadused arenevad tütarlastel välja just suurema nõudlikkuse tulemusena tütarlaste tegevuse vastu juba eelkoolieas, mil tütarlapsi rakendatakse täpsust ja kohusetunnet nõudvaile majapidamistöödele, kuna poisse lastakse vabalt ringi joosta. Seega ei ole poiste suurem ülekasvamine paratamatu soolise erinevuse tulemus, vaid kõrvaldatav õige koduse kasvatusega.

Kokkuvõte:

1. 1962/63. õppeaastal oli Tartu linna üldhariduslikes koolides I-VIII kl. ülekasvanuid 27,3%, 1963/64. õppeaastal Põlva rajooni koolide samades klassides 30,0%. Ülekasvanute vanuselises koosseisus moodustasid N+1 Tartu linnas 68,3%, Põlva rajoonis 62,5%. Seega on ülekasvamine maakoolides nii

ekstenstiivsem kui ka intensiivsem.

2. Ülekasvanuid on rohkem poiste (Tartu linnas 30,6% ja Põlva rajoonis 36,0%) kui tütarlaste hulgas (vastavalt 23,8% ja 24,6%), samuti on poistel ülekasvamise intensiivsem.

3. Kõige suurem ülekasvanute % oli Tartu linnas VII klassis (37,2%), Põlva rajoonis VI klassis (46,9%), mis samuti peegeldab ülekasvamise suuremat intensiivsust määkoolides. Kõige suurem ülekasvanute arvu kasv oli üleminekul IV-st V-ndasse, I-st II ja II-sest III-ndasse klassi, VIII klassis ülekasvanute arv langeb.

4. Ülekasvamisel on pidev vähenemise tendents (Tartu 5. Keskkoolis 8 aasta jooksul 11,2%, Põlva Keskkoolis 12,6% võrra).

5. Ühe õppeaasta õpilaskontingendi (1955.a. 1. sept. I klassi astunud õpilased) edasijõudmise uurimisel selgus, et antud kontingendist muutus ülekasvanuks Tartu linnas 44,4% ja Põlva rajoonis 51,8% õpilastest.

B. ÜLEKASVAMISE ALGUS JA DÜNAAMIKA

6. Ülekasvamise hilisema koolituleku tõttu

Enamikus senistes uurimustes samastatakse ülekasvanud istumajääjatega, s.t. õpilastega, kes on oma hariduskäigus klassikursust korranud. Kuna meie töös on silmas peetud eelkõige õpilaste vanuselisi erinevusi, selgub, et peale klassikursuse kordamiste tekib erinevusi klassi õpilaste vanuses ka sellest, et osa õpilasi astub kooli I klassi mitte 7-aastasena, vaid 8-aastasena, erandjuhtudel isegi vanemana. Hilisem koolitulek võib üldiselt toimuda ainult vastava arstliku komisjoni otsusel, seega haiguste või koolieelse arengu aeglustumise tõttu. Oleks loomulik, et I klassi võetaks vastu ainult kooliküpsed lapsed s.t. need, kes on sellisel füüsilise, psüühilise ja sotsiaalse arengu tasemel, mis võimaldab neid süstemaatiliselt õpetada ja kasvatada I klassis. Kooliküpsuse probleemi on põhjalikumalt uuritud saksa pedagoogilises kirjanduses. A. Kern (vrđl. H. Löwe 26) püüab seejuures ebsõigesti kogu õpilaste edasijõudmatust koolis seletada laste enneaegse (arenemise seisukohalt) koolisastmisega. On selge, et õpilaste edasijõudmine koolis ei olene ainult küpsuse astmest koolitulekul, vaid paljudest teistest teguritest. Eesti NSV-s on tehtud katseid uurida kooliüüsikute teadmiste ja oskuste taset (K. Indre, 20 H. Mägi 53), nende füüsilist arengut J. Orn

60) ja psüühilist valmisolekut koolitööks (A. Norberg 54) ning nende tegurite seost õppeedukusega.

Spetsiaalsed uurimused selle kohta, missugustel põhjustel osa lapsi ei astu kooli, kuigi nad on 1. sept. saanud 7 aastat vanaks, puuduvad, samuti puuduvad andmed nende hulga ja edasise hariduskäigu kohta. Meie poolt uuritud 1962/63. õ.a. oli Tartu linna koolides I-VIII klassini 4,5% õpilasi ja Põlva rajooni koolides 1963/64. õ.a. sarnades klassides 4,9% õpilasi, keda tuli lugeda ülekasvanuteks ainult selle tõttu, et nad astusid I klassi 8-aastaselt või vanemana (vrđl. tabelid 4 ja 5). Seejuures kõikus nende õpilaste protsent üksikutes klassides 1,4 kuni 10,8-ni. I klassis oli selliseid õpilasi nimetatud õppeaastatel Tartu linnas 4,1%, Põlva rajoonis 2,9%. 1955/56. õ.a. olid vastavad arvud palju suuremad. Siis astus Tartu linna koolide I klassi 8-aastaselt ja vanemana 52 õpilast (8% õpilaste arvust) ja Põlva rajooni koolidesse 61 õpilast (13% õpilaste arvust). Iseloomulik on nende õpilaste edasine hariduskäik. Tartu linnas lõpetas neist kaheksaklassilise kooli normaalajaga ainult 31%, Põlva rajoonis 38%. Paljud jäid klassikursust kordama juba I või II klassis ning seejärel osa neist suunati debiilikutena abikoolidesse. Koolialguse formaalne edasilükkamine ilma täiendavate abinõude rakendamiseta ravi või põhjalikumate uurimuste näol ei ole ilmselt andnud erilist kasu õpilaste arenemisele. Samuti aga ei saa pidada õigeks kujunenud praktikat võimalikult kõiki füüsiliselt terveid lapsi, ka debiilseid, suunata 7-aastaselt kooli, kus nad

vastavalt ENSV Haridusministeeriumi käskkirjale peaksid edasi jõudma III klassini. Kuivõrd seda nõuet tegelikult ei täideta, jäävad paljud juba esimestes klassides klassikursust kordama. Õigemaks tuleks pidada H. Löwe (40, 71) soovitus, et kõiki lapsi enne I klassi astumist 2 korda (esimene kord 1 aasta enne koolitulekut) kompetentsete komisjonide poolt uuritaks. Oma soovitusel toetub H. Löwe uurimustele, mis näitavad, et koolist tagasisaadetud (zurückgestellten) lastel I klassis paremad hinded olid kui klassikursuse kordajatel. See osutus võimalikuks nende tagasisaadetud lastega teostatud täiendava töö tõttu. Niisugust tööd tehakse ka juba mitmetes Eesti NSV koolides 6-aastaste lastega nende arengutaseme tõstmiseks ja ühtlustamiseks. Koolitingimustes on seda nähtavasti palju raskem teha, nagu näitavad andmed hiljem s.t. 8-aastaselt koolitunute edasijõudmise kohta koolis, sest nendest paljud ikka jäävad klassikursust korduvalt kordama ega lõpeta 8-klassilist kooli.

Ainult hilisema koolituleku tõttu ülekasvanud õpilased moodustasid Tartu linna koolides ülekasvanutest 18,2% ja Põlva rajooni koolides ülekasvanutest 14,9%.

Ülekasvamise peamiseks allikaks on siiski õpilaste edasijõudmatus koolis - klassikursuse kordamine.

7. Ülekasvanute õppeedukus

Meie probleemi lahendamise seisukohalt onab olulist tähtsust, milline on ülekasvanute õppeedukus koolis. Vaatleme seda küsimust õpilaste üldise õppeedukuse taustal.

Õpilaste edasijõudmist koolis peegeldab klassi õppeedukuse protsent, mis näitab, kui suur osa õpilastest lõpetas klassikursuse edukalt ja viidi üle järgmise klassi. Kuigi õppeedukuse protsent klasside kaupa erinevatel õppeaastatel küllaltki suures ulatuses kõigub (vt. tabelid 16 ja 17), võib siiski pikema perioodi vastlemisel ja rea õppeaastate keskmise õppeedukuse alusel kindlaks määrata mõningaid üldisema ja kestvama iseloomuga seaduspärasusi.

Eesti NSV üldhariduslike koolide õppeedukusest klasside kaupa aastatel 1944-1953 annab ülevaate H. Kurm (32, 133), kes märgib ära eriti madala õppeedukuse IV ja V klassis. Selle põhjuseks peab ta IV klassis õppeplaani ülekoormatust, ebaotstarbekaid õpikuid, õpetajate mittekvaliteetselt tööst tingitud mahajäävust (tollal toimus IV kl. lõpetamine eksamiga). V klassis liituvad eelmistele põhjustele ealiste iseärasuste mitteküllaldane arvestamine ja üleminek aineõpetajate süsteemile. Samadale järeldustele jõuab E. Koemets, (28, 352), kes ENSV koolide õppeedukuse analüüsimisel aa. 1949-1954 rõhutab IV-VI klassi madala õppeedukuse peamiste põhjustena õpilaste vanusele mittevastavaid õppeplaanid, -programme ja õpetamisviisi. V ja VIII klassis on õppeedukus ma-

dalaim õppesüsteemi, kooli ja õpetajate vahetuse tõttu (tol-
lal oli VIII klass täieliku keskkooli esimeseks klassiks,
mis nõuab õpilastelt dünaamilise stereotüübi ümberkujunda-
mist.

Kuna hilisenatel aastatel on õppeplaanis ja õppeprogram-
mides läbi viidud rida muudatusi, osutub otstarbekaks õppe-
edukuse muutusi veelkordselt kontrollida.

Viisime vastava uurimuse läbi kahes keskkoolis (Tartu
linna 5. Keskkool ja Põlva Keskkool), mille I-VIII kl. õpi-
laste õppeedukust klasside kaupa a. 1955-1963 kujutavad graa-
fikud 2 ja 3 (seejuures on arvestatud ainult kevadel ilma su-
viste ülesanneteta ja järeleksamiteta klassikursuse lõpeta-
nuid).

Selgesti on näha nende koolide õppeedukuse üldise pideva
tõusu tendents: Tartu 5. Keskkoolis tõusis keskmine õppeedu-
kus I-VIII kl. 74,6%-lt 1955/56. õ.a. 90,1%-le 1962/63. õ.a.
ja Põlva Keskkoolis 71,6%-lt 1955/56. õ.a. 83,3 %-le 1961/62.
õ.a. (esineb ka väikesi tagasilängusi).

Samal ajal ilmneb tunduv erinevus I-IV kl. ja V-VIII kl.
õpilaste õppeedukuse vahel, eriti viimase 4 aasta jooksul.
Õppeaastatel 1959/60 - 1962/63 oli Tartu 5. Keskkooli alg-
klasside õppeedukus üle 90% või selle lähedal ja Põlva Kes-
kkoolis üle 80%. V-VIII kl. aga ei tõusnud õppeedukus Tartu
5. Keskkoolis kordagi üle 90% (Põlva Keskkoolis vastavalt
üle 80%).

Samast tabelist nähtub, et klasside keskmises õppeeduku-
ses vaadeldud kaheksa õppeaasta jooksul on säilinud 7-10%-11-

ne vahe IV ja V klassi vahel. VIII klassis osutub keskmine õppeedukus kõige madalamaks selle tõttu, et ta oli esimese kuue õppeaasta jooksul keskkooli algklassiks. Mõned õpilased, kes ei pääsenud konkursi tõttu sisse kesk-eriõppeasutustesse, saadeti vanemate poolt VIII klassi ainult selleks, et nad ei unustaks õpitud, ja tegid järgmisel aastal uue katse sissepääsemiseks kesk-eriõppeasutustesse, tundmata huvi õppimise tulemuste vastu VIII klassis.

Nagu nähtub graafikutest 2 ja 3, on õppeedukuse protsendi kõikumine kõikides klassides üksikute õppeaastate kaupa siiski küllaltki suur, mis viib mõttele selle olenevusest mitte niivõrd üksikute vanusjärkude psühholoogilistest seaduspärasustest ja üksikute klasside (näit. V ja VIII kl.) õpetingimuste omapärasest, kuivõrd just klassi õpilaste koosseisust ja suhtumisest õppetöösse. Sellepärast osutub vajalikuks vaadelda ja analüüsida ka ühe kooliklassi kui teatud õpilaste kontingendi õppeedukuse muutumist edasiliikumisel õppeaastate kaupa, mida võime nimetada klassi õppeedukuse dünaamikaks.

Klassikontingentide õppeedukuse dünaamikat näitavad graafikud 4 ja 5, milles aastanumbrid märgivad aega, mil vastav õpilaskontingent astus I klassi. Kuigi kogu ulatuses I-VIII klassini on võimalik jälgida ainult ühe klassi (1955/56. õ.a. I klassi astunud) õppeedukust, selgub graafikutest, et mõlemas koolis on enamiku klassikontingentide õppeedukusele omane languse tendents I-VIII klassini. Kõige kõrgem on õppeedukuse protsent enamasti I klassis, millele järgneb siis

langus II klassis. Väärrib tähelepanu, et klassikontingentidel, kellel I klassis oli õppeedukus 100%, on õppeedukuse langus II klassis suurem kui teistel. Võib oletada, et ebsühtlase kooliküpsusega kooli tulnud õpilaste 100%-line üleviimine (kuigi seda nõutakse) võib põhjustada raskusi õppetöös järgmistes klassides. Mõningat tõusu õppeedukuses võib mõnedel klassikontingentidel märkida nende jõudmisel III või IV klassi. Kõige madalam on õppeedukuse protsent enamikul klassikontingentidel V klassis (esineb ainult 1 juhtum Tartu 5. Keskkoolis, kus klassikontingendi õppeedukus V klassis tõusis, kuid sellele järgnes järsk langus VI klassis, mis jätkus veel VII klassini, osutudes neis klassides kõige madalamaks kaheksa aasta jooksul). Real klassikontingentidel on mõningane õppeedukuse tõus VI või VII klassis, kuid see ei ulatu enam algklasside tasemeni.

Selline üldine õppeedukuse languse tendents on kooskõlas M. Kreegi (31 ja 32) uurimustega õpilaste õppeedukuse dünaamika kohta; milles autor eristas kolmesugust õppeedukuse dünaamikat: algklassides tõusev ja V klassist langev, pidev langus I-XI klassini ja langev vahepealsete tõusudega. Tuleb aga märkida, et M. Kreegi poolt vaadeldud 100 abituriendi hulgas ei olnud ühtegi, kes oleks kuskil klassikursust korranud, ja seega ei anna see uurimus midagi ülekasvanute uurimisel. Vaadeldud õpilaste õppeedukus küll langes, kuid püsis siiski tasemel, mis võimaldas klassikursuse igal aastal lõpetada.

Kui võrrelda õppeedukuse protsendi kõikumist ülekasvanute arvuga klassis (tabel 15), ilmneb, et mida rohkem on klassis ülekasvanuid, seda madalam on õppeedukus. Ülekasvanute arvu suurenemisega näiteks 1957/58. õ.a. Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis langes ka õppeedukus.

Ülekasvanute arvu suurenemine vanemates klassides juhib tähelepanu sellele, et õpilaste kontingent vanemates klassides ei ole enam sama, mis I klassi astumisel. Õpilaste koosseis klassis muutub iga õppeaastaga. Lahkuvad need, kes ei suutnud klassikursust ühe õppeaastaga omandada või kes siirduvad teise kooli, juurde tulevad klassikursuse kordajad eelmisest klassist või ületulijad teistest koolidest. Seega ei saa klassikontingendi õppeedukuse protsendi võrdlemine anda täiesti ammendavat vastust küsimusele, missuguse klassi kursust on õpilastel kõige raskem omandada. Täpsena vastuse seame siis, kui analüüsime teatud õppeaastal I klassi astunud õpilaskontingendi edasijõudmist, eraldades selle kontingendiga hiljem liitunud õpilased.

Et ära hoida juhuslikke tegureid, oleks vajalik vaadelda mitut sellist õpilaste kontingenti. Meil on võimalik jälgida ainult 3 õpilaskontingenti, kes on seni lõpetanud 8-klassilise kooli. Tabelid 18, 19 ja 20 esitavad Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli 3 õpilaskontingendi edasijõudmise ja koosseisu muutumise nendel astumisest I klassi kuni VIII klassi lõpetamiseni. Klassi koosseisus võime eraldada 3 gruppi õpilasi: 1) esialgne õpilaskontingent, 2) juurdetulijad

teistest koolidest, 3) ülekasvanud, kes klassikursust korranud. Tabelist näeme, et nende 3 õpilaskontingendi koosseisus õppis Tartu 5. Keskkoolis kokku 344 õpilast, Põlva Keskkoolis 386 õpilast, neist lahkus ülemineku tõttu teistesse koolidesse vastavalt 74 ja 60 õpilast. Esialgelt kooli astunudest lõpetas koolist lahkumata ja klassikursust kordamata Tartu 5. Keskkoolis 69%, Põlva Keskkoolis 56%.

Tabel 18 annab ülevaate nende 3 aasta õpilaskontingendi õppeedukusest I-VIII klassini. Tabelis on iga klassi õpilaste arvus näidatud ainult need õpilased, kes astusid teatud õppeaastal sama kooli I klassi ja olid vastavas klassis õppeaasta lõpuni, nii, et otsustati nende üleviimine või klassikursuse kordamine. Õpilastel, kes nii klassist klassi liikusid, on õppeedukus kõigis klassides I-VIII klassini üllatavalt ühetaoline kõikides 93,5 ja 96,6% vahel. Kõige madalam on õppeedukus just I ja II klassis, kõige kõrgem aga VIII, VII ja III klassis. Lahkumine tabelites 16 ja 17 toodud õppeedukuse üldandmetest on sedavõrd ilmne, et me peame selle erinevuse selgitamiseks otsima seletust kahe ülejäänud õpilasgrupi õppeedukusest. Teistest koolidest ületulnud õpilastest, kes varem polnud klassikursust korranud, lõpetas teistega koos vastavalt 72% ja 68%. Selgub, et koolivahetus edasijõudmisele negatiivset mõju ei ole avaldanud. Tuleb aga silmas pidada, et enamus juurdetulijaist tuli üle vanemates klassides, olles algklassid läbinud ilma klassikursust kordamata.

Hoopis vapustav on nende edasijõudmatus, kes ülekasvanu-

tena esialgse klassikontingendiga liitused. Nende hulka on arvatud ka teistest koolidest ületulnud ülekasvanud. Ülekasvanutest lõpetas Tartu 5. Keskkoolis koos teistega VIII klassi ainult 41%, Põlva Keskkooli ainult 30%. Ülejäänud jäid uuesti maha korduva klassikordamise tõttu. Tartu 5. Keskkoolis tuleb 166 õpilase kohta, kes astus klassi normaalse edasijõudmisega, 49 klassikursuse kordamist, 104 ülekasvanu kohta aga 61 uut klassikutsuse kordamist. Põlva Keskkoolis tuleb 166 seni normaalselt edasijõudnud õpilase kohta 64 klassikursuse kordamist, 159 ülekasvanu kohta aga 130 klassikursuse kordamist.

Need arvud näitavad, kuivõrd suurt osa etendavad õppeedukuse protsendi languses ülekasvanute korduvad klassikursuse kordamised, mida on kõige rohkem V-VI klassides.

8. Ülekasvamise algus

Kõige olulisem on teada saada, missugustes klassides toimub kõige rohkem esmakordseid klassikursuse kordamisi. Järgnevad klassikursuse kordamised N+2, N+3 ja N+4 näitavad sinult ülekasvamise süvenemist ja on aluseks ülekasvamise dünaamika uurimisel.

Esmakordsete klassikursuse kordamiste seisukohalt kriitiliste klasside väljaselgitamisel on tarvis silmas pidades, millise klassini vaadeldavad ülekasvanud oma hariduskäigus on jõudnud. Ülekasvanutel, kes õpivad V klassis, oli võimalik klassikursust korrata sinult esimeses viies klassis, mitte aga vanemates klassides. Ainult nendel ülekasvanutel, kes õpivad VIII klassis, oli võimalik klassikursuse kordamine ka VIII või mistahes nooremas klassis.

Tabelites 21 ja 22 on toodud andmed Tartu linna koolide V-VIII klassi 664 ülekasvanu kohta (neist N+1 - 428, N+2 - 160, N+3 - 76) ja Põlva rajooni koolide samade klasside 697 ülekasvanu kohta (neist N+1 - 416, N+2 - 204, N+3 - 77). Andmed klassikursuse kordamiste kohta on kontrollitud õpilasraamatu sissekannete järgi, seepärast on välja jäetud teistest rajoonidest ja linnadest tulnud ülekasvanud, kellel esimesed klassikursuse kordamised leidsid aset varem. Nagu näitas õpilastelt klassijuhatajate kaudu saadud andmete kontrollimine (M. Illi), ei mäleta või ei taha avaldada vanemate klasside õpilased oma varasemaid klassikursuse

kordamisi kuigi täpselt, sellepärast oleme taoliste andmete kasutamiseks olnud ettevaatlikud.

Kõige suurem protsent Tartu linna koolide ülekasvanuid on jäänud esmakordselt klassikursust kordama II klassis (21,5%), Põlva rajooni koolides aga V klassis (21,8%). Teisel kohal on Põlva rajoonis III klass, Tartu linnas V klass, kolmandana järgneb Põlva rajoonis II klass, Tartu linnas III klass. Nende 3 klassi - II, III ja V klassi vahelised erinevused ei ole statistiliselt olulised ($t > 2$), kokku on aga nendes kolmes klassis muutunud ülekasvanuks Tartu linnas 58% ja Põlva rajoonis 61% ülekasvanutest. Hoopis väike on VI, VII ja VIII klassi osatähtsus (ei ulatu üheski üle 7,4%). Kahe piirkonna kokkuvõttes on 1361 ülekasvanust 20,5% -l ülekasvamise algus V klassis ja 20% -l II klassis. Seega näeme, et kõrvuti nn. "V klasside" probleemiga kerkib päevakorrale ka "II klasside" probleem.

Ülekasvanud poiste ja tütarlaste esmakordsete klassikursuse kordamiste jagunemises (tabelid 23 ja 24) on väikesi erinevusi. Poistel jagunevad nad peaaegu võrdselt III, V ja II klassi vahel (19-20% piires), kuid tütarlastel on V klassis tekkinud rohkem raskusi õppetöös, mis põhjustasid esmakordse klassikursuse kordamise. Näib, nagu oleks tütarlastel rohkem raskusi kohanemisel uute tingimustega V klassis.

Kui vaadelda ülekasvanuid sellelt seisukohalt, kui kaugel nad õpinguis on jõudnud, märkame ülekasvamise tekkes mitmesuguseid erinevusi. Ülekasvanutel, kes õpivad V-VI klassides, algab kõige suuremal osal (21-32%) ülekasvamine

esmakordse klassikursuse kordamise näol II klassis. Üldiselt jagunevad neil esmakordsed klassikursuse kordamised võrdlemisi ühtlaselt kõikide klasside vahel. Nendest ülekasvanutest aga, kes on jõudnud VII-VIII klassi, on suurem osa (18-24%) esmakordselt klassikursust korranud V klassis. I ja II klassis on neil klassikursuse kordamisi vähe nii suhteliselt kui ka absoluutarvudes. Sellest võiks järeldada, et ülekasvamise algklasside arvel on viimastel aastatel hakanud suurenema, mis aga on vastuolus õppeedukuse tõusuga nendes klassides, sellepärast tuleb otsida teisi seletusi.

Ülekasvanute koosseisu analüüsimisel selgus, et ülekasvanute üldine protsent õpilaste arvust on VII ja VIII klassides väiksem just N+2 ja N+3 arvel, kuna paljud neist on koolist lahkunud. Tabelite 25 ja 26 järgi võrdleme N+1, N+2 ja N+3 ülekasvamise algust. N+1 hulka kuulujatest on Tartu linna koolides 25% ja Põlva rajooni koolides 31% esmakordselt klassikursust korranud V klassis, teistes klassides tunduvalt vähem. N+2 hulka kuulujatel algas ülekasvamine enamasti varem. Neist oli kõige rohkem esmakordseid klassikursuse kordamisi Tartu linnas II klassis (33%). Põlva rajoonis III klassis (31%). V klassini jõudis neist edukalt edasi ainult 12%. Veel varasem oli ülekasvamise algus N+3-1. Neist jäi juba I klassis klassikursust kordama 38-39%. Kui võtta arvesse nende õppeedukust ka II klassis, siis näeme, et 72% nendest ei suutnud I ja II klassikursust ühe aastaga lõpetada.

Siit selgub huvitav seaduspärasus: m i d a v a r e m

ülekasvamine algab, seda sügavamaks see kujuneb. Vanematesse klassidesse jõudnud ülekasvanutel algas ülekasvamine enamasti alles V klassis ja nendele jääb see klassikursuse kordamine enamasti ainukeseks 8-klassilise kooli lõpetamiseni. Kuna ei järgne uut klassikursuse kordamist, lõpetavad need ülekasvanud enamasti 8-klassilise kooli. Seevastu nendel ülekasvanutel, kes on korduvalt jäänud klassikursust kordama, on ülekasvamine enamasti alanud I või II klassis. Korduva klassikursuse kordamise tulemuseks on koolikohustuse piiri ületamine ja sageli koolist lahkumine enne VII või VIII klassi. Sellega ongi seletatavad erinevused ülekasvamise alguses, mida mainisime lk. 56.

Kuna sel viisil ülekasvanute hariduskäiku uurides ülekasvamise teke ja dünaamika jääb mõnevõrra ebaselgeks, peame vajalikuks saadud andmete võrdlemist nende tulemustega, mis on saadud teatud õpilaste aastakontingendi edasijõudmise jälgimisel. Niisuguste andmete analüüsi teostasime 1955.a. 1. septembril Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I klassi astunud õpilaste suhtes (jättes välja need õpilased, kes sel aastal I klassis õppisid teist aastat).

Tartu linna koolide I klassi astus nimetatud aastal 608 õpilast, neist 331 poissi ja 277 tütarlast. Nende edasijõudmise jälgimisel selgus, et 1962/63. õ.a. lõpetas neist 8-klassilise kooli ilma klassikursust kordamata 305 õpilast (134 poissi ja 171 tütarlast). 59 õpilase edasijõudmise kohta puuduvad andmed, kuna nad lahkusid vabariigi teiste rajooni-

de koolidesse, suunati eri- või abikoolidesse või surid.

Nagu nähtub tabelist 27, ei suutnud sellest kontingendist 8-klassilist kooli normaalajaga lõpetada 244 õpilast (44,4%), nende hulgas poisse 167 (55,5%) ja tütarlapsi 77 (31,0%). Esimesel kohal selle õpilaskontingendi esmakordsetes klassikursuse kordamistes on II klass (20%), järgnevad I, VIII, III, IV, V, VII ja VI klass. Kokku moodustavad I-IV klassini ülekasvanuks muutunud 67%, V-VIII klassini ainult 33%. V klassi osatähtsus ülekasvamise tekkes on üsna väike (ainult 10%), seevastu on VIII klassi osa vanemate klasside hulgas suurem, kui näitasid meie varasem uurimine ja H. Löwe uurimused.

Mõningad erinevused ilmsid sama aastakäigu õpilaskontingendi edasijõudmise jälgimisel Põlva rajooni koolides. 1. sept. 1955.a. Põlva rajooni koolide (kaasa on arvatud ka 1965.a. need koolid, mis varem asusid Räpina ja Otepää rajoonis, kuid 1965.a. kuulusid Põlva rajooni). I klassi astunud 522 õpilasest oli võimalik jälgida 470 õpilase edasijõudmist (258 poissi ja 212 tütarlast). Ülekasvanuks muutus neist 244 õpilast, s.o. 51,9%, seejuures 55,4% poistest ja 47,6% tütarlastest. Võrreldes Tartu linna andmetega, näeme, et tütarlaste-ülekasvanute protsent on Põlva rajooni kontingendis kõrgem ($t=3,7$), poistel aga sama suur ja haarab üle poole poistest. Ülekasvanuks muutus nendest juba algklassides 71%, kõige rohkem oli esmakordseid klassikursuse kordamisi I, III ja II klassis. Vanemate klasside, eriti VII ja VIII klassi osa ülekasvamise tekkimises on tühine.

Samu andmeid Tartu linna ja Põlva rajooni kohta kokkuvõttes näeme, et kõige rohkem esmakordseid klassikursuse kordamisi oli I klassis, järgnevad II, III ja IV klass. Kriiti palju esines seda I klassis tütarlastel, poistel suhteliselt vähem kui II või III klassis. Ainult 12% muutus ülekasvanuiks veel pärast V klassi lõpetamist. Seega tõestab 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi edasijõudmise uurimine veelkord, et õpilased, kes edukalt suutsid õppida algklassides, suhteliselt harva satuvad raskustesse vanemates klassides.

Muidugi võib ühe õpilaskontingendi edasijõudmist mõnes klassis mõjutada mõni eriline asjaolu (näit. programmide muutumine). Selle kontrollimiseks oli vajalik teostada mitme õpilaskontingendi hariduskäigu uurimist. Vastavad andmed 3 aastakäigu (1955/56., 1956/57. ja 1957/58. õ.a. I klassi astunud õpilased) kohta Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis esitab tabel 28. Nende andmete kohaselt oli kõige rohkem esmakordseid klassikursuse kordamisi Tartu 5. Keskkooli II klassis, Põlva Keskkooli I klassis. Kahe kooli kokkuvõttes (181 õpilast) olid õpilastele kõige kriitilisemateks klassideks II ja I klass (vastavalt 22% ja 21% esmakordsetest klassikursuse kordamistest). Võrreldes eelmiste andmetega, on IV ja VI klassis rohkem klassikursuse kordamisi kui III ja V klassis.

Võrreldes ülekasvamise teket 1962/63. õ.a. ja 1963/64 õ.a. V-VIII klassides õppinud ülekasvanutel ja 1955/56. õ.a.

kooli astunutest ülekasvanuks muutunutel näeme peasegu täielikku ühtelangemist selles, et väga suur arv esmakordseid klassikursuse kordamisi langeb II ja III klassile, väga vähe VIII, VII ja VI klassile. Suured erinevused on aga I ja V klassi suhtes: kui esimesel juhul I klassi osatähtsus oli ainult 12% ja V klassil 20%, siis teisel juhul oli just vastupidi - I klassil 20% ja V klassil 12%. Sellised erinevused nooremate klasside, eriti I klassi osatähtsuses tulevad sellest, et I klassis jääb klassikursust kordama palju niisuguseid õpilasi, kes hiljem suunatakse abikoolidesse. Samuti lahkuvad paljud nooremates klassides ülekasvanuks muutunud õpilased pärast korduvaid klassikursuse kordamisi koolikohustuse eest väljunult koolist, jõudmata VII või III klassi.

Uurimustes õpilaste edasijõudmatuse kohta koolis tõstsid H. Kurm (34) ja E. Koemets (28) eriti esile IV-VI klasse, kus õppeedukus oli kõige madalam. Nagu näitasid andmed Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli kohta, on IV klassi õppeedukus viimastel aastatel tunduvalt tõusnud. M. Kosini (100) andmetel ei olnud Vene NFSV koolides 1958/59. ja 1963/64. õ.a. IV klassi õppeedukus madalam III klassi õppeedukusest. Kõige madalam on ikka olnud õppeedukus V klassis, mis pärast mõned koolitöötajad peavad seda klassi kõige kriitilisemaks. A. Kessal (25) kirjutab: "Siit (täht. V klassist K.S.) algab nn. ülekasvanud õpilaste produktsioon, mis paneb aluse kaheksaklassilise koolikohustuse visulisele mitte-täitmisele ja õpilaste väljalangemisele vanusepiiri ületami-

se tõttu". P. Kovaltsük (101) toob esile, et ühes Vene NFSV rajoonis 30-35% väikestest algkoolidest tulnud õpilastest 1958/59. ja 1959/60. õ.a. jäi V klassis klassikursust kor- dama. V klassi madalat õppeedukust uurides vaatlesin ületu- lekut algkoolidest Põlva Keskkooli V klassi aastail 1954- -1960. Saadud andmed (69) näitasid tõsist erinevust "oma kooli" ja naaberalgkoolidest tulnud õpilaste edasijõudmises V klassis, kuna I õppeveerandil said viimastest puudulikke hindeid 51,8%. Seejuures ei võtnud ma aga arvesse, kas need õpilased tulid juba algkoolist ülekasvanutena või olid seni normaalselt edasi jõudnud. Õpilaste grupeerimine nende se- nise edasijõudmise järgi Põlva Keskkoolis ja Tartu 5. Kes- koolis ei anna mingit põhjust rõhutada koolivahetuse nega- tiivset mõju õppeedukusele V klassis, kui senine õppeedukus on olnud rahuldav.

Algkoolide madalale õppeedukusele ja halvale tööle ju- hib tähelepanu J. Meeder (50 ja 51), kelle andmetel 1963/64 õ.a. I poolel maa-alkkoolide keskmine õppeedukus oli 89,6%, ilma maa-alkkoolideta aga (s.o. 8.- ja 11.- klassiliste koolide) I-IV kl. 93,2%.

H. Tiits (75) on eraldi uurinud üleminekut ainesüsteemi kui õppeedukuse languse põhjust. Tema kirjeldatud katse rakendada ainesüsteemi IV klassis kutsus seal esile samasu- guse õppeedukuse languse ja distsipliiniraskused nagu varem V klassis. Kuna 1965/66. õ.a. enamikus koolides rakendatak- se aineõpetajate süsteemi IV klassis, selgub selle mõju V klassi õppeedukusele laiemas ulatuses 1966/67. õppeaastal, mil praeguse IV kl. õpilased jõusvad V klassi, ja edaspidi.

9. Ülekasvamise dünaamika

Ülekasvamise dünaamika uurimisel püüame analüüsida probleemi, kuidas kujuneb nende õpilaste edasine hariduskäik, kes ühel või teisel põhjusel on jäänud klassikursust kordama ja selle tagajärjel muutunud ülekasvanuks. Eriti huvitab meid, mil määral klassikursuse kordamine saavutab oma didaktilise eesmärgi: kas õpilane klassikursuse kordamisega saab üle raskustest õppetöös ja hakkab normaalselt edasi jõudma.

Meie uuritud ülekasvanute kontingendis (1361 ülekasvanut) leidis Tartu linna koolides 11 õpilast ja Põlva rajooni koolides 21 õpilast, kokku 32 ülekasvanut (2%), kes ei olnud suutnud mõne klassi kursust lõpetada isegi kahe aastaga ja jäänud veel kolmandaks aastaks samasse klassi. Need üksikud juhtumid on tingitud peamiselt tervislikest põhjustest või erakordselt halvadest kodustest oludest. Grupi TRÜ üliõpilaste (L. Lippur, 43 M. Kanniste, 24 E. Pomerants 63) uurimused klassikursuse kordajate õppeedukuse kohta kinnitavad samuti, et kursusekordajate õppeedukus paraneb klassikursuse kordamise aastal põhiliselt kõigis ainetes - nii neis, mille tõttu nad kursust kordavad, kui ka neis, milles neil õppeedukus eelmisel aastal oli rahuldav. Üldiselt on siiski kordamiseaasta väheviljakas, nagu kinnitab S. Herman (17, 91). Põhjalikumaid uurimusi ülekasvanute edasise õppeedukuse kohta pole seni teostatud. M. Kreegi (31) töös õp-

peedukuse dünaamika kohta sisalduvad andmed väikese grupi ülekasvanute keskmise õppeedukuse kohta 4 aasta jooksul (kahel aastal samas klassis ning sellele eelnevas ja järgnevas klassis). Selgub, et õppeedukus, mis kursuse kordamise aastal tõusis, langeb järgmises klassis samale tasemele, nagu ta oli klassis, mille õpilane rahuldavalt lõpetas enne istumajäämist. See annab põhjust oletada, et klassikursuse kordamise positiivne mõju õppeedukusele piirdub peamiselt korratava klassikursusega.

Ülekasvanute koosseisu uurimisel (tabelid 7 ja 8) selgus, et Tartu linna koolides oli 31,6% ja Põlva rajooni koolides 37,4% ülekasvanuid, kelle vanusevahe normaalselt edasijõudnud klassikaaslastega oli üle 1 aasta (N+2, N+3, N+4). Kuigi osa neist oli kooli tulnud 1 aasta vanemana ja koolis ainult üks kord klassikursust korranud, oli siiski enamik neist selliseid, kes mitu korda olid klassikursust korranud. Seega ei saa rääkida klassikursuse kordamise küllaldasest efektiivsusest selles mõttes, et klassikursuse kordamine kindlustaks kõigi ülekasvanute häireteta edasijõudmise järgmistes klassides.

Ülekasvanute edasijõudmise uurimiseks pärast esimest klassikursuse kordamist kasutame andmeid nende Tartu linna ja Põlva rajooni koolide V-VIII klassis õppivate ülekasvanute kohta, kelle juures uurisime ülekasvamise algust. Tartu linna koolides saime andmed 236 ja Põlva rajooni kooli-

des 281 ülekasvanu $N+ > 1$ kohta. Ülekasvamise dünaamika uurimisel arvestame ainult klassikursuse kordamisi, jättes kõrvale koolituleku vanusest tingitud ülekasvamise. Selleks, et paremini näidata esimese ja järgnevate klassikursuse kordamiste vahelisi seoseid, on ülekasvanud grupeeritud klasside järgi, milles ülekasvamine algas.

Tabelid 28 ja 29 näitavad, missugustes klassides toimus teistkordne klassikursuse kordamine. Tabelitest on selgesti näha, et vanuses $N+ > 1$ olevate õpilaste näol on meil tegemist peamiselt (üle 90%) niisuguste ülekasvanutega, kes esmakordselt kordasid klassikursust algklassides, eriti II ja III klassis. Seevastu ei leidunud kummaski piirkonnas ühtegi ülekasvanut $N+ > 1$, kelle ülekasvamine oleks alguse saanud VII või VIII klassis. Väga väike on ka nende $N+ > 1$ arv (kokku 40 õpilast, s.o. 7,7%), kes esmakordselt klassikursust kordasid V klassis, kuigi see klass kõige esmakordsete klassikursuse kordamiste poolest oli esikohal (tabelid 21 ja 22). Nähtavasti need õpilased, kes esmakordselt klassikursust kordasid vanemates klassides, saavad oma raskustest kergemini üle.

Küllaltki suur osa ülekasvanuist $N+ > 1$ (48%) kordas isegi teistkordselt klassikursust juba algklassides. Nähtavasti klassikursuse kordamine algklassides ei võimalda ülekasvanutel üle saada uutest raskustest järgmistes klassides. Kõige suurem arv teistkordseid klassikursuse kordamisi langeb V klassile. Tartu linnas oli 25,4% ülekasvanuist teist korda klassikursust korranud V klassis, Põlva rajoonis isegi

34,2%. Selline massiline klassikursuse kordamine üleminekul aineõpetajate süsteemile loobki paljudel vanemate klasside õpetajatel ilmselt petliku mulje, nagu tekikski ülekasvamine peamiselt V klassis, kuna nad sageli ei ole teadlikud varasematest klassikursuse kordamistest algklassides, mis mõnikord toimusid hoopis teises koolis. Teistkordse klassikursuse kordamisega aga muutub ülekasvamine märgatavamaks, kuna suureneb vanusevahe normaalselt edasijõudnud õpilastega, ka on õpilase suhtumine järjekordsesse ebaõnnestumisse erinev.

Teise aasta ülekasvamise dünaamikas ei ole märgata olulisi erinevusi Tartu linna ja Põlva rajooni koolide ülekasvanute vahel. Võrdlemisi ühtelangevad on nii esmakordsete (I-III klass) kui ka teistkordsete klassikursuse kordamiste klassid (III-V klass). Statistiliselt oluline on V klassi suurem osatähtsus teistkordsete klassikursuse kordamiste arvus Põlva rajooni koolide ülekasvanutel ($t=2,2$), mis näitab, et üleminek maa-alkkoolist 8-klassilisse kooli avaldab ülekasvamise süvenemisele veel suuremat mõju, kui ülekasvamise tekkele.

Kolmandat korda klassikursust kordama jäänutel ($N+ 2$) (tabelid 31 ja 32) oli teiseks klassikursuse kordamise klassiks peamiselt II ja III klass. Kolmandat korda jäi enamik neist (Tartu linnas isegi üle 50%) klassikursust kordama V klassis. Vähestel ülekasvanutel on kolmas klassikursuse kordamine olnud VII või VIII klassis. Mis puutub 20 ülekasvanusse ($N+ > 3$) (Tartus 7, Põlva rajoonis 13), kes kolme klas-

si lõpetamiseks kulutasid 6 aastat, siis nende koht oleks ilmselt pidanud olema mingis abi- või erikoolis.

Kui suurel osal ülekasvanutest üldse raskused õppetöös võtavad "kroonilise" iseloomu, selle kohta antud ülekasvanute kontingendi ülekasvamise dünaamika uurimine usaldavat vastust ei anna, sest kõik selle kontingendi hulka kuuluvad ülekasvanud pole veel jõudnud koolikohustuse es piirini. Samuti annab antud ülekasvanute kontingendi ebaühtlus end tunda siis, kui esitame protsentides ühe või teise klassi osatähtsuse teistkordsete klassikursuse kordamiste hulgas. Ülekasvanud, kes õpivad praegu V klassis, võivad veel edaspidi jääda teistkordselt klassikursust kordama V-VIII klassini. Samuti ei ole oma teistkordse klassikursuse kordamise "võimalust" saanud kasutada ülekasvanud N+1, kes on parajasti klassikursuse kordajateks. Ainult need ülekasvanud, kes õpivad VIII klassis, on n.ö. ära kasutanud "võimalused" uuesti klassikursust korrata mistahes eelmises klassis. Tuleb aga silmas pidada, et VIII klassi ülekasvanute koosseisus oli vähe neid, kes muutusid ülekasvanuks I-II klassis.

Kui võtta aluseks teatud õppeaastal, antud juhul 1962/63. ja 1963/64. õppeaastal koolis õppivate ülekasvanute kontingent ja uurida selle ülekasvamise dünaamikat, siis võime küll näha, mispoolest see erineb eri klassides õppivate ja eri kategooriatesse (N+1, N+2 jne.) kuuluvate ülekasvanute juures, kuid me ei saa otsesest vastust küsimusele, kuidas kulgeb ülekasvanute edasine hariduskäik. Kui võtta

aluseks niisugune ülekasvanute kontingent, kes ühel ja samal õppeaastal õpinguid alustas, ja jälgida selle edasijõudmist koolikohusliku aja vältel, siis paistab meile paremini silma, missuguseid erinevusi esineb erinevates klassides ülekasvanuks muutunute ülekasvamise dünaamikas.

Niisuguse uurimise objektiks valisime 1955/56. õppeaastal Tartu linnas ja Põlva rajoonis I klassis õpinguid alustanud laste kontingendi.

Tartu linna koolides jäi sellest kontingendist klassikursust kordama 244 last. Nagu nähtub tabelist 30, õppis üheksandal kooliaastal (1963/64. õppeaastal) 142 last veel IV-VIII klassides, seejuures VIII kl. 59%, VII kl. 29%, VI kl. 9%, V kl. 2% ja IV kl. 1%. Klassikursust kordamata oli 8-klassilise kooli lõpetanud 305 õpilast; lisaks nendele lõpetas 1963/64. õ.a. 8-nda klassi veel 68 ülekasvanut. Ülekasvanutena lõpetanute hulgas oli kõige rohkem selliseid, kes jäid klassikursust kordama esmakordselt alles VIII klassis (lõpetas 86% selles klassis istumajäänutest). V klassis ülekasvanuks muutunutest suutis 8-kl. kooli lõpetada ainult 50%. Nendel, kes nooremates klassides ülekasvanuks muutusid, langeb kooli lõpetajate protsent järjekindlalt, ja nendest, kes juba I klassis jäid klassikursust kordama, lõpetas kooli 9. kooliaastal ainult 17%. Selgesti ilmneb ülekasvamises tendents: mida varem õpilane jäi esmakordselt klassikursust kordama, seda tõenäolisemad

olid uued istumajäämised ja seda vähem tõenäoline oli 8-klassilise kooli lõpetamine.

Ülekasvamise käigust saame pildi tabelist 38, milles on arvesse võetud ka need ülekasvanud, kes vahepeal vaadeldava piirkonna üldhariduslikest koolidest lahkusid. Eraldi on näidatud nende õpilaste arv, kelle edasijõudmise kohta andmed puuduvad. Vaadeldavast ülekasvanute kontingendist jäi 136 õpilast (65%) teistkordselt klassikursust kordama. See moodustab I klassi astunud õpilaste koguarvust 25%. Eriti silmapaistev on see, et nendest õpilastest, kes esmakordselt klassikursust kordasid I klassis, tegi 92% seda veel teistkordselt. Üldse on kriitilised esmakordsed klassikursuse kordamised I-V klassini, mis kõik annavad ülekasvanuid N+ 1 üle 50%. Kõige sagedamini esineb teistkordseid klassikursuse kordamisi V klassis, kus jäävad suurel hulgal (rohkem kui üks kolmandik) uuesti klassikursust kordama nii need, kes muutusid ülekasvanuks IV klassis, kui ka need, kes selleks muutusid II või III klassis. IV klassi olid nad suhteliselt kergemini ületanud.

Kolmas klassikursuse kordamine üheksa aasta jooksul esines selle kontingendi 47 õpilasel (9% õpilaste üldarvust). Ligikaudu üks kolmandik õpilastest, kes I-IV klassis klassikursust kordasid, muutusid ülekasvanuks N+3. 38% neist kolmandat korda klassikursuse kordamistest koondub taas V klassile, mis seega osutub kõige kriitilisemaks klassiks ülekasvamise süvenemisel ja lõplikul väljakujunemisel.

Põlva rajoonis 1955/56. õ.a. I klassis õpinguid alustanud laste ülekasvamise olukord oli 1963/64. õ.a. tunduvalt halvem kui Tartu linnas (tabel 37): 181-st ülekasvanust oli IV klassis 1%, V kl. 9%, VI kl. 14%, VII kl. 31% ja VIII kl. 45%. Ülekasvanuna lõpetas kooli 75 õpilast (42%). Selle õpilaskontingendi ülekasvamise dünaamika (tabel 39) ei erine üldjoontes Tartu linna omast. 244-st õpilasest, kes klassikursust kordasid, tegi 138, s.o. 60% seda veel teist korda (29% õpilaste koguarvust). Neist 138-st jäi omakorda veel kolmandat korda istuma 66 õpilast (52%). Kogu õpilaskontingendist muutus ülekasvanuks $N+3$ 14%, seega tunduvalt rohkem kui Tartu linnas ($t > 2$). Ka siin kordas ligi kolmandik (32%) klassikursust teist ja kolmandat korda V klassis. Üle 50% ülekasvanutest $N > 1$ moodustasid need, kes I-IV klassides esmakordselt klassikursust kordasid; kõige rohkem oli I klassis istuma jäänuid, kellest ainult 17% (nagu Tartu linnaski) suutis üheksa aastaga lõpetada kaheksa klassi.

10. Ülekasvamise tempo

Ülekasvamise tempot peegeldavad intervallid üksteisele järgnevate istumajäämiste vahel. Selle paremaks selgitamiseks on tabelite 31 ja 32 andmed tabelites 33 ja 34 ümber paigutatud selliselt, et nad näitavad, mitmendas klassis pärast esimest või teist klassikursuse kordamist toimus järgmine istumajäämine. Tähelepanev on, et suurim osa teistkordseid klassikursuse kordamisi on toimunud just esmakordsele klassikursuse kordamisele vahetult järgnevas klassis. Tartu linna koolides jäi 36%, Põlva rajooni koolides isegi 43% ülekasvanutest $N+ > 1$ järgmisse klassi uuesti takerduma. Kuigivõrd väiksem ei ole ka uute klassikursuse kordamiste protsent ülejäämises, s.t. teises klassis, mis järgneb esimese klassikursuse kordamise klassile (vastavad % 31 ja 28). Seevastu nende ülekasvanute protsent, kes vahepeal suutsid normaalajaga lõpetada 3 klassi ja siis jäid uuesti istuma, ei tõuse kummaski piirkonnas üle 10%. Eriti kiire on ülekasvamise tempo nendel õpilastel, kes muutusid ülekasvanuks I või II klassis. Nende hulgas on ka kõige suurem hulk $N+3$. Kui I või II klassis esmakordselt klassikursust korranutest Tartus ja Põlva rajoonis kokku umbes 70% jäi kahe järgmise aasta jooksul uuesti istuma, siis nendest omakorda jäi umbes 70% juba kolmandat korda klassikursust kordama kaks või

kolm aastat pärast teist klassikursuse kordamist. Kõige suurem arv teist ja kolmandat korda klassikursuse kordamisi toimub V klassis, mistõttu selles klassis on kõige madalam õppeedukus, mis põhjustab järgnevatel klassides suure arvu ülekasvanuid. Kui uurida N+2 ülekasvamise tempo eraldi selle järgi, kui kaugemale nad oma hariduskäigus on jõudnud (tabel 35), siis näeme selgesti, et vanemate klasside (VII ja VIII kl.) ülekasvanud kordasid teist korda klassikursust hiljem kui V või VI kl. ülekasvanud. 96-st ülekasvanust N+2, kes õpivad VII klassis on ainult 24 jäänud klassikursust kordama teist korda enne V klassi jõudmist. 97-st ülekasvanust V klassis on aga 41 juba algklassides kaks korda klassikursust korranud. Veel selgemini ilmneb see N+3 ülekasvamise dünaamikas, kus V ja VI kl. ülekasvanutel peamiseks teistkordse klassikursuse kordamise klassiks on II ja III klass, VII ja VIII kl. ülekasvanutel aga on selleks IV klass.

Kui võrrelda ühe ja sama klassi N+2 ja N+3 ülekasvamise dünaamikat, siis on teistkordne klassikursuse kordamine viimastel alati varasemas klassis. Seda peegeldab väga ilmekalt kokkuvõtte, millest näeme, et N+3 ülekasvanutest 62% kordas teist korda klassikursust I-III klassis, N+2 ülekasvanutest aga samades klassides ainult 15%. Nii nagu N+3 ülekasvanutel ülekasvamise algas varem, niita ka süveneb varem ja osutub tõsiseks takistuseks 8-kl. kooli lõpetamisel.

Vaadeldes sama õpilaskontingenti mõlemas piirkonnas kokku võime teha järeldusi intervallide kohta klassikursuse kordamiste vahel. Juhtumid, kus õpilane ka veel kolmandaks aastaks samasse klassi jääb, moodustavad 7%. Kõige sagedasem on aga selline ülekasvamise areng, kus N+1 läbib edukalt järgmise klassi, kuid jääb uuesti kordama ülejäämist klassi. Esimesele ja teisele klassikursuse kordamisele järgnevate klasside osatähtsuse määramisel ülekasvamise süvenemises on arvesse võetud, et esmakordsele klassikursuse kordamisele VIII klassis ei järgnegi 8-klassilise kooli ulatuses järgmist klassi, kus võiks toimuda uus klassikursuse kordamine, VII klassile järgneb ainult üks VIII klass jne. Vastava arvu klasse läbinud ülekasvanute arvu silmas pidades saime andmed (tabelid 39 ja 40), mis näitavad, et iga järgneva klassi kohta teistkordselt istumajääjate protsent ületab 20. Põlva rajooni koolides oli rohkem teistkordselt istumajääjaid esimesel ja teisel aastal pärast esimest klassikursuse kordamist, Tartu linna koolides oli see protsess aeglase ja klassikursuse uued kordamised koondusid rohkem teisele ja kolmandale aastale pärast esimest. Kolmandat korda klassikursuse kordamisi oli kõige enam kolmandal ja neljandal aastal pärast esimest klassikursuse kordamist.

Saadud tulemused ei erine nendest, mis me saime Tartu koolides 1962/63. õ.a. ja Põlva koolides 1963/64. õ.a. V-VIII klassides õppinud ülekasvanute ülekasvamise dünaamika uurimisel.

Ülekasvanute hariduskäiku jälgides näeme, et algklassi-

des klassikursuse kordamisega tekkinud ülekasvamisele järgnevad sageli 1-2 -aastaste intervallidega uued klassikursuse kordamised veel I-V klassi ulatuses. Mitu klassikursuse kordamist esimese 5 klassi piirides tähendab seda, et 8-klassilise koolihariduse omandamiseks peaks ülekasvanu veel 2-3 aastat käima endast nooremate hulgas üldhariduslikus koolis, samal ajal kui ta eakaaslased juba omandavad elukutset või töötavad. Need ülekasvanud tavaliselt ei lõpeta 8-klassilist kooli. Kui klassikursust esmakordselt korratakse vanemates klassides (V-VIII), siis ei järgne sellele enamasti uut klassikursuse kordamist ja ülekasvanud omandavad 8-klassilise hariduse isegi koolikohustusliku aja jooksul.

Kokkuvõte:

1. Ülekasvamine on peamiselt klassikursuse kordamise tulemus. Hilisema koolituleku tõttu ülekasvanuks peetavad lapsed moodustasid kõikidest ülekasvanutest Tartu linna koolides (1962/63. õ.a.) ainult 18,2% ja Põlva rajooni koolides (1963/64. õ.a.) 14,9%. 1955/56. õppeaastal oli I klassides 8-a. ja vanemana kooli tulnud õpilasi Tartu koolides 8% ja Põlva rajooni koolides 13%.

2. Ülekasvanute edasijõudmine on võrreldes teiste õpilastega palju madalam: 3 aasta õpilaskontingendi võrdlemine näitas, et normaalselt edasijõudvatest lastest lõpetas 8-klassilise kooli Tartu 5. Keskkoolis 69% ja Põlva Keskkoolis 56%, kuid nende koos õppima sattunud ülekasvanutest ainult vastavalt 41% ja 30%.

3. Mida varem õpilane jääb esmakordselt klassikursust kordama, seda tõenäolisemad on uued istumajäämised ja seda vähem tõenäoline on 8-klassilise kooli lõpetamine, sest õpilastest, kes juba I klassis jäid istuma, jäi Tartu linna koolides 91,7% teistkorda ja 37,1% kolmandat korda ja Põlva rajooni koolides 85,1% teist korda ja 56,1% kolmandat korda klassikursust kordama.

4. Kriitilisteks klassideks osutusid 1962/63. ja 1963/64. õ.a. ülekasvanute koosseisul II, III ja V klass, 1955/56. õ.a. I klassi astunudel Tartu linna koolides II kl., Põlva rajooni koolides I klass; samasugused andmed andis Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis 3 aastakontingendi edasijõudmise vaatlemine.

5. Ülekasvamise dünaamika uurimine näitas, et sama klassi kursust kordasid kolmandat aastat 2% ülekasvanutest 1955/56. õ.a. I klassi astunud lastest jäi teistkordselt klassikursust kordama 25% ja kolmandat korda 9%, Põlva rajoonis olid vastavad arvud 29% ja 14%. Uusi klassikursuse kordamisi esines eriti sageli (üle 50%) neil lastel, kes juba algklassides muutusid ülekasvanuteks. Kui klassikursust esmaselt korraldati vanemates klassides (V-VIII), siis sellele enamasti uut klassikursuse kordamist ei järgne ja sellised ülekasvanud omandavad 8-klassilise hariduse isegi koolikohustusliku aja jooksul.

6. Teine klassikursuse kordamine leidis aset enamasti III-V klassides. Kõikidest klassikursuse teistkordse kordamise juhtudest esines V klassides Tartu linnas 25,4% ja Põl-

va rajoonis 34,2%. Kolmandatest klassikursuse kordamise juhtudest langes V klassile 38%. Teine klassikursuse kordamine järgnes Põlva rajooni ülekasvanutel 1. ja 2. aastal pärast esimest klassikursuse kordamist, Tartu linna ülekasvanutel 2. ja 3. aastal.

II peatükk

ÜLEKASVANUTE SUHTED KLASSIKOLLEKTIIVIS

1. Andmete kogumise ja läbitöötamise meetodika

Nagu eelmises peatükis toodud statistiliste andmete analüüs näitab, järgneb tunduval osal ülekasvanud õpilastest (60-65%) ühele klassikursuse kordamisele õige pea teine ja isegi kolmas. Tähendab - õpilase teiseks aastaks jätmise samasse klassi ei paranda tema üldist edasijõudmist koolis. Faktorid, mille koosmõju peetakse edasijõudmatuse põhjustajaks, jäävad endiselt jõusse - klassikursuse kordamine nende kõikide mõju ei välista. Juurde tulevad aga hoopis uued tegurid - k l a s s i k o l l e k t i i v i v a h e t u s ja eriti see, et klassikursuse kordaja satub vanuse poolest endast nooremassesse klassikollektiivi, s.t. muutub ülekasvanuks.

Käesolevas peatükis peatume just nendel teguritel. Meie eesmärgiks on selgusele jõuda, milliseks kujuneb klassikursuse kordamise tagajärjel ülekasvanuks muutuva õpilase asend klassikollektiivis ja milline on selle seos vastava õpilase õppeedukusega.

Tavaliselt õpetajad kasutavad oma õpilaste tundmaõppimisel vaatlus- ja vestlusmeetodit. Nagu uurimused näitavad, ei kindlusta need meetodid õpetajale oma klassi küllaldast tundmist, eriti õpilastevaheliste sotsiaalsete suhete osas.

Õpetajad, kes on klassiga töötanud küllaltki pikka aega, annavad oma õpilaste suhete kohta sageli väga erinevaid ja üksteisele vastukäivaid andmeid.

J. Kolominski (105, 134) väidab, et "spetsiaalselt läbiviidud uurimused näitasid, et isegi kogunud õpetajad, kes on töötanud klassiga pikka aega, on väga vähe teadlikud õpilastevaheliste isiklike suhete tõelisest iseloomust". Samuti märkis A. Elango (10, 57), et õpetajad sageli ei tunne klassi tõelisi juhte ega oska seeõttu saavutada õiget kontakti klassiga.

Otsene vastlus õpilastevaheliste suhete uurimisel on tõsiselt raskendatud, nagu seda näitavad ka M. Koskenniemi (30) uurimused. Võtab pikka aega, et vastluse teel kindlaks teha, keda kaaslastest eriti eelistatakse või keda ei sallita, sest õpilaste isiklikud suhted ei ole sageli otsesel vastlusel nähtavad.

Vestlused suurema arvu katseisikutega oleksid tohutult aeganõudvad, ilma et seejuures oleks tagatud suurem usaldusväärsus, sest õpilastel enestel ei ole oma suhtumisest klassikaaslastesse igakord täit selgust. Samuti ei taheta kõrvalisi isikuid lubada oma puhtisiklike elamuste maailma.

Olles teadlikud vastlus- ja vestlusmeetodi tõsistes puudustes õpilaste kollektiivisisesete suhete uurimisel rasime käesoleva töö nn. partnerivaliku katsetele, lootes nende abil saavutada täpsemaid ja paremini mõõdetavaid tulemusi.

Partnerivaliku katse on üheks meetodiks, mida kasutades

Ameerika sotsioloog J. Moreno (114) käesoleva sajandi kolmekümnendatel aastatel rajas oma reaktsioonilise "mikrosotsioloogia", mispärast partnerivaliku katsete mitmesuguseid variante sageli nimetatakse sotsiomeetrilisteks testideks. Sisuliselt ulatuvad partnerivaliku katse rakendamise alged tagasi tunduvalt varasemasse aegade järku ega ole otseselt seotud J. Moreno "mikrosotsioloogiaga". Kuna marksistlike uurijate poolt on avaldatud selle meetodi kasutamiskõlblikkuse kohta erinevaid arvamusi, peatume sellel küsimusel pikemalt.

See meetod sai alguse Norra psühholoogi K. Schelderup-Ebbe uurimustest loomade rühmapsühholoogia alal (XX saj. teisel aastakümnel). Sealte kandus ta kahekümnendatel aastatel üle õpilaste- ja teiste kollektiivide uurimisse.

Saksa psühholoog D. Katz (23) laskis 1922.a. kõrgema klassi õpilaste hinnata üksteist, silmas pidades üldist "tublidust" ja sai niiviisi nimestikud, kuhu iga õpilane oli kirjutanud oma kaasõpilaste nimed testud järjekorras, lähedes mainitud hindamisprintsipist.

Samasuguseid katseid viisid kahekümnendatel aastatel läbi Austria psühholoogid K. Reininger (67), L. Večerka jt. Ühe meetodina kooliklassi struktuuri uurimisel kasutas sellist õpilaste vastastikuste hindamiste alusel saadud pinget (Rangordnung) oma töös Soome pedagoog M. Koskenniemi (30), kes uuris ühe poisteklassi õpilaste omavahelisi sotsiaalseid suhteid, nende kujunemist ja muutumist.

Kodanlikus Eestis organiseeris A. Elange partnerivaliku katsete põhjal uurimusi õpilastevahelise väärtusastmestiku

kujunemisest (10); trüki on avaldatud A. Veinbergi, A. Leppoja (37) ja F. Martma (49) tööd.

Marksistlikus pedagoogikas on partnerivaliku katse kasutamiskõlblikkuse kohta avaldatud kahtlusi ideoloogilis-teoreetilisest, metodoloogilisest aspektist. Ideoloogilised kahtlused tulenevad nimetatud meetodi ekslikust seostamisest reaktsioonilise "mikrosotsioloogiaga". Kontrollides partnerivaliku objektiivsust, usaldatavust, kõlblikkust ja representatiivsust (Objektivität, Zuverlässigkeit, Gültigkeit, Zulänglichkeit) operatsioonsete testmeetodi kriteeriumide järgi, leidis M. Vorweg (81, 1251), et see võte oleks täiesti kasutatav ja võrreldes teiste seni psühholoogias kasutatud uurimismeetoditega isegi eelistatavam. Siiski hoistab autor võimalike vigade eest, kui isiklikud suhted ja isiklik poolehoid tunnistatakse absoluutselt sõltumatuks kollektiivsest tööst ja saavutustest. H. D. Schmidt (70, 32) väljendatud kahtlustele negatiivsete kriteeriumide alusel läbiviidud valkukatsete võimalike negatiivsete mõjude kohta uuritavale kollektiivile vaidleb vastu H. Esser (12, 883), kes leidis, et katsete üldine mõju oli positiivne nii üksikisikutele kui ka kollektiividele. Tema arvamise järgi ei ole vastavad sotsiaalpsühholoogilised uurimused mitte ainult meetod uurimiseks, vaid nad võivad olla ka väärtuslikuks vahendiks isiksuse ja kollektiivi kasvatamisel.

Prægusel ajal kasutatakse partnerivaliku katseid laialdaselt Saksa DV-s. H. Oertel (57) peab partnerivaliku kat-

sete põhjal koostatud nn. sotsiomeetrilist maatriksit õpetajale väga tähtsaks vahendiks oma klassi õpilaste vaheliste suhete tundmaõppimisel. Ka Poola RV-s kasutatakse partnerivaliku katseid, kusjuures A. Molak (113) peab võimalikuks nende kasutamist just ülekasvanute probleemi uurimisel. Nõukogude Liidus on laialdasemaid sotsiaalspsühholoogilisi uurimusi õpilaskollektiivides partnerivaliku meetodil teinud Minski teadlased (J. Kolominski, A. Tsentsiper). 1962.a. alates on rohkesti selliseid eksperimente H. Liimetsa juhendamisel läbi viinud TRÜ pedagoogika eriharu üliõpilased (Allikas, Rõuk, Luukas, Nõmmik, Uring, Võsu jt.) ja pedagoogilisest uurimistöö kursusest osavõtjad õpetajad (L. Päss, F. Ioman jt.), kes oma uurimuste tulemusi esitasid vabariiklikul pedagoogika-alasel konverentsil 1966.a. märtsis.

Lõppkokkuvõttes võime ühineda A. Kondakoviga, kes mõistes hukka kodanlike mikrosotsioloogide ebateaduslikud filosoofilised ja sotsioloogilised kontseptsioonid, peab siiski võimalikuks partnerivaliku katse kui ühe sotsiomeetrilise meetodi kasutamist nõukogude pedagoogikas (106, 126).

Mis puutub partnerivaliku katse rakendamisse otseselt meie teema alal - ülekasvanud õpilaste sotsiaalsete suhete uurimisel, siis seda on teinud eriti USA õpetlased. J. Morrisoni ja I. Perry (115, 23) poolt IV-VII kl. õpilastega läbiviidud katsed kinnitasid eelnevate uurimuste (Peters, Sandyn, Bedoyan) tulemusi, et ülekasvanutesse suhtuti klassis eitavalt, neid ei tshetud koos mängimis ega külla kutsu-

da.

Ülekasvanute suhteid nõukogulikus klassikollektiivis on partnerivaliku testi abil uurinud T. Luukas oma diplomitöös (45). Ta tegi kindlaks, et ülekasvanud ei moodustanud tema poolt uuritud 15 klassikomplektis negatiivse mõjuga juhtgruppi, vaid olid pigem tõrjutud olukorras. Seejuures ei suutnud ta siiski küllalt konkreetselt välja tuua ülekasvanute asendi erinevusi võrreldes normaalselt edasijõudnute olukorraga. Töö faktilist väärtust kahandavad ebaõiged andmed õpilaste ülekasvamise kohta (55 juhul 161-st).

Partnerivaliku katse olemus kooliklassi uurimisel seisab selles, et õpilasele pannakse ette valida oma klassikaaslaste hulgast partnereid ühiseks tegevuseks, ajaveetmiseks jne. Siin selguvad kõige paremini õpilastevahelised suhted, kuna teatud valiku või järjestamisega õpilane väljendab oma suhtumist kaasõpilasesse antud olukorra kriteeriumide põhjal.

Meie kasutasime käesolevas töös klassi matkajuhi ja oma pinginasbri valimise situatsioonid. Neid on ka eelpoolmsinitud tööde autorid mõnikord kasutanud.

Katse toimus järgmiselt.

Nn. matkajuhi valiku katse puhul jutustati õpilastel järgmine lugu:

"Kujutage ette, et Teie klass läheb lühikesele matkale, kuid ükski õpetaja kaasa tulla ei saa. Seega on tarvis, et üks Teie oma klassi õpilane juhiks klassi matkal. Vaadake läbi Teile antud Teie klassi õpilaste nimestik ja märkige

selle õpilase nime ette number 1, kes kõige paremini Teile arvates selle ülesandega toime tuleks. Kui aga juhtub, et see õpilane kaasa tulla ei saa, tuleks juhi ülesanded usaldada teisele õpilasele, kelle nime ette märkige number 2. Kujutlege, et ka see õpilane tulla ei saa, siis vaadake jälle läbi kogu nimestik ja märkige selle õpilase nime ette nr. 3, kes kolmandana tuleks arvesse jne., kuni kõik õpilased on vastavas järjekorras nummerdatud. Püüdke mõelda kogu klassi seisukohalt, ka oma nime ette märkige, millises järjekorras peate ennast sobivaks klassi juhtima matkal".

Matkajuhi valiku puhul järjestavad õpilased endid selle kohaselt, kuidas nad peavad end sobivaks juhtima tegevust, mis toimub väljaspool tavalist klassis tehtavat õppetööd. Seejuures ei väljenda õpilased valikul mitte ainult oma isiklikku suhtumist kaasõpilastesse, vaid püüavad väljendada kogu klassi suhtumist tervikuna, kuivõrd neil sellest on arusaamine. M. Koskenniemi (30, 161) leidis, et soome poisid esitasid oma juhile nõudeid järgmiste omaduste järgi: iseloom ja suhtumine seltsimeestesse, kehalised võimed, vaimsed võimed, edasijõudmine koolis, juhivõimed. Seejuures on esimest omsdust silmas peetud 30% juhtudest, ülejäänud 15-19%.

Nn. pinginaabri valiku katse puhul jutustati õpilastele järgmine lugu.

"Kujutage ette, et Teil on igaühel võimalus valida endale pinginaaber, kellega Te tahaksite ühes pingis istuda,

vaadake läbi Teile antud Teile klassi õpilaste nimestik ja märkige selle õpilase nime taha number 1. Kui aga juhtub, et Teile valitud õpilane ei saa tulla Teile pinginsabriks, siis tuleb valida üks ülejäänud õpilastest, kelle nime taha märkige number 2. Kui ka see õpilane ei saa tulla Teile pinginsabriks, siis tuleb valida kolmas, kelle nime taha märkige nr. 3 jne., kuni kõik õpilased on saanud järjekorranumbri. Kui on välja valitud kõik õpilased, kellega tahaksite istuda, märkige number oma nime juurde, kuid pärast seda jätkake ülejäänud õpilaste nummerdamist selle järgi, missuguses järjekorras nendega näiteks ruumi puudusel siiski istuda võiks".

Pinginsabri valikul selguvad suurel määral otsesed sümptomid ja antipsühhiaadid. Pinginsaber koolis - see on lähim sõber ja seltsimees kooli õppetöö tingimustes. Omadused, mida seejuures arvestatakse, on mõnevõrra erinevad nendest, mida arvestati matkajuhi valimisel. Soome poisid lähtusid Koskenniemi andmetel (30, 161) seltsimehe valikul järgmistest isiksuse omadustest: iseloom ja suhtumine seltsimeestesse (37% juhtumitest), koolissaavutused (35%), hoopis vähemal määral tulid arvesse temperament, välimus, vaimsed võimed ja mõnel üksikul juhul muud asjaolud.

A. Tsentsiperi (133, 61) andmetel etendavad keskmise koolies (VI kl.) õpilase asendi kujunemisel klassikollektiivis kõige tähtsamad osa need asjaolud, mis iseloomustavad tema vastastikuseid suhteid seltsimeestega, teisel kohal on tema õppeedukus. Populaarsuse klassis saavutasid

õpilased, kes hästi suhtuvad seltsimeestesse, oskavad sõbrustada, sõbrustavad paljudega üheaegselt, on printsiipsalsed, õpivad hästi, püüavad saavutada autoriteeti seltsimeeste seas hea õppimisega, on tähelepanelikud tundides. Halvas asendis on aga õpilased, kes on toored, seltsimatud kollektiivis, tõuklevad, segavad teisi vahetunnil ja süstemaatiliselt saavad märkusi tundides.

Õpilaste suhete uurimisel matkajuhi ja pinginaabri valiku katsete abil kerkib kahtlus, kas teistes olukordades teiste kriteeriumide järgi teostatud katsetes suhted ei avaldu teistsugustena. Kodanlikes riikides teostatud uurimuste juures on rakendatud mitmesuguseid valiku kriteeriume, mis aga kokkuvõttes õpilaskollektiivi uurimise seisukohalt ei välju eelkirjeldatud situatsioonidest, kuna õpilaste suhted kujunevad ja avalduvad peamiselt just õppetöös ja klassivälises tegevuses.

Vaieldavaks küsimuseks sellistes uurimustes on valiku ulatus s.t. kas anda järjestushinnang kõigile õpilastele või piirduda testud arvu (3-5 õpilase) väljavahetamisega kõige positiivsemas ja kõige negatiivsemas mõttes. Kõige täielikuma pildi kõigi õpilaste vastastikustest suhetest annab ikkagi täielik väärtusjärjestus. See hoiab ära negatiivsete valikute liigse rõhutamise, kuigi seejuures keskmiste kohtade eraldamine ei ole eriti suurtes klassikollektiivides. Kõigilt õpilastelt saadud hinnangute kandmisel vastasse tabelisse on võimalik uurida õpilaste vastastikuseid suhteid ja määrata iga õpilase sotsiaal-prühholoogiline

koht klassi õpilaste vaheliste isiklike suhete süsteemis.

Belkirjeldatud matkajuhi ja pinginasbri valiku katsed viidi läbi Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli V-VIII klassides 1963/64. õ.a. III veerandi lõpul ja IV veerandi algul. Lisaks sellele on läbi töötatud TRÜ diplomandi T. Luukase materjalid samasugustest katsetest Tartu 1. ja 7. Keskkooli V-VIII klassides 1962/63. õ.a. Kokku on uurimuse aluseks materjalid 31 klassi kohta, kus õppis 1025 õpilast, neist ülekasvanuid 327 (32,8%), Mõningaid erinevusi oli T. Luukasel katsete läbiviimise ja tulemuste läbitöötamise tehnilistes küsimustes (T. Luukas laskis nimed õpilastel välja kirjutada, meie kasutasime valmis nimekirju: saadud hinnangute kokkuvõttes jättis T. Luukas ära 2 kõige kõrgemat ja 2 kõige madalamat hinnangut, meie aga ainult õpilase enesehinnangu). Need asjaolud aga katsete tulemusi oluliselt ei muutnud.

Õpilase kohta määramiseks klassi üldises järjestuses võeti aluseks saadud numbriliste hinnangute kogusumma, s.t. kõige väiksema kogusumma saanud õpilane paigutati esimesele kohale jne.

Niisuguse läbitöötamise näitena on esitatud tabel ühe VIII klassi kohta (tabel 42). Sellesse tabelisse on paigutatud andmed matkajuhi valiku katsest. Vertikaalriides on toodud iga õpilase poolt teistele õpilastele antud hinnangud, ringiga on ümbritsetud enesehinnangud. Horisontaalread kujutavad seega kõiki ühele õpilasele antud hinnanguid. Materjalide kergema läbitöötamise huvides on õpilased gru-

peeritud järgmiselt: nr. 1-13 normaalse edasijõudmisega tütarlapsed (NT), 14-20 ülekasvanud tütarlapsed (UT), 21-27 normaalse edasijõudmisega poisid (NP) ja 28-33 ülekasvanud poisid (UP). Iga grupi poolt antud hinnangud on eraldi kokku võetud ja lõpuks tehtud ka kogu klassi hinnangute kokkuvõte, mille alusel on saadud nn. pingeriid. Kõige väiksema kogusumma sai õpilane Ja (nr. 22) - 39, kõige suurem kogusumma on õpilasel Hü (nr. 15) - 890.

Ülekasvanud õpilased settusid klassi üldises hinnangus nii selles klassis kui ka teistes klassides nii matkajuhil kui ka pinginsabri valikul mitmesugustele kohtadele pingereas. Ülekasvanuid leidub nii esimeste kui ka viimaste hulgas. Muidugi on selle põhjuseks ülekasvanute omavahelised erinevused. Mitte kõik ülekasvanud ei käitu ega õpi halvasti. Mõned ülekasvanud on jäänud klassikursust kordama ainult kauakestnud haiguste tõttu.

Selleks, et täpsemalt määrata ülekasvanute kui testud õpilaste grupi asendit klassikollektiivis, eraldame pingereas osadeks. M. Koskenniemi (30, 166) jagas pingerea neljaks veerandosaks. Ta leidis, et kõige püsivamad olid õpilaste hinnangud pingerea I ja IV veerandis, kuna vahepealsed hinnangud olid muutuvad. J. Kolominski (104, 645) järgi olid kõigis tema poolt uuritud klassides umbes pooled õpilased soositavate olukorras, teisele poolele kuulus kas väheste poolehoid või nad ei olnud kellelegi sümpaatsed. W. Topeli käsikirjalises uurimistöös (vrdl. Löwe, 46, 80) eraldati klassis 31,6% meeldivaid (beliebte) õpilasi

ja 15,4% ebsmeeldivaid (unbeliehte) õpilasi, kuna 53,0% olid enamvähem neutraalses seisundis. F. Lomani (44) katsetes said umbes 70% õpilastest positiivseid valikuid ühe klassi keskmise. Võib oletada, et eelistatavate õpilaste protsent klassides oleneb nii õpilaste arvust klassis kui ka klassi iseloomust (õpilaste vanus, "klassivaim" jt. tegurid). P. Lehestik (38, 62). leidis, et suurtes klassikollektiivides on tõrjutuid suhteliselt rohkem, paljude väikeste koolide väikestes klassides ei olnud ühtegi tõrjutut.

Kuna meie katsemetoodika ei toonud esile suhtumise iseloomu (positiivset või negatiivset), vaid ainult valiku suhtelisuse s.t. järjekorra võrreldes teiste õpilastega, jagasime kõik klassi õpilased pingereas kolme arvult võrdsesse gruppi: enamm hinnatud, keskmised ja vähem hinnatud. Eelistatud VIII klassi pingereas järjekorranumbrid 1-11 tähendasid õpilase kuulumist I gruppi, 12-22 kuulumist II gruppi ja 23-33 kuulumist III gruppi. Õpilaste selline tinglik jaotamine enam või vähem eelistatuteks võimaldab teha järeldusi ka meid huvitava õpilasgrupi, nimelt ülekasvanute üldisest asendist klassikollektiivis.

2. KLASSIKOLLEKTIIV KUI SOTSIAALNE KESKKOND

Nõukogude pedagoogika üheks põhiprintsiibiks on kasvatust kollektiivis, kollektiivi jaoks ja kollektiivi kaudu. Suur nõukogude pedagoog A.S. Makarenko töötas läbi kollektiivi organiseerimise konkreetsete meetodid ja määras kindlaks nende rakendamise tingimused, tõi esile tema arengise eeldused ja struktuuri iseärasused. Ta kirjutas: "Kasvatustöö objektiks peab muutuma eelkõige koolikollektiiv, nõukoguliku lasteühiskonna algrakuke" (48, 43). Seejuures rõhutas ta isiksuse ja ühiskonna, lapse ja kollektiivi lahutamatumust: "Üksikisikut kasvatades peame mõtlema kollektiivi kasvatamisele. Tegelikult lähenevad need kaks ülesannet ainult üheskoos ja ühise võttega. Igal hetkel, mil mõjustame üksikisikut, peame ühtlasi tingimata mõjustama kollektiivi" (48, 43). Peamiseks kommunistlikus kasvatuses pidas Makarenko õigete suhete loomist isiksuse ja kollektiivi vahel. "Kuna meil alati on tegemist suhetega, kuna nimelt suhted moodustavad meie pedagoogilise töö tõelise objekti, siis meie ees seisab alati kahekordne objekt - isiksus ja ühiskond" (111, 573).

Iga kollektiiv koondab endasse aga palju väga erinevaid üksiklikke, kes astuvad omavahel mitmesugustesse vastastikustesse suhetesse. J. Kolominski (104, 644) eristab klassi õpilaste vahelistes suhetes 2 põhilist süsteemi. Esimes-

se süsteemi paigutab ta klassikollektiivi vastutavate ja tavaliste liikmete vahelised suhted ja aktiivi liikmete vahelised suhted, s.t. vastutava sõltuvuse suhted, mida on nõukogude pedagoogikas laialdaselt uuritud. Peale selle eksisteerivad õpilaste vahel klassis veel, kuigi mitte esimese süsteemi suhetest täiesti sõltumatult ega eraldatult, isiklikud vastastikkused suhted, mis väljendavad nende sümpaatiat või antipaatiat üksteise vastu. Õpilaste vahelisi isiklike suhteid klassikollektiivis on seni nõukogude pedagoogikas vähe uuritud, kuid neil on väga oluline tähtsus õpilase isiksuse kujunemises ja ühtse kollektiivi kasvatamises.

H. Liimets (42, 353) oletab, et tihedate isiklike suhete olemasolu kollektiivi liikmete vahel soodustab nn. meie-elamuse teket. Sellise meie-elamuse olemasolu tuleb pidada kollektiivi mõiste väga oluliseks tunnuseks, kuna ta "muudab kollektiivi elust ja tegevusest osavõtu üksikisikule vajalikuks, muudab ta kaaslaste hinnangutele ja arvamustele vastuvõtlikuks" (42, 353).

Klassikollektiivis on õpilaste isiklik suhtumine oma klassikaaslastesse väga erinev: ühega armastatakse koos mängida ja töötada, teise suhtes ollakse ükkõikne, kolmas on hoopis vastuvõetamatu jne. Kodsnlikes maades tehtud uuringutes klassi mikrostruktuuri kohta on J. Kolominaki ja A. Rozovi järgi (103, 163) eristatud selliste suhete seisukohalt mitmesuguses olukorras olevaid õpilasi klassis: mõni meeldib paljudele või kõigile (nn. "tähed"), mõni on ens-

mikule vastuvõetamatu (tõrjutud), mõni ükskõikne (isoleeritud). Asendi poolest klassi ühisüritustes eraldas M. Koskeniemi (30, 262) õpilasi juhtideks, kaastegevateks ja piiratud tegevussfääri õpilasteks (neutraalsed, isoleeritud, tõrjutud). Vastavalt sellele, milline on õpilase koht vastastikuste isiklike suhete süsteemis, võime rääkida õpilase sotsiaal-psühholoogilisest asendist klassis.

Õpilase sotsiaal-psühholoogilise asendi mõju tema isiksuse kujunemisele kirjeldab J. Kolominski järgmiselt: "Kui õpilane on teiste poolt armastatud, kujuneb ta iseloom seltsivaks, heatshtlikuks, kollektiivseks... Ja vastupidi, kui õpilane ei leia teistelt poolehoidu, kui teda ei armastata, võivad tal tekkida negatiivsed iseloomujooned: süngus, kinnisus, umbusklikkus". (104, 646). Selline õpilane tunneb ennast mahajäetuna, teistest eraldatuna ja see võib teda klassist ja koolist eemale tõugata.

Kõik see avaldub negatiivselt õpilase käitumises ja õppeedukuses, nagu seda kirjeldab M. Zillig: "Passiivsetel lastel kujuneb või kasvab oma saavutusvõimelisuse alahindamise tendents. Nad ei tule lõpuks toime õppimisega isegi oma tegelike võimete piirides. Võib ilmneda täieliku õppimisvõimetuse ettekujutus. Aktiivsetel lastel leiame me katseid negatiivsel teel klassile imponeerida. Sellest tuleb siis hooplemine, koolikorra rikkumine, tülinorimine jne". (vrđl. Löwe 46, 81). H. D. Rösler leidis, et tema uuritud 107-st halva õppeedukusega õpilasest ainult 47,7% end oma

klassiühiskonnas hästi tundsid (68, 116).

Kasvataja peab olema väga valvas ja tähelepanelik selle suhtes, kuidas kujuneb iga lapse positsioon kollektiivis, et õigel ajal teha vajalikke korrektiive, kasutada oma isiklikku mõju ja kõiki muid vahendeid laste omavaheliste vahetõhede õigeks suunamiseks ja reguleerimiseks. Ta peab seejuures silmas pidama, et õpilaskollektiiv ei ole oma eksisteerimise perioodil I-VIII klassini sugugi muutumatu ei oma liikmete ega ka nendevaheliste suhete iseloomu poolest.

G. Clauss ja H. Hiebasch iseloomustavad klassistruktuuri kujunemist ja sotsiaalseid vahetõhede klassis eri vanusjärgkudel järgmiselt. Noorema kooliea lastel ei ole kogu klass kokkukuuluv üksus, vaid koosneb väiksematest gruppidest, mille sisemine struktuur on vähe diferentseeritud ja ebapüsiv. Gruppide suurus ja koosseis muutub sageli, liikmed on ligikaudu võrdõiguslikud. Teisest kooliaastast hakkavad mõned lapsed juhtidena esile astuma ja tekib klassihierarhia. Õppe edukuse põhimõte ei ole otsustav, kuid siiski mõjuvaldav. Selles eas on esiplaanil kehaline jõud ja osavus, materiaalne olukord jm. Pikemaajalises areneb gruppidest terviklik klass, milles kujuneb ühtne iseloomulik sotsiaalne kliima ehk "klassivõim". Keskmises koolieas klassihierarhia täpsustub ja diferentseerub. Üldise hierarhia kõrval on sageli ka spetsiaalne hierarhia, mis avaldub üksikute tegevuste juures (pallimäng, vaimne tegevus jne.). Lastegrupid selles eas on stabiilsed, kuid oma ühtekuuluvuse suhtes ebatesadlikud. Hierarhia aluseks on saavutused mit-

mesugustel aladel, esmajoones kehalised võimed ja osavus, kuid ka vaimne leidlikkus. Tütarlastel etendavad need omadused väiksemat osa, rohkem hinnatakse välist meeldivust ja sõbralikkust. Iseloomulik on poiste ja tütarlaste eraldumise tendents. Õppetöö klassis ei ole paljas õpitavale ainele orienteerumine, vaid sageli astuvad esile ainest sõltumatud sotsiaalsed suhted klassi õpilaste vahel (9, 242).

Lapsepsühholoogia uurimused sotsiaalsete vahekordade kohta näitavad, et kooliklassi mõju õpilase isiksuse arengule on eriti suur keskmises koolieas. V. Krutetski ja N. Luškin rõhutavad, et "selle vanusastme õpilasele tähendab kollektiivi arvamine, tema tegevuse ja käitumise hindamine kollektiivi poolt väga palju. Sageli hindab ta kollektiivi arvamust kõrgemalt kui õpetaja ja vanemate arvamust" (108, 69).

Samal ajal kui muutuvad õpilaste vahelised suhted klassis, muutub ka iga konkreetse klassi koosseis. Selle aja jooksul kui õpilased jõuevad I klassist VIII klassini, teeb klassi koosseis läbi suuri muutusi. Igal lõppeaastal lahkub klassist õpilasi kas elukoha muutuse või klassikursust kordama jäämise tõttu. Juurde tuleb õpilasi samadal põhjustel, mõnikord ka koolivõrgu muudatuste tõttu ja mõnedel teistel põhjustel. Mõninga pildi nende koosseisu muutuste ulatusest saame tabelitest 19 ja 20. 160-st õpilasest, kes 1963. 1964. ja 1965. aastal lõpetasid VIII klassi Tartu 5. Keskkoolis, olid kõik 8 õppeaastat I klassi astumisest saadik õppinud selles koolis (muidugi ilma klassikursust kordama-

ta) ainult 42%, Põlva Keskkooli vastavate aastate VIII klassi lõpetajatest (151 õpilast) oli selliseid õpilasi ainult 31%. Peale selle oli ka neil õpilastel üleminekuid ühest klassikollektiivist teise seoses klassikomplektide liitmis- te ja jaotamistega. Juurdetuleku põhjuste vaatlemisel sel- gub, et 66% juurdetulijatest tuli klassi ülekasvanuna, klas- sikollektiivist lahkumise põhjuseks oli 67%-l õpilastest klassikursust kordama jäämine. Klassikursuse kordamised on- gi seega peamiseks klassikollektiivi koosseisu muutumise põhjuseks. Teiselt poolt näitas Tartu linna ja Põlva rajoo- ni koolide 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi edasijõudmise uurimine (kokku 1130 õpilast), et 488 õpilast (43%) pidi lah- kuma klassikollektiivist selle tõttu, et nad jäid klassikur- sust kordama, 274 õpilast (24%) tegi klassikollektiivist lahkumise läbi veel teist korda samal põhjusel, 113 õpilast (10%) isegi kolmandat korda üheksa õppeaasta jooksul. Muidu- gi jääb iga-aastaste muutuste juures alati alles enamik õpi- lastest, kes olid klassis eelmisel õppeaastal, seega tuleb klassikursuse kordajatel astuda uute õpilastena väljakujune- nud kollektiivi.

Kuidas kujunevad nende suhted klassikollektiivi endiste liikmetega? Tuleb kindlasti arvestada kõigepealt mõningaid kohanemisraskusi, mille iseloom oleneb ühelt poolt uustul- nuka enese isiksusest, teiselt poolt klassi üldisest menta- liteedist. M. Koskenniemi uurimuste järgi oli alles 12 nä- dala jooksul uustulnuksil tekkinud isiklik kontakt enamiku klassi õpilastega (30, 195). Ülekasvanutel tulevad arvesse ka vanuselistest iseärasustest tingitud erinevused. R. Urin-

gu (79) katse uurida sotsiaalsete suhete dünaamikat keskmises koolieas näitas erinevusi, mis lubavad oletada vanuse tähtsust suhtlemises.

Küsimus kollektiivi liikmete vanusest on juba varem äratanud pedagoogide ja psühholoogide tähelepanu. P. Peterseni poolt (62, 43) 1920-ndatel aastatel Jena ülikooli katsekoolis väljatöötatud nn. Jena-plaan nägi põhimõtteliselt ette eri vanuses lastest koosnevate tööühmade moodustamist, et tihendada laste omavahelist suhtlemist ja muuta seda sisurikkamaks. A. Makarenko (48, 287) märgib, et ta jäi pärast mitmeid katsetusi peetuma erinevas vanuses kasvandikest koosneval algkollektiivil, kuna sellises kollektiivis on huvisuunad mitmekesisemad ja paremini kindlustatud põlvkondade järgnevus. Ka SFV teadlane J. P. Ruppert (72, 408) peab sotsiaalpedagoogiliseks puuduseks aastakäiguklasside moodustamist, kuna eriti üksiklastel tekkivat vajadus noorema või vanema seltsimehe järgi. Järelikult ei tohiks vanuseline erinevus olla raskuseks normaalsete suhete tekkimisel kaasõpilastega klassikollektiivis.

Kuid senistes uurimustes ei ole silmas peetud ülekasvanud õpilaste enamiku erilist olukorda nende isiklike suhete kujunemisel uues klassikollektiivis. Õpilased, kes on jäänud klassikursust kordama, lahkuvad oma klassikollektiivist, kellega nad on õppinud koos mitu aastat ja kellega neid seovad mitmesugused sotsiaalsed vahekorrad. Nad saavad uude klassikollektiivi, kus on juba varem kujunenud omad kollektiivisisised suhted, milles uustulnukal ei ole esial-

gu kohta. Teistest koolidest elukoha vahetuse tõttu juurdetunud uute õpilaste olukord erineb klassikursuse korrajaja omast kõigepealt selle poolest, et nad on üheselised klassi enamikuga. Kuigi ka ülekasvanute vanuseline erinevus ei tarvitse olla kuigi suur, komplitseerib nende suhteid asjaolu, et väljaspool tunde säilivad sõprussuhted endise klassikollektiivi liikmetega. Uue klassikollektiivi suhtumist uustulnukasse - klassikursuse kordajasse mõjustab tema ebaedu õpingutes.

Seega näeme, et teiseks aastaks jäämine on õpilasele raske draama, mis jätab sügavad jäljed tema psüühikasse. Tal on raske jääda maha seltsimeestest, kellega oli mitu aastat õppinud koos. Veelgi raskem on tal tunnistada võrdseteks endaga neid, keda pidas nooremateks ja kellesse ta suhtus teatud üleolekuga. Seega on ülekasvanud õpilastel suhete kujunemine klassikollektiivis mitmeti komplitseeritud ja seda eriti keskmises koolieas (V-VII kl.), kus klass kujutab endast kokkukuuluvat üksust, mille mõju üksikliikmetele on suur. Pealegi on ülekasvanute protsent statistiliste uurimuste andmetel just nendes klassides kõige suurem.

Neil asjaoludel vaatleme järgnevatel lehekülgedel ülekasvanute asendit klassikollektiivis just V-VIII klasside seisukohalt.

3. ÜLEKASVANUTE ASEND KLASSIKOLLEKTIIVIS

Kisimused - milline on ülekasvanud õpilaste asend klassikollektiivis ja millised on nende suhted omavahel - on meie uurimuse keskseteks küsimusteks. Püüame neid valgustada mitmelt eri seisukohalt vaadates. Tugineme seejuures Tartu 1., 5. ja 7. ja Põlva Keskkooli V-VIII klassides 1025 õpilasega korraldatud partnerivaliku katse (matkajuhid ja pinginaabri valik) tulemustele.

Kõigepealt vaatleme ülekasvanud õpilaste asendit klassikaaslaste hulgas üldse, seejärel analüüsime selle asendi sõltuvust sugupoolest ning lõpuks peatume ülekasvanute enesehinnangul ja nende suhtlemisringi ulatusel.

a) Ülekasvanute üldasend klassikollektiivis

Jagasime kõik õpilased selle järgi, mil määral nad üksteist eelistasid matkajuhises või pinginaabriks valikul, kolme enam-vähem võrdsesse gruppi: I grupis need, kes said kõige väiksema hinnangute kogusumma - II gruppi keskmised ja III gruppi need, kes said kõige suurema hinnangute kogusumma.

Matkajuhiks valiku katse puhul langes I kolmandikku ülekasvanutest ainult 24%, normaalse vanusega õpilastest aga 38%. II kolmandikku langes ülekasvanutest 30%, normaalses vanuses õpilastest aga 35%. III kolmandikku langes ülekasvanutest tunduvalt rohkem kui kolmandik, nimelt 46% nor-

naalses vanuses õpilastest aga 27% (vt. tabel 43).

Kui ülekasvanud õpilaste asend klassis ei erineks normaalse vanusega õpilaste omast, siis peaksid nad kolmandikkude vahel jaotuma võrdsetes osades, seega igas kolmandik-grupis 33-34% nii normaalses vanuses kui ka ülekasvanud õpilastest. Tegelikult näeme aga silmapaistvat nihet ülekasvanute kahjuks.

Pinginaabri valikul (tabel 44) oli olukord ülekasvanutele veelgi ebasoodsam ($t=2,3$). I gruppi kuulub ülekasvanuist ainult 17%, II gruppi 35%, III gruppi 48%, s.t. peaaegu pooled ülekasvanutest kuuluvad vähemhinnatud õpilaste hulka. Nagu näeme, on ka siin normaalselt edasijõudnud õpilased palju enam soovitud pinginaabriteks, ülekasvanud aga enamasti viimases järjekorras.

Seega osutuvad ekslikeks mõnede õpetajate arvamused, nagu oleksid ülekasvanud sageli klassis valitsevaks negatiivseks juhtgrupiks. Need arvamused põhinevad ilmselt juhuslikel tähelepanekutel. Kuigi õpilased naeravad ülekasvanutest korraikkujate veiderdamisi tundides ja vahetundidel, ei soovi nad neid pinginaabriks ega soovi nende juhtimisel läbi viia selliseid tõsisemaid üritusi, nagu matk ilma õpetajate ja teiste täiskasvanute osavõtuta.

Kui võrrelda ülekasvanutele kui potentsiaalsetele pinginaabritele antud hinnanguid nendele kui võimalikele matkajuhtidele antud hinnangutega, siis näeme langust, mis seletub situatsiooni erinevusega. Matkajuhil valikul on tegemist nn. ühepoolse valiku kriteeriumiga, pinginaabri vali-

kul aga valitakse partnereid mõlemapoolseks koostööks. Kui kogu klassi juhina välisolukorras on küllaltki eelistatud mõned füüsiliselt arenenud ülekasvanud, siis pinginasbrina eelistatakse omaeelist, kellega seovad ühised huvid. Pinginasabri valikul omistatakse suuremat tähtsust õppeedukusele, just sellel alal aga jäävad paljud ülekasvanud eriti maha.

Kahtlemata ei kujuta ülekasvanute sotsiaal-psühholoogilise koha iseloomustamiseks kasutatud kolmandikgrupid endast mingeid rangelt piiritletud, püsiva koosseisuga rühmitusi, vaid antud juhul meelevaldselt piiritletud pingereas osasid. Siiski näitab õpilase kuulumine ühte või teise gruppi tema üldist suhete iseloomu klassi teiste õpilastega. Kui pesaegu pooled ülekasvanutest langesid nii matkajuhi kui ka pinginasabri valikul III gruppi, siis see tähendab, et neil ei ole enamiku klassi õpilastega tihedaid vastastikusel sümpaatisel põhinevaid suhteid. Neil võivad olla tihedamad suhted üksikute kaasõpilastega kui omaette grupiga, mis on eraldunud enamikust kaasõpilastest. Sellisesse gruppi kuuluvad õpilased valivad partnerivaliku katsetes üksteist vastastikku igasugusteks tegevusteks. Kuivõrd selgepiiriline on mõnede õpilaste eraldumine teistest, seda võib näidata nn. suhtlemisrahuldatus, mille all J. Kolominski (105, 136) mõistab vastastikuste valikute suhet õpilase poolt saadud valikute üldarvusse. Nagu märgib J. Kolominski, võivad mõned õpilased, kellel on madal asend üldises vastastikuste suhete süsteemis, siiski saada

kõrge rahuldatus koefitsiendi. Tihedad sidemed väikese arvu kaasõpilastega loovad neil hea emotsionaalse enesetunde, vastamata sellele, et neid leieme kollektiivi poolt hukka mõistetakse. See asjaolu võib raskendada õpilaste ümberkasvatamist kollektiivi poolt. TRÜ üliõpilaste V. Allika ja V. Rõuki (4) katse suhtlemisrahuldatus uurimiseks näitas tunduvasid erinevusi suhtumises ülekasvanutesse nn. "raskes" ja normaalses klassis. Nad said andmeid, et "rasketes" klassides suhtlemisrahuldatus ei sõltunud heast õppeedukusest ega käitumisest.

Kuna meie katsed viidi läbi vanuselt erinevate õpilastega V-VIII klassini, oli võimalik selgitada ülekasvanute erinevat asendit sõltuvuses klassi vanuselisest koosseisust. Üldine tendents ülekasvanuid vähem hinnata jääb kehtima kõikides klassides (tabel 43), I grupis on ülekasvanuid vähem kui üks kolmandik, III grupis rohkem kui üks kolmandik. Seejuures ilmneb, et ülekasvanuid hinnatakse VI klassis tunduvalt vähem kui V klassis, nagu näitavad andmed nii I kui ka III grupi kohta. VI klassis ongi ülekasvanud kõige halvemas asendis, VII klassis nende olukord veidi paraneb, VIII klassis tõuseb seelgi ja on I grupi suhtes samasugune kui V klassis, III grupi suhtes veidi halvem.

Võtsime lähema vaatluse alla ühe VIII klassi (matkajuhi katse põhjal). Nagu selgub vastavast tabelist (tabel 42), kuulub pingerea I kolmandikku (nr. 1-11) 6 tütarlast (õpilased Ar, Ki, Ku, Ia, Pe, Ri) ja 5 poissi (õpilased Ja, Me, So, Kr ja Tä). Seejuures on kõik need 6 tü-

tarlast normaalse edasijõudmisega, poistest on aga 3 normaalse edasijõudmisega ja 2 ülekasvanut. Seega kuulub ülekasvanuist enamhinnatud matkajuhtide hulka ainult 2 ülekasvanud poissi, aga mitte ühtegi ülekasvanud tütarlast. I kolmandikgrupi normaalse edasijõudmisega õpilased (kokku 9) moodustavad klassi normaalse edasijõudmisega õpilaste üldarvust (20) 45%. Ülekasvanutest on aga selles kolmandikgrupis ainult 15%. Protsentide erinevus on nii suur, et see isegi nii väikese katseisikute arvu juures osutab statistiliselt usaldatavaks ($t=2$). II kolmandikgruppi (nr. 12-22) kuulub 6 normaalselt edasijõudnud õpilast (30%) ja 5 ülekasvanud õpilast (39%). III kolmandikgruppi (nr. 23-33) kuulub ainult 5 normaalselt edasijõudnud õpilast (25%) ja 6 ülekasvanud õpilast (46%). Seega kuulub vaadeldavas klassis valdav enamus ülekasvanud õpilasi matkajubi valikul pingerea viimasesse kolmandikgruppi, s.t. vähemhinnatud õpilaste hulka. Nii annab klassi jaotamine kolmandikgruppidesse teatud pildi õpilasgruppide asendist klassikollektiivis.

Kuna klassid oma koosseisult ülekasvanute protsendi poolest on üksteisele väga lähedased, tuleb arvata, et ülekasvanutesse suhtumise teatav halvenemine VI klassis tuleb kriitilisemast suhtumisest kaasõpilastesse. Ülekasvanute asendi paranemine VIII klassis tuleb nähtavasti ülekasvanute koosseisu erinevustest. VIII klassides on enamik (77,5%) ülekasvanuid N+1, erinedes seega tunduvalt teistest klassidest, kus N+1 protsent on palju madalam (56-58%). Nagu juuba töö esimeses osas märgitud, ei jõuagi paljud mitmekord-

selt klassikursust kordejad VIII klassi. VIII klassis on ülekasvanutel õppeedukus kõige kõrgem, kõige madalam aga VI klassis. Seega on ilmne õppeedukuse mõju ülekasvanute hindamises, kuid peab märkima, et mitte kõigis klassides ega soolistes gruppides ei ole sel alal täielikku kokkulangemist, mis võib olla tingitud ka ülekasvanute isiksuseomadustest ja teistest teguritest, mida vastleme hiljem eraldi.

b) Ülekasvanute asend klassikollektiivis sugu-
poolte järgi

Statistika näitab, et enamik ülekasvanuist on poisid ja et poiste hulgas on ülekasvanute protsent suurem kui tütarlaste hulgas. Uuritavate klasside 327-st ülekasvanust on poisse 61% ja tütarlapsi 39%. Seejuures moodustavad ülekasvanud kõigist poistest 36,5% ja tütarlastest 26,8%. Kuna ülekasvanute soolises jagunemises on sellised suured erinevused, on oluline uurida eraldi ülekasvanud tütarlaste ja ülekasvanud poiste sotsiaal-psühholoogilist asendit.

Selgub, et matkajuhil valikul (diagramm 1) ülekasvanuist eelistatakse poisse (31% ülekasvanud poistest on I grupis), kuna ülekasvanud tütarlastest kuulub esimesse gruppi ainult 13%. III grupis on ülekasvanud poisse ja tütarlapsi peaaegu võrdsel arvul, mis moodustab ülekasvanud poistest 38%, ülekasvanud tütarlastest aga 57,5%.

Katse materjalidest selgub, et poisse kui üldse aktiivsemaid eelistatakse matkajuhina, kuid normaalse edasijõudmisega tütarlapsed ei ole ka päris viimastel kohtadel tõrjutud. Võiks arvata, et poiste eelistamise põhjuseks on nende üldine ülekaal õpilaste hulgas. See ei ole siiski nii, sest kõige halvemad näitejad annab ülekasvanud tütarlastele just Põlva Keskkool, kus tütarlapsed on enamikus klassides ja kokkuvõttes ülekaalus.

Pinginsabri valiku katses (diagramm 2) arvestati klassi-

kaaslaste sugu palju suuremal määral kui matkajuhi valikul. Kuigi katsetingimuste kohaselt tuli hinnata kõiki klassikaslaste nende sobivuselt pinginasabriks, ilmes katsema-terjalidest selgesti, et esimeses järjekorras valiti partnereid loomulikult just omast soost. Esines üksikuid õpilasi nii poiste kui ka tütarlaste hulgas, kes täiesti keeldusid vastassugupoole valimisest pinginasabriks. Seepärast oleks täiesti ootuspärane, et ülekasvanud poisid oleksid poiste üldise ülekasalu tõttu ka pinginasabrina eelistatud olukorras. Tegelikult ilmneb aga vastupidine pilt kõigis koolides: pinginasabrina on suhteliselt eelistatud just ülekasvanud tütarlapsed. Nagu nähtub tabelist, kuulus pinginasabri valikul I gruppi ülekasvanud tütarlastest 19,5%, ülekasvanud poistest ainult 16%. Võrreldes matkajuhi valikuga, on poiste protsent selles grupis langenud peaaegu poole võrra, tütarlaste protsent mõnevõrra tõusnud. III gruppi kuulub ülekasvanud poistest üle poole - 54%, tütarlastest aga 40%, seega on siin nende suhe tütarlaste kasuks peaaegu ümber pööratud.

Sellistest erinevustest ülekasvanute sooliste gruppide sotsiaal-psühholoogilises asendis tekib vajadus uurida vastavate sooliste gruppide omavahelisi hinnanguid. Õpilaste sugu ja vanust arvestades eraldame klassides 4 õpilaste gruppi: 1. ülekasvanud poisid, 2. normaalse vanusega poisid, 3. ülekasvanud tütarlapsed ja 4. normaalse vanusega tütarlapsed, nagu see on tehtud tabelis 42. Selline jaotus on

muidugi täiesti tinglik, kuna me selliseid grupeeringuid klassikollektiivis tegelikult ei eelda olevat.

Ülekasvanud õpilaste ja normaalse vanusega õpilasgruppide vahelisi suhteid vaatleme Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis läbiviidud katsete materjalide põhjal.

Ülekasvanud poistele ja tütarlastele nendes kahes koolis varem nimetatud õpilasgruppide poolt antud hinnanguid esitavad tabelid 47 ja 48. Kõigepealt vaatleme, kuidas hindavad normaalse vanusega poisid (grupp 2) ülekasvanud poisse (grupp 1) ja tütarlapsi (grupp 3). Selgub, et nende ^{vanuse} järgi võiks matksjuhtidena tulla kõne alla esmajärjekorras (grupp I) väga vähe ülekasvanud tütarlapsi - ainult 2-7%. Seevastu on mõlema kooli normaalse vanusega poisid ühel arvamusel, et 71-72% ülekasvanud tütarlastest selleks üldse ei sobi. Pinginaabri valikul on tõrjuv hoiak ülekasvanud tütarlaste suhtes veelgi ilmsam, eriti Tartu 5. Keskkoolis, kus ülekasvanud tütarlastest ei ole ühtegi paigutatud I gruppi, selle eest aga 86% III gruppi. Ülekasvanud poisse hindavad normaalse vanusega poisid tunduvalt kõrgemalt. Matksjuhi valikul on nad Tartu 5. Keskkoolis 31%, Põlva Keskkoolis isegi 44% ülekasvanud poistest paigutanud I gruppi. III gruppi on ülekasvanud poisse paigutatud üpris vähe - vastavalt 25% ja 16%. Ka pinginasbrina on ülekasvanud poisid neil hinnatud - mõlemas koolis loetakse ebasobivaks ainult 6% ülekasvanud poistest.

Normaalse vanusega tütarlaste hinnangutes on kontrastid mõnevõrra nõrgemad. Kuigi pinginaabri valiku katses

on mõlemas koolis nende poolt I gruppi paigutatud ülekasvanud poiste protsent väga väike ja III grupis üle 77%, leidmaid nad matkajuhi valikul ülekasvanud poiste hulgas siiski sobivaid kandidaate 16-25%. Ka ülekasvanud tütarlapsed on matkajuhina nende poolt suhteliselt eelistatud, kuid mitte nii suurel määral kui see esines poistel omavahel. Nad on ülekasvanud tütarlapsi paigutanud I gruppi Tartus ainult 17% ja Põlvas 29%, seega alla ühe kolmandiku. Põlva Keskkoolis on nad isegi üle 1/3 (43%) oma ülekasvanud sookaaslastest paigutanud III gruppi. Pinginasbri valikul on ülekasvanud tütarlapsed samuti oma normaalses vanuses sookaaslaste silmis veidi halvemas asendis: III gruppi on neid paigutatud 9% ja 14%. Seejuures on kõige halvemad näitajad ülekasvanud tütarlastel just Põlva Keskkoolis.

Seega teevad normaalse vanusega õpilased suhtumises ülekasvanutesse ilmset vahet sugupoolte vahel. Oma stsoost ülekasvanutesse suhtumine on positiivsem, teisest soost ülekasvanud on tugevasti tõrjutud seisundis. Eriti selgesti ilmneb see tendents poiste juures.

Jääb üle veel vaadelda ülekasvanute sooliste gruppide omavahelisi suhteid.

Ülekasvanud poisid annavad ülekasvanud tütarlastele matkajuhi valikul madala hinnangu, eriti Tartu 5. Keskkoolis, kus I ja II gruppi kokku paigutatakse ainult 14% üle-

kasvanud tütarlastest. Põlva Keskkoolis on see protsent palju kõrgem (kokku I ja II grupis 32%) ja isegi veidi parem kui normaalse vanusega poiste poolt antud hinnang. Pinginaabri valikul on suhtumine veidi parem, kuigi ka siin jääb I grupp peasegu tühjaks.

Omavahel hindavad ülekasvanud poisid üksteist kõrgemalt kui neid hindab ükski teine rühm klassis. Matkajuhi valikul on umbes pooled ülekasvanud poistest oma sookaaslaste silmis eelistatud matkajuhid, III gruppi kuulub ainult 14-16%. On ka arussaadav, et selles ees poisid matkamisemini alluvad ainult omasealistele või vanematele poistele, arvestamata nende teisi omadusi. Samuti on eelistatud pinginaabrid samast õpilaste ringist. Ainult 1/3 ülekasvanud poistest on nende poolt paigutatud II ja III gruppi. Seega on tegemist küllaltki tihedate omavaheliste isiklike suhetega, mis ilmesid nimetatud valikutes.

Ülekasvanud tütarlapsed annavad omataolistele kõrgema hinnangu kui poisid või kogu klass tervikuna. Normaalset edasijõudnud tütarlaste hinnangutega võrreldes on eelistatud matkajuhte mõnevõrra rohkem (Tartu 5. Keskkoolis tõus 3%), kuid veelgi suurem on hihkumine allapoole, III gruppi. Ülekasvanud tütarlapsed ise tunnistavad, et peasegu pooled (46-49%) nende saatusekaaslastest ei sobi matkajuhiks. Pinginaabri valikus on mõningaid lahkuminekuid. Põlva Keskkooli ülekasvanud tütarlapsed on I gruppi paigutanud teiste õpilasarühmadega võrreldes kõige vähem omataolisi, Tartu 5. Keskkoolis aga kõige rohkem. Näib siiski,

et ülekasvanud tütarlaste omavahelised suhted ei ole nii tihedad kui ülekasvanud poistel. Nende suhtumine ülekasvanud poistesse sarnaneb sellega, mida väljendasid normaalse vanusega tütarlapsed. Vaatamata sellele, et ülekasvanud poisid on väljendanud igapidi halvustavat suhtumist ülekasvanud tütarlastesse, on viimaste poolt matkajuhi valikul III gruppi psigutatud ülekasvanud poiste protsent küll kõrge, kuid siiski veidi madalam kui normaalse vanusega tütarlastel. Seevastu pinginaabri valikul jäävad ülekasvanud poisid samasuguste tütarlaste silmis täiesti hüljatuteks: I gruppi ei paitutata neid pesaegu üldse, enamik (umb. 80%) jääb III gruppi.

Kokkuvõttes ilmneb küllaltki selgesti, et ei ülekasvanud poisid ega ülekasvanud tütarlapsed ega ka mõlemad kokku ei ole klassis eelistatud olukorras ei kogu klassi juhina matkal ega isikliku sõbra-pinginaabrina. Siiski on tunduvad erinevusi nende suhetes normaalselt edasijõudnutega ja omavahel.

Ülekasvanud poisse hindavad kõige kõrgemalt nende ülekasvanud sookaaslased: tähelepanu äratav ka normaalse edasijõudmisega poiste poolt nendele niihästi matkajuhi kui ka pinginaabri valikul antud küllaltki kõrge hinnang. Täiesti tõrjutud asendis on nad pinginaabritena, osalt ka mat-

kujuhtidena normaalselt edasijõudvate tütarlaste silmis.

Ülekasvanud tütarlapsed on normaalselt edasijõudvate poiste, eriti aga ülekasvanud poiste poolt täiesti tõrjutute asendis. Pinginasbrins on nad niihästi normaalselt edasijõudvate kui ka ülekasvanud sookaaslaste silmis halvemas asendis kui ülekasvanud poisid oma sookaaslaste silmis.

Üksikutele õpilastele teiste õpilaste poolt antud hinnangute uurimine, samuti poiste ja tütarlaste poolt vastastikku antud hinnangute kokkuvõtte näitas, et ülekasvanud saavad oma sookaaslastelt enamasti kõrgemaid hinnanguid kui vastassugupoole esinenda ja il t. Kuna kõigi klasside kokkuvõttes oli poistel ülekaal (53,1%), võib oletada, et see ongi üheks ülekasvanud tütarlaste halva sotsiaal-psühholoogilise asendi põhjuseks. Kõigist 31-st katseklassist oli poiste ülekaal 19 klassis, tütarlaste ülekaal 11 ja võrdne arv tütarlapsi ja poisse 1 klassis (Tartu 7. Keskkooli VII a klass). Aärmuslikeks juhtudeks klassi soolise koosseisu suhtes olid Tartu 5. Keskkooli VII a kl. (poisse 72%) ja Põlva Keskkooli VIII b kl. (tütarlapsi 67%). Neist esimeses on tõesti (tabel 49) kõik ülekasvanud tütarlapsed III grupis, kuid ka teises on 67% ülekasvanud tütarlastest III grupis. Kokkuvõtte näitab, et nendes klassides, kus tütarlapsed on ülekaalus või võrdselt poistega, ülekasvanud

tütarlaste sotsiaal-psühholoogiline asend ei ole parem, vaid isegi halvem kui poiste ülekaaluga klassides.

Nagu õpilaste enesehinnangu vaatlemisel selgub, hindavad ülekasvanud tütarlapsed end tugevasti üle. Tuleb oletada, et ülekasvanud tütarlaste sõprussuhted kalduvad väljaspoole oma klassi, nagu näitasid E. Nõmmiku (55) katsed sünnipäevakilaliste valimiseks. See mõjustab samuti nende sotsiaal-psühholoogilist asendit klassis. Tütarlaste grupid klassis on G. Claussi ja H. Hiebschi andmetel (9,241) väiksemad, seega on rohkem eeldusi nende säilimiseks ka siis, kui mõni grupi liikmetest klassist maha jääb. Uute klassikaaslastega sel juhul tihedamat suhtlemist ei teki, eriti kui klassis on küllalt normaalse vanusega tütarlapsi, kes moodustavad omaste grupeeringud.

Ülekasvanute üldises sotsiaal-psühholoogilises asendis on tähelepanv, et tütarlaste ülekaaluga klassides on I grupis tunduvalt vähem ülekasvanuid, III grupis aga tunduvalt rohkem. See vastab sooliste gruppide vastastikuste hinnangute uurimise tulemustele: nii normaalselt edasijõudnud kui ka ülekasvanud tütarlapsed hindavad kõiki ülekasvanuid üldiselt madalamalt kui poisid.

c) Ülekasvanute enesehinnang ja nende suhtlemisringi
ulatus

Õpilase sotsiaal-psühholoogilise asendi suhtes ei ole oluline mitte ainult see koht, mille talle oma hinnangutes annavad teised, vaid ka õpilase arusaamine oma kohast ja tema suhtumine sellesse. Nõukogude psühholoog L. Božovits (88, 105) märgib, et esialgu on lapse tegevust ja käitumist oluliselt suunavaks teguriks ümbritseva keskkonna nõudmised, kuid hiljem omendab suurema tähtsuse teiste hinnangute mõjul kujunenud enesehinnang. Õpilase arusaamine oma suhetest teiste õpilastega väljendub partnerivaliku katsete puhul õpilase enesehinnangus ja vastastikustes valikutes. Muidugi tuleb silmas pidada, et partnerivaliku katsetes peegelduvad ainult soovitatavad, mitte aga tegelikult eksisteerivad suhted.

Õpilase enesehinnangu väljaselgitamisel on tegemist kahesuguste raskustega. Paljud keskmise kooliea, eriti VIII kl. õpilased ei taha väljendada oma tegelikku arvamust endast võrreldes teistega, nagu seda märkis ka K. Reininger (67, 39). Ehkki õpilasi ergutati suuremale avameelsusele katsete näilise anonüümsusega, esines ikkagi kõrvalepõiklemist nõutud vastusest sel teel, et õpilased paigutasid end viimasele kohale. Ei saa täielikult nõustuda T. Luukase (45, 43) arvamusega, nagu oleks sel juhul tegemist ainult tagasihoidlikkuse ja viisakusega. Oma koha maskeerimise

põhjuseks võiks pidada ka sisemist rahulematust oma asendiga.

Teiseks raskuseks on eriti nooremate õpilaste juures oma tegelike suhete puudulik tunnetamine. M. Neimerk (119, 277) pani tähele murdees õpilaste enesehinnangus järske muutusi, mida kinnitasid E. Nõmmiku (56, 49) katsed määrata õpilaste omavaheliste suhete hindamisoskust IV-VIII klassis. Põhjalikumad uurimused oma suhete määramise oskuse arenemise kohta on alles käimas (J. Orn). E. Nõmmik leidis, et omavaheliste suhete hindamisoskus ja õpilase asend kollektiivis on omavahel tihedalt seotud (56, 91) - teistest eraldunud vähehinnatud õpilased ei oska õigesti määrata oma asendit kollektiivis. See ilmnes ülekasvanutel, kes on enamasti halvas asendis. Võib oletada, et enese ülehindamise põhjuseks on mõnikord asjaolu, et katseisik ei võta arvesse oma suhteid kogu klassiga, vaid ainult teatava osaga õpilastest, kellega tal on tihedam suhtlemine ja keda ta arvestab.

Uurimustes õpilaste asendi kohta klassis on ka mitmed autorid (D. Katz, K. Reininger, M. Koskenniemi, A. Blango) võrrelnud õpilase enesehinnangut teiste hinnanguga. Võttes kokku D. Katzi ja K. Reiningeri katsete tulemused, koostas E. Kaila (22, 61) võrdleva graafiku tütarlaste ja poiste enda- ja teistehinnangust. Ta leidis, et paremuse järjekorras paigutatud õpilaste teiste ja endahinnangu kõverjooned lõikusid (poistel juba alguses, tütarlastel lõpus), mis näitas, et juhtivad poisid ja tütarlapsed hindavad end ma-

dalamalt kui teised, rühma viimased seevastu hindavad end üle. Hilisemad uurimused (M. Koskenniemi, A. Elango) kinnitavad reeglit: mida madalamal seisab keegi teiste hinnangus, seda enam hindab ta ennast üle ja vastupidi. Sedasama konstateeris T. Laukas (45, 106), kelle uurimuses ülekasvanute enesehinnangu graafik tuli tunduvalt kõrgem klassi üldise hinnangu graafikust. L. Päss (65), kes 1964.a. uuris võrdlevalt üldharidusliku normaalkooli ja Puistu Erirežiimilise Internaatkooli õpilaste enesehinnangut õppeedukuse suhtes, leidis, et Puistus raskestikasvatatavate, ülekasvanud õpilaste hulgas oli adekvaatse enesehinnanguga õpilasi vähem kui normaalsete koolide õpilaste hulgas.

Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis meie poolt teostatud partnerivaliku katse puhul pidid õpilased teiste seas andma hinnangu ka enda sobivuse kohta kogu klassi juhiks matkal. 16% õpilastest (nii ülekasvanud kui ka normaalse edasijõudmisega õpilastest) paigutas enda viimasele kohale või jättis hinnangu andmata. Viimasele kohale paigutamist ei saa antud juhul pidada siiraks ja need vastused oleme jätnud arvestamata. Seega saime andmed 268 normaalselt edasijõudnu ja 124 ülekasvanu kohta.

Täielik ühtelangevus enesehinnangul klassi üldhinnanguga oli ainult 16 õpilasel. Väärrib tähelepanu, et neist oli 15 normaalse edasijõudmisega õpilast. Üldiselt ilmneb õpilastel kalduvus ennast üle hinnata, paigutada end kõrgema-

le kohale kui seda võimaldavad teiste hinnangud. Nagu juba märgitud, võib lugeda selle põhjuseks ühelt poolt oskamatust enda kohta õigesti määrata, võttes arvesse suhteid kõigi õpilastega. Teiselt poolt peetakse klassi hinnangus madalamal seisvate õpilaste ülehinnangu põhjuseks püüet enda halba asendit psühholoogiliselt kompenseerida (22, 61). Kuna ülekasvanud on üldiselt halvemas sotsiaal-psühholoogilises asendis, siis on ka nende juures ülehindamine tunduvalt suurem kui teistel, nagu selgub diagrammist 3. Ülekasvanutest hindas matkejuhina end üle 72%, samal ajal kui normaalse edasijõudmisega õpilastest end üle hindas ainult 54% ($t=3,5$). Kõige enam hindasid end seejuures üle ülekasvanud tütarlapsed - 81%, poisid vähem.

Kui õpilane ei oska õigesti hinnata oma võimeid või jäävad tema võimed ja oskused teiste poolt tähele panemata ja hindamata, siis on tal raske eeldada häid suhteid. Rõhuv enamus ülekasvanuid on selles suhtes klassikollektiivis halvasti olukorras. Pretensioonid klassi ühisüritustes suuremale osale, kui seda tegelikult saadakse ei soodusta vajaliku meele-elamise tekkimist, vaid pigem eemaldumist teistest õpilastest. L. Slavins (126, 163) juhib tähelepanu sellele, et eriti afektiivsed läbielamused tekivad juhtumitel, kui laps mingil põhjusel, sattudes uude kollektiivi, kaotab varem omandatud positsiooni. Nii võib see juhtuda ka klassikursuse kordamisel. Tulemuseks on varjatud eneseusaldamatus, mis ilmneb liigeses erutatavuses, kangekaelsuses, negativismis, riiukuses, kinnisuses jne.

Partnerivaliku katsega (pinginaabri valik) püüdsime jõuda selgusele õpilase suhete ulatuse kohta; õpilased pidid pärast sobivate pinginaabrite äramärkimist nummerdama oma nime. Selle ülesande jättis täitmata 8% õpilastest. Saadud andmete võrdlemise aluseks oli sobivate pinginaabritena märgitud õpilaste hulk klassi õpilaste arvust. Eraldi võeti kokku nende õpilaste arv, kes sobivaid pinginaabreid olid märkinud alla ühe kolmandiku klassi õpilaste arvust, ja eraldi need, kes pidasid sobivateks pinginaabriteks üle kahe kolmandiku õpilastest. Nagu üldse pinginaabri valikul, nii ka siin etendas oma osa sugudevahelise eraldumise tendents, nii et pinginaabrite piirarvuks oli sageli vastavalt poiste või tütarlaste arv klassis. Siiski leidis ka neid, kes oma nime märkisid kas esimesena või viimasena. Selliste äärmuslike juhtude iseloomustamiseks on mõnede õpilaste märkused oma teo motiivide kohta, nagu "Keegi nangun ei taha minuga istuda ja mina ei taha ka kellegagi istuda" või "Ma võin istuda ükskõik kellega, meelsamini istuksin päris üksinda viimases pingis".

Vastavalt sellele tuleb ka tõlgendada saadud andmeid. Õpilased, kellele sobivate pinginaabrite arv on liiga väike, on klassikollektiivist eraldunud ja suhtlevad ilmselt ainult üksikute sõpradega. Õpilased, kellele sobivad pinginaabriteks eranditult kõik, näivad

olevat samuti nõrgalt seotud kollektiiviga isiklike sõprussuhete kaudu.

Katsete andmed (diagramm 4) on niisuguste oletustega enam-vähem kooskõlas. Normaalse edasijõudmisega õpilastest on kõige enam selliseid, kellel sobivate pinginasbrite arv on keskmine. Seevastu ülekasvanud kalduvad tugevasti kahte äärmusse: suurem hulk sobib sinult vähestega (46%), paljud ilmutavad pinginasbri valikus ükskõiksust (30%). Iseloomulik on seejuures, et ülekasvanud tütarlastest suuremal osal kui teistel osutuvad väga paljud klassikaaslased sobivaks pinginasbriks, seevastu ülekasvanud poisid eelistavad pigem istuda vähestega või üksinda kui ükskõik kellega klassikaaslastest.

Isiklike sõprussuhete puudumisest on tingitud E. Vapperi (80, 86) uurimustes esile toodud ülekasvanute negatiivne suhtumine kollektiivi arvamustesse. Nimelt oli ühekordselt klassikursust korranutest 54%, korduvalt istuma jäänutest isegi 68% kollektiivi arvamuse suhtes ükskõiksed: 24% ignoreeris kollektiivi arvamust täiesti. Seejuures 80% normaalselt edasijõudnutest arvestas kollektiivi arvamust.

4. TEGURID, MIS MÕJUTAVAD ÜLEKASVANU ASENDIT KLASSIKOLLEKTIIVIS

a) Üldiselt

Kuna ülekasvanute sotsiaalsühholoogiline asend on klasside kaupa erinev, siis osutub vajalikuks uurida neid tegureid, mis võiksid mõjutada ülekasvanute asendit klassikollektiivis. Selliste tegurite hulks tuleks arvata klassi sooline koosseis ja õpilaste vanusaste - neid tegureid vaatlesime eespool. Käesolevas lõigus vaatleme, missugust mõju avaldab ülekasvanute suhteline hulk klassis ja otseselt ülekasvamisega seotud tegurid, nagu ülekasvamise aste, klassikollektiivi kuuluvuse kestvus ja sinna astumise aeg ning õppe-
e d u k u s momendil. Vastavad andmed matksjuhi katse alusel on koondatud tabelitesse 50-54.

Mõningaid neist tegureist on hiljem eraldi väiksema populatsiooni (66 ülekasvanut) juures uurinud F. Loman (44) kelle tulemused üldjoontes langevad ühte meie poolt saadud tulemustega.

b) Ülekasvanute arv klassis

Ülekasvanutele erinevate õpilasgruppide poolt antud hinnangute (tabelid 47 ja 48) vestlemisel selgus, et kõige kõrgemad hinnangud saavad ülekasvanud oma ülekasvanud sookaaslastelt, nagu seda võis oodstagi. Selleks mõjub sageli kaasa rida tegureid, nagu ühine saatus, ühised huvid, ühesugused raskused õppimises, ühesugune eraldatus noorematest ja mõnikord pikemaajalise kooselu eelmistes klassikollektiivides. Seetõttu võiks eeldada, et ülekasvanute üldine asend klassikollektiivis on seda parem, mida enam on ülekasvanuid klassis.

Ülekasvanute protsendi järgi jagunevad uuritavad klassid järgmiselt:

alla	20%	ülekasvanuid	-	5 klassis
	20-30%	"	-	8 klassis
	30-40%	"	-	10 klassis
	40-50%	"	-	6 klassis
üle	50%	"	-	2 klassis.

Katsete tulemused üldiselt kinnitavad meie oletusi (tabel 50). Ülekasvanud poiste sotsiaal-psühholoogiline asend on kõige parem neis 2 klassis, kus ülekasvanud moodustavad üle 50% õpilaste üldarvust. I grupis on eelistatutena 42%, III grupis vähem kui üks kolmandik.

Seevastu ülekasvanud tütarlaste sotsiaal-psühholoogilise asendi sõltuvus ülekasvanute %-st klassis on võrdlemisi ebaseelge. Selle seletamisel tuleb ilmselt appi võtta tähelepanekud õpilasgruppide vahelistest hinnangutest. Kuna enamiku ülekasvanuist moodustavad poisid, ülekasvanud poisid aga ülekasvanud tütarlapsi matkajuhtidena hindavad madalalt, siis ülekasvanud tütarlaste sotsiaal-psühholoogiline asend klassis ei parane ülekasvanute protsendi suurenemisega.

Mõningad uurimused (V. Allikas ja V. Rõuk, 4) viitavad sellele, et ülekasvanute asend klassis ei sõltu niivõrd klassi vanusest ega koosseisust kui rohkem klassi üldisest meelelaadist. Klassis, kus üldine suhtumine õppetöösse oli halb, seisis halva õppeedukusega ülekasvanud suhteliselt kõrgemal pingerea astmel.

F. Lomani (44) katseklassidest selgus samuti, et klassides, kus ülekasvanud moodustasid suure osa õpilaskoosseisust, ei olnud statistiliselt olulist erinevust ülekasvanud ja normaalse vanusega õpilaste asendi vahel.

c) Klassikollektiivi kuulumise aeg

Kuigi katsed ülekasvanute kohta määramiseks viidi läbi III õppeveerandi lõpul ja IV õppeveerandil, mil oli õppeaasta algusest möödunud küllaldane aeg kontaktide tekkimiseks kõigi klassi õpilaste vahel, võib siiski oletada, et suhted olenevad mingil määral sellest, kui kaua ühises klassikollektiivis on koos töötatud. Võib oletada samuti, et kriitiliseks aastaks suhete kujunemises on esimene kollektiivi kuulumise aasta s.o. klassikursuse kordamise aasta. Selles mõttes oleks vajalik võrrelda ülekasvanute asendit selle järgi, kui kaua nad kuuluvad klassikollektiivi.

Oma viibimise aja järgi samas klassikollektiivis jagunesid ülekasvanud järgmiselt:

1.aasta:	75	poissi	ja	43	tütarlast,	kokku	118
2.aasta:	43	"	ja	32	"	"	75
3.aasta:	32	"	ja	20	"	"	52
4.aasta:	22	"	ja	14	"	"	36
5. aasta:	16	"	ja	12	"	"	28
üle 5 aasta:	11	"	ja	7	"	"	18

Üle 5 aasta on samas klassikollektiivis viibinud ainult need VI, VII ja VIII klassi ülekasvanud, kes jäid klassikursust kordama esimestes klassides või tulid kooli 8-aastaselt. Nende arv vastavalt ülekasvamise üldisele dünaamikale on väga väike. Kõige enam (ligi 60%) on ülekasvanuid, kes viibivad klassikollektiivis 1. ja 2. aastat.

Kõige paremas hinnangus (tabel 51) matkajuhina on need ülekasvanud, eriti poisid, kes kuuluvad klassikollektiivi esimest aastat, seega enamuses klassikursuse kordajad. Kõige märgatavam on see V klassis, kus klassi kollektiivis on üldse palju uusi õpilasi. Nähtavasti ei suudeta küllalt põhjalikult tundma õppida kaasõpilasi - imponeerib keheline üleolek. Õppeedukus on samuti klassikursuse kordamise aastal enamasti rahuldav.

Võrdlemisi heas asendis on ka väike grupp ülekasvanuid, kes kuuluvad antud klassikollektiivi juba 5 aastat või rohkem, olles seega kollektiivis juba täiesti kodunenud.

Tunduvalt halvem on nende ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend, kes kuuluvad klassikollektiivi 2. ja 3. aastat. Kuigi esimesel aastal saavutasid nad mõninga positsiooni klassis, halveneb olukord järgmistel aastatel. See on kooskõlas ülekasvamise dünaamika andmetega, kuna kõige suuremad raskused õppeedukuses ilmnevad just klassikursuse kordamisele järgnevatel klassides.

F. Loman (44, 71) juhtis tähelepanu ka sellele, et tuleb arvesse võtta, kui kaua on koos töötanud klassi põhikoosseis, normaalselt edasijõudnud õpilased, ning avaldab arvamust, et pikemat aega koos töötanud ja kindlate väljakujunenud isiklike sõprussuhetega klassis on ülekasvanul raskem leida oma kohta.

d) Klassikollektiivi astumise aeg (klass)

Eraldi tegurina on võimalik vaadelda ülekasvanu klassikollektiivi astumise aega, mis ei lange alati ühte viimase klassikursuse kordamisega, kuna juurde tulevad veel klassi- ja koolivahetused. Võib oletada, et vastavalt klassi vanusastmele reageerib klass uustulnukasse erinevalt. Nagu juuba märgitud, on ülekasvanute hulgas neid, kes algklassides klassikollektiivi astusid, õige vähe. Nende hulk ei ületa 10% klassi kohta. Kõõ i g e s u u r e m h u l k ü l e k a s v a n u i d o n a s t u n u d k l a s s i k o l l e k t i i v i V k l a s s i s (33%). Kuigi VIII kl. kollektiiviga liituda oli võimalus ainult neil ülekasvanuil, kes õpivad VIII klassis, on selliste ülekasvanute % küllaltki suur (6,5%).

Praktiliselt on võimalik mingeid usaldatavamaid järeldusi teha ainult suuremate ülekasvanute gruppide kohta, jaggades nad algklassides klassi astunuteks (103 ülekasvanut e. 31,5%) ja V-VIII klassis klassikollektiiviga liitunuteks (224 e. 68,5%). N i i h ä s t i ü l e k a s v a n u d p o i s t e l k u i k a t ü t a r l a s t e l o n s o t s i a a l - p s ü h h o l o o g i l i n e a s e n d h a l v e m (tabel 53), k u i n a d l i i t u s i d k l a s s i k o l l e k t i i v i g a V - V I I I k l a s s i d e s : I g r u p i s o n n e i d v ä h e m , I I I g r u p i s r o h k e m k u i ü l d - k o k k u v ö t t e s .

Ülekasvamise dünaamika seisukohalt kujutavad algklassides klassiga liitunud ülekasvanud V-VIII klassides õpilasi, kes on pikemat aega klassiga kaasas edasi liikunud. Ajal, mil need õpilased astusid klassi, oli klass kui terviklik kollektiiv alles kujunemisjärgus. Seega oleks sotsiaal-psühholoogiliste suhete ja õpilase asendi kujunemise seisukohalt eelistatavam klassikursuse kordamine algklassides, nagu arvab ka H. Löwe (46, 51). Teiselt poolt aga näitavad ülekasvamise dünaamika andmed, et vähesed, kes klassikursust kordavad algklassides, suudavad vältida uusi klassikursuse kordamisi. Kuna algklassides vähem tähelepanu pööratakse suhetele kaasõpilastega, on nendes klassides suurem tähtsus kodustel ebasoodsatel tingimustel. Seda kinnitavad E. Vapperi (80, 87) andmed, mille järgi kõige suuremaid koduse miljöö häireid esines korduvalt klassikursust kordajatel, nende esimesed klassikursuse kordamised olid aga just peamiselt algklassides.

e) Ülekasvamise aste

Mida suurem on ülekasvamise aste, seda suurem on vanuseline erinevus normaalselt edasijõudjatest. Teiselt poolt aga võivad korduvalt klassikursuse kordamise tõttu ühest klassikollektiivist teise sattunud õpilastel olla välja kujunenud testavad eeldused kiiremaks kohanemiseks uues klassikollektiivis.

Kõige rohkem oli vaadeldavates klassides $N+1$ - 202 (61,5%), $N+2$ - 93 (28,5%) ja $N+ > 2$ ainult 32 (10%).

Katsete andmed näitavad (tabel 52), et vanuselise erinevuse kasv omab matkajuhi valikul mõningat positiivset tähtsust. Kõige eelistatumad on poisid $N+ > 3$, seevastu tütarlastest on kõige vähem eelistatud matkajuhte just $N+ > 3$. Samuti on aga väga palju $N+ > 3$ poisse. III grupis. Seega ei ole võimalik ülekasvanute väikese arvu tõttu teha usaldatavaid järeldusi. F. Loman (44, 71) sai just vastupidised tulemused, kuid samuti ei suutnud kindlaks teha andmete statistilist usaldusvärsust.

f) Õppeedukus

Üheks oluliseks kriteeriumiks kaasõpilase hindamisel sobivuse suhtes nii matkajuhiks kui ka pinginaabriks näib olevat tema õppeedukus katsete teostamise ajal. Üldiselt jääb ülekasvanute õppeedukus ka pärast klassikursuse kordamist madalaks ja põhjustab uusi klassikursuse kordamisi, sellega süvendades ülekasvamist.

Kui vaatleme õppeedukust mitte absoluutväärtustes, vaid suhteliselt kõigil õpilastel klassis, siis võime nad õppeedukuse järgi kõigis põhialinetes jaotada kolme võrdsesse gruppi: parimad, keskmised ja nõrgimad. Ülekasvanutest kuulub sinult 11,5% õppeedukuselt I gruppi, III gruppi kuulub aga 52%. Seejuures on ülekasvanud tütarlaste õppeedukus tunduvalt kõrgem.

Õppeedukuse mõju ülekasvanute sotsiaal-psühholoogilisele asendile matkajuhi valikul on täiesti ilmne (tabel 54). Õppeedukuselt klassi parimate hulka (I grupp) kuuluvatest ülekasvanutest kuulub ka matkajuhi valikul I gruppi 47%. Seejuures on iseloomulik, et mitte ükski ülekasvanud poiss, kelle õppeedukus on suhteliselt hea, ei ole jäänud matkajuhi valikul III gruppi. Hea õppeedukusega ülekasvanud tütarlapsed aga jagunevad peaaegu võrdselt kõigi 3 grupi vahel, mis näitab, et õppeedukus ei ole siiski antud valiku juures absoluutselt määrav.

Õppeedukuselt III gruppi kuuluvate ülekasvanute enamik (62%) kuulub ka matkajuhi valikul nii poistest kui tütarlastest samuti III gruppi.

Ülaltoodut kokku võttes näeme, et ülekasvanute üldine sotsiaal-psühholoogiline asend klassikollektiivis on seda parem, mida enam on ülekasvanuid klassis. Ilms täiendavate uurimisteta on raske otsustada selviisil ülekasvanuil tekkiva "kaitstud tunde" positiivse või negatiivse väärtuse üle. On olemas fakte, et mõned ülekasvanute ülekaaluga klassid osutuvad distsipliini ja õppeedukuse poolest "rasketeks". Kuna ülekasvanute hulgas on ülekaalus poisid, on sellistes klassides ülekasvanud tütarlastel sõprussuhteid vähem. Veelgi halvem on ülekasvanud poiste asend tütarlaste ülekaaluga klassides, kuna nii normaalselt edasijõudnud kui ka ülekasvanud tütarlapsed hindavad ülekasvanuid madalalt.

Märgatav on ülekasvanute parem asend V klassides. Seda võib seletada õpilaste noorusest tingitud mitteküllaldase kriitikatundega oma kaasõpilaste suhtes. Teiselt poolt võib see fakt sõltuda ülekasvanute koosseisust, sest esimest aastat klassikollektiivis viibides on ülekasvanud poisid V klassis kõrges hinnangus. Seejuures on kõige kõrgem hinnang 3 a. ülekasvanutel, nähtavasti füüsilise üleoleku tõttu, isegi vaatamata halvale õppeedukusele. Õppeedukus on üks olulisemaid faktoreid õpilase sotsiaal-psühholoogilise asendi kujunemisel, sest halva õppeedukusega ülekasvanut ei peeta heaks matkajuhiks ega pinginasbriks. Ülekasvanuist aga on 52% õppeedukuselt nõrgemate hulgas. Nagu näitavad ülekas-

vamise dünaamika uurimise andmed, on klassikutsuse kordamise aastal ülekasvanute õppeedukus kõige kõrgem. Õppeedukus ja vastavalt ka ülekasvanu sotsiaal-psühholoogiline asend klassis hakkab langema järgmistel aastatel (s.o. klassikollektiivis viibimise teisel ja kolmandal aastal) ülekasvanud N+2 ja N+3, kes veel V klassis kuidagi edasi jõudsid, langevad VI-VII klassis klassikollektiivis madalale ja lahkuvad. Kõige madalam ongi ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend nendes klassides, kuid tõuseb VIII klassis. Sellesse klassi jõuavad ainult ülekasvanud, kelle raskused õppetöös ei ole eriti kroonilise iseloomuga.

Kokkuvõte

1. Ülekasvanute sotsiaalpsühholoogiline asend klassis on madal: matkajuhil katses langes ülekasvanutest III gruppi 46% (poistest 38%, tütarlastest 57,5%), pinginsabri katses langes III gruppi 48% ülekasvanutest (poistest 54%, tütarlastest 40%). Normaalse vanusega õpilased klassis hindavad kõrgemalt omast soost ülekasvanuid. Ülekasvanud omavahel hindavad kõrgelt omast soost ülekasvanuid, eriti poisid.

2. Ülekasvanute asendile klassis avaldab negatiivset mõju enese ülehindamine - 72% ülekasvanuist hindas end üle, tütarlastest isegi 81%. Isiklikud sõprussuhted klassikaaslastega on puudulikud, kuna 46% ülekasvanuist mainib soovivate pinginsabritena väikese arvu kaasõpilasi, 30% aga

avaldab ükskõiksust oma pinginasbri valikul.

3. Teistes ülekasvanute asendit mõjustavatest teguritest on positiivne tähtsus ülekasvanute suuremal suhtelisel hulgal klassis. Positiivne mõju on ka pikemal (üle 4 aasta) klassikollektiivis viibimisel, mis on seotud klassikollektiivi tulekuga algklassides. Parem asend on ülekasvanutel V klassides, mis nähtavasti seotud suuremate muutustega klassikollektiivis.

PEDAGOOGILISE JÄRELDUSE

Nagu selpeolteodust nähtub, moodustab klassikursuse kordamine ja sellega kaasnev küllaltki suure osa õpilaste ülekasvanuteks muutumine ulatusliku negatiivsete mõjete kompleksi, mis häirib õppe-kaasvatustöö normaalselt kulgu koolis.

Klassikursust korrates tuleb ülekasvanul teist aastat õppida sama materjali, mille mõistmise tal oli tekkinud puudujääke. See tähendab lapse tunnetuslike huvide tugevat kahjustamist. A. Gelsont (93, 19) näitas, et klassikursuse kordamise puhul on harva teginist üldine mahajäävus. Kõige rohkem (54% juhtudest) esineb osalist mahajäävust mõnedes õppesinetes, mis põhjustab teiseks aastaks klassi jäämise. Kuna teistes sinetes on vastava klassi kursus osundatud, langeb klassikursuse kordamine aastal vaidse tegevuse pingele. On keeruline õppetööd organiseerida nõnda, et ka klassikursuse kordamise aastal peaks õppetöö pingele ja eelilike huvi koolitöö vastu. Selle tegejäreks on uued klassikursuse kordamise järgnevatel aastatel, mis silvonev ülekasvanine kõigi sellega kaasnevate varjukilgedega. Kujuneb circulus vitiosus, näisring, mille tulemuseks on asjatu, et paljud ülekasvanud jõuavad enne 8-klassilise kooli lõpetamist koolikohustuse eest välja ja katkestavad õp-

pinise. Veelgi enam takistab see esjaolu täieliku keskhariduse kohustuslikkuse teostamist.

Pesle intellektualse arengute viirildumise kahjustab ülekasvamine ka noorte sotsiaalsel arengul. Meie partnerivaliku katsetest (matkajuhi valiku ja pinginsabri valiku katsed) selgus, et enamik ülekasvanutest on klassikollektiivis tõrjutud asendis. Nendega ei taheta meeleldi seltsida, sest nad on klassi keskmisest tasemest venenad, nende huvid seetõttu teistsugused ja nende õppeedukus üldiselt madal. Pealegi vahetavad nad klassikursuse kordamise tõttu sageli kollektiivi, kusjuures uue kollektiivis kohanemisege on neil raskusi. Sõprussidemed eelmise klassi kollektiivi liikmetega võrutevad need veelgi enam oma uuest kollektiivist.

Eriti kahjustab ülekasvamine tütarlaste sotsiaalsel arengul. Varajases küpsenise tõttu on tütarlastel niikui nii raske leida ühist keelt klassikaaslaste - poistega, omugi veel ülekasvanud tütarlastel. Leidmata õiget sotsiaalsel kõlapinda oma klassis, kalduvad nende huvid väljapoole seda, sageli isegi väljapoole kooli - tekivad koolivälised ja koolidevahelised kombat, tutvused väljaspool kooli mõjusfääri seisvate isikutega jne. Selle tsgejärjel viirildub ülekasvanud õpilaste sotsiaalne areng ja langeb ühtlasi huvi õppimise vastu.

Eriti kahjulik on ülekasvamine algklassides. Kui õpilane ei suuda esimesel õppeastal omandada I klassi lõpetamiseks vajalikke algteadmisi ja oskusi lugemise, kirjutamise

ning arvutamise ajal, siis pidurdub nende võimete kujunemine üldse, mis tekistab edaspidigi normaalset edasijõudmist. Ebaõnnestunud start koolis võib kaasa tuua mitmesuguseid õpilase isiksuse väärestusi, nagu trotsi ja alaväärsustunde tekkimine, usu kaotamine oma võimetesse jne., millega kaasnevad mitmesugused uued kasvatusraskused. Sellepärast tuleks teha kõik mis võimalik, et vältida klassikursuse kordemisi ja ülekasvamise tekkimist algklassides.

Ülekasvamise suhtes on kriitilisteks klassideks ka V - VII klassid. Siin on ülekasvanute protsent kogu klassi õpilastest kõige suurem. Nad põhjustavad madala õppeedukuse ja paljuid distsipliinirikumisi nendes klassides. Sagedastest klassikursuse kordemistest tingitud suured muutused klassikollektiivi koosseisus komplitseerivad kasvatus tööd just nendes klassides, seda enam, et enamik siin õppivaid lapsi kuuluvad murdeikka, mil nende kasvatamisega niikuinii on küllalt raskusi.

Klassikursuse kordamisega seotud ülekasvamisel on ka oma majanduslik aspekt. Klassikursuse kordamise tagajärjel pikeneb õpilase õppimisaeg ja ta jääb kauemaks, kui oleks tingimata vajalik, ühiskondlikult kasulikust tootvast tööst eemale. Pealegi suurenevad pikeneva õppeaja tõttu perekonnas kulutused sellise lapse koolitamiselle ja ühiskond peab suureneva klassikomplektide arvu tõttu kandma täiendavaid kulutusi rahvaharidusele. Üksi Tartu linna koolides jäi 1964/65. õ.s. 599 õpilast klassikursust kordama; see arv moodustab praegasti ühe normaalse keskkooli õpilaskontin-

gendi!

Ülalöeldu valguses on ilmne, et klassikursuse kordamise, mis toob kassa osa õpilaste ülekasvamise, on pahe, mida on vaja kõigiti ennetada. Ent kuidas?

Meie poolt kogutud andmete taustal võiksid tulla arvesse järgmised ettepanekud.

1. Viia kõik õpilased, ka need, kes klassikursust täielikult ei ole omandanud, järgmisse klassi, kuid kooli lõpetamisel anda ebaedukatele õpilastele niisugune tunnistus, mis ei võimaldaks astuda IX klassi. Mitmes kapitalistlikus riigis sellist korda rakendatakse. Nõukogude Liidus esitas teolise ettepaneku I. Kazakov 1962. aastal (102) selle erandiga, et I klassis ta pooldab ebaedukate õpilaste istumajätmist, et nad elementaarsed kirjaoskuse vilumused kindlalt omandaksid. Mõned VNPSV koolid ongi selle ettepaneku omaks võtnud ja asunud seda realiseerima (107). Sisuliselt tähendab see kogu nõukogude koolisüsteemi ümberkorraldamist ja teatud osa õpilaste tõukamist totaalse mahajäämuse teele, mis ei ole kooskõlas nõukogude pedagoogika põhimõtetelega. Täieliku keskhariduse kohustuslikkuse elluviimisel kujuneks see oluliseks takistuseks. Sellepärast ei saa meie seda ülekasvamise ennetamise teed pooldada.

2. Nende õpilaste suhtes, keda ähvardab klassikursust kordama jäämine ebaedu pärast mõnes üksikus aines, võiks rakendada tingimusi üleviimist järgmisse klassi, kusjuures vastav õpilane selles klassis, kuhu ta tingimusi üle viidi, tuleks võtta erilise hoolduse alla, eriti selles aines,

milles ta eelmise klassi lõpul osutus mitterahuldvalt edasijõudvaks. Sellega hoiaksime ülekasvamise ohust paljuid suhteliselt püüdlikke õpilasi, kellel miskipärast on tekkinud ajutised raskused mõne aine õppimisel. Kui selline õpilane järgmises klassis jäetakse hooletusse, siis kuidugi mingit paranemist ei esine ja tema mahajäämus aines süveneb ning muutub temale varem või hiljem kumistuskiviks.

3. Õpilasi, kes mingil põhjusel kipuvad õppetöös mahajääma, võiks ajutiselt pooleks aastaks või aastaks suunata nn. tasendamisklassidesse, kus nendele õppesinetele, mille omandamine õpilastele raskusi valmistab, nähakse ette rohkem tunde. Õpilaste arv nendes klassides peaks olema väike ja raskemaid aineid peaksid siin õpetama eriti osavad õpetajad. Ettenähtud aja jooksul peaksid õpilased siin saavutama normaalse taseme, nii et neid võimalik oleks endisesse klassikollektiivi tagasi viia. Teolisi tasendamisklasse on ellu kutsunud Poola Rahvavabariigi mõningates linnades, neist Łódźis (A. Savine, 122). See võte on rakendatav suurtes koolides, kus mitme paralleelklassi kohta saab moodustada ühe tasendamisklassi. Linnades on mõeldavad ka koolidevahelised tasendamisklassid.

4. Tasendamisklassidele seisab lähedal võte, mille kohaselt osa emakeele ja matemaatika tunde algklassides (kus neid on suhteliselt rohkesti) plaanipäraselt pühendatakse mahajäävate õpilaste järgseitamiseks, edukaid õpilasi nendest tundidest vabastades või neile selle aja arvel lastevanemate kulul mõnd fakultatiivset lissainet, näit. võõrkeelt,

õpetades. Seda võtet on 1965/66. õppeaastast alates E. Jaanvärgi juhtimisel edukalt rakendatud Tartu VIII Keskkoolis, Elva ja Nõo keskkoolides. Asjaolu, et edukad õpilased ei tarvitse igavleda tundides, kus tegeldakse mahajääjatega, vaid nad sel ajal võivad õppida midagi huvitavat ja kasulikku, stimuleerib neid vajalikul tasemel püsima. Õppeainetes, kus õppeplaaniga ettenähtud tundide arv on väike, ei ületa näit. kolme tundi nädalas, ei saa seda võtet kasutada.

5. Kuna ülekasvamise oht on eriti suur ja tõsine algklassides, iseäranis esimeses klassis, tuleb otsida abinõusid selle õigessegeks ennetamiseks. Sel silal on mõeldav kasutada järgmisi võtteid:

a) Suurema tähtsuse omistamine kooliküpsuse ja koolika ettevalmistamise probleemidele. Saksa Demokraatlikus Vabariigis käivad kõik lapsed üks aasta enne koolikohustuse algust sellekohasest komisjonist läbi, kes otsustab, kas lapse ettevalmistamine kooli astumiseks on perekonna poolt eilmsani rakendatud vahenditega kindlustatud. Kui sellist kindlust ei ole, võetakse ühiskondlike kasvatussuutuste abiga tarvitusele täiendavad abinõud. Lastesuhtes, kes koolikohustusliku vanusealguseks kooliküpsust ei ole saavutanud, lükatakse kooli astumine ühe aasta võrra edasi ja nende ettevalmistamisel kooli astumiseks võetakse tarvitusele erilised abinõud. Leitakse, et kooli astumise edasilükkamine ja täiendav ettevalmistamine kooliõpinguteks on parem, kui esimesse klassi teiseks aastaks jätmine. Debiilsed lapsed,

kelle suhtes ette näha on, et nad normaalkoolis edasi ei jõus, suunatakse algusest peale abikoolidesse. Meie ei näe põhjusi, mis takistaksid selle menetluse rakendamist ka Eesti NSV koolides. Igal juhul tuleb tervitada laste teadmiste ja oskuste taseme ühtlustamist enne kui lapsed kooli astuvad. Seda on teinud paljud Eesti NSV koolid. Eesti NSV Haridusministeeriumi kolleegiumi poolt 17. märtsil 1967.a. vastu võetud juhend loob sellele tööle kindlame aluse kogu vabariigis.

b) Individualiseeritud õppetöö heterogeenses I klassis, kus õpivad segiläbi mitmesuguse koduse ettevalmistusega lapsed. Mshajäänud, kodus vähem ettevalmistatud lapse püütakse kiirendatud korras tõsta teistega võrdsele tasemele, et nad saaksid koos teistega õppetööst osa võtta, ilma et kodus paremini ettevalmistatud laste areng pidurduks. Seda võtet rakendatakse mõningates Läti NSV katsekoolides.

c) Õpilaste jaotamine koolikiipsuse astme järgi võimalikult homogeensesse klassidesse, näit. kolme klassi, millest esimesse suunatakse need lapsed, kes kodus juba lugema, kirjutama ja arvutama on õppinud, teisi need, kes ainult lugeda oskavad, kolmandasse need, kes veel midagi õppinud pole. Eesmärgiks on teine ja kolmas klass peariasaste intensiivsema tööga tõsta esimese tasemele. Seda võtet on eksperimendi korras rakendatud Tartu VIII Keskkoolis ja sellega häid tulemusi saavutatud.

Kui tähtsaks meie ka ei peaks ülakehvemise vältimist algklassides, ei saa ometigi nõustuda ettepanekutega kategeooriliselt keelata algklassides õpilasi teiseks astaks

jätta, nagu teetles K. Moskalenko 1959.a. (116). See nõrgendaks õpetajate vastutust ja indu mahajäävate õpilaste järgistamisel ning viiks algkooli õppetaseme langusele. Ülekasvamise vältimine on enne kõike pedagoogilis-metoodiline probleem, mida ei saa lahendada administratiivsete korraldustega. Nendes koolides, kus keelati õpilaste jätmine I klassi teiseks aastaks, jäi väga suur arv õpilasi II klassi kursust kordama.

Niisamuti ei saa pidades põhjendstuks keeldu debiilseid õpilasi juba esimesest klassist, enne kui nad on muutunud ülekasvanuteks, suunata abikoolidesse (milline keeld kehtib praegu meie vabariigis).

Ei ole kahtlust, et ülaltoodud ettepanekute rakendamine aitaks tunduvalt ära hoida klassikursuse kordamisi ja sellega kaasnevat osa õpilaste ülekasvanuteks muutumist. Niipea kui neid katseliselt on rakendatud, on nad andnud häid tulemusi. Nende massiline rakendamine ei ole millegagi vastunäidustatud.

Kuid need on ikkagi lisavõtted, erakordsed abinõud, pealegi sellised, mis sobivad esmajoones algklassidesse või mida saab kasutada suurtes, paljukomplektilistes koolides. Põhiteeks ülekasvamise ennetamisel jääb ikkagi kaasaegse pedagoogika nõuete kohaselt hoolikalt ja vastutustundega tehtav klassi õppetöö, mille käigus individuaalselt läheneb igale õpilasele ja õigesõrgselt kõrvaldatakse igasuguse mahajäämuse alged juba nende tekkimise astmel. Selleks on õpetajatel vaja paremini tundma õppida laste vaimse töö

eesduspärasusi ja edasijõudmatuse põhjusi. Võimalust mööda tuleks õpetajate abistamiseks ka meie vabariigis rakendada tööle mõningane arv psühholoogiliselt ja sotsioloogiliselt hästi ette valmistatud hooldustöötajaid või koolipsühholooge, nagu seda on tehtud Poola Rahvavabariigis.

Ülekasvamist on võimalik tunduvalt vähendada, kuid kõik ettenähtavad abinõud ei kõrvalda seda nähet täielikult. Ta võib tekkida tervislikel põhjustel või ebasoodsa koduse keskkonna mõjul. Ka on tähelepanevaid erinevusi õpilaste õpetatavuses ning huvides; need erinevused suurenevad õpilaste vanusega ja raskendavad kõigi õpilaste koosõpetamist vanemates klassides ilma klassikursuse kordamiseta. Sellel põhineb idee ülekasvanud õpilaste suunamiseks eraldi klassidesse või koolidesse. Koolide vabastamiseks ülekasvanud õpilastest asutati 1957. a. Tallinnas ülekasvanud õpilaste kool, kuhu paigutati õpilased, kes vähemalt kolmel aastal olid ühes või mitmes klassis jäänud klassikursust kordama. Kuna õpilaste kontingendil, kes oli suunatud sellesse kooli, oli peamiseks ülekasvamise põhjuseks järelevalvetus ja puudulik kodune kasvatus, reorgniseeriti see kool hiljem internaatkooliks.

Arvesse võttes seda, mis eespool oli öeldud ülekasvanute ebasoodsa asendi kohta tavalises klassikollektiivis, tuleks pooldada kahe ja enam aasta võrra ülekasvanud õpilastele eriklasside resp. erikoolide loomist, et ära hoida nende ülekasvamise edasist sivenemist. Asjaolu, et sellised koolid mõnel juhul ei ole end õigustanud, ei muuda neid

printsipiaalselt kõlbmatuteks.

Eriklassid ja -koolid ülekasvanuile tulevad arvesse, ikkagi vaid linnedes. Enamik ülekasvanuid jätkab õppimist tavalistes koolides. Siin tuleb pöörata erilist tähelepanu nende sotsiaalpsühholoogilise asendi eripärale, et vältida nende sattumist tõrjutute olukorda. Et õpilasi ka vrnuse- liselt heterogeenses kollektiivis võib edukalt kasvatada, seda näitavad A. Makarenko kogemused ja mõningate Eesti NSV internaatkoolide (näit. Rakvere Internaatkooli) praktika. Kuid see nõuab erilist pedagoogilist lähenemist ülekasva- nutele. Ülekasvanu sisseülitamise uude klassikollektiivi, kuhu ta kursuse kordejana satub, on probleem, mille kohta seni uurimused puuduvad. Kui kollektiiv suhtub uustulnukas- se ühekülgselt tema nõrga edasijõudmise pärast õppetöös, siis ei teki tal kollektiivi kuuluvuse tunnet, mis teda allutaks kollektiivi nõudmistele. Kollektiiv on seda tuge- vam, mida mitmekülsem on tema ühtekuuluvus, järelkult on võimalik uustulnuka-ülekasvanu sisseülitamise uude kollek- tiivi ühise tegevusega teistel aladel peale õppetöö, s.o. põhiliselt klassivälise töö kaudu. Klassivälise töö plaani- pärane ja pedagoogiliselt sihikindel organiseerimine on asi mis vajab veel uurimist.

LÕPPKOKKUVÕTE

Käesolevas töös vaatlesime klassikursuse kordamist kui protsessi, sõltumatult tema mitmesugustest põhjustest, pöörates erilist tähelepanu sellele, missuguseid õpilasele ebasoodsaid mõjusid ja tingimusi toob kaasa klassikursuse kordamine. Klassikursuse kordamine tähendab õpilasele kõrvalkaldumist normaalsest hariduskäigust, lahkumist oma klassikollektiivist ja sattumist uude klassikollektiivi. Sellega seoses analüüsisimegi ülekasvanute asendit klassikollektiivis. Meie lähtusime hüpoteesist, et ülekasvanud on klassikollektiivis ebasoodsas sotsiaalses asendis, mis ei stimuleeri edukat õppimist ja põhjustab edasisi klassikursuse kordamisi, süvendades sellega ülekasvamist.

Ülekasvamise ulatuse, tekkimise ja dünaamika uurimismeetodiks oli meil koolidest kogutud arvustikulise materjali statistiline analüüs. Kõigepealt uurisime 1962/63. õ.a. Tartu linna koolide I-VIII kl. õpilaste ja 1963/64. õ.a. Põlva rajooni koolide I-VIII kl. õpilaste vanuselist koosseisu, mille alusel tegime kindlaks ülekasvamise ulatuse ühe momendi läbilõikes. Ülekasvamise ulatuse kohta ühes õpilaskontingendis nende kooliaja jooksul saime andmeid 1955/56. õ.a. Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I klassi sattunud õpilaste edasijõumise jälgimisega nende väljumiseni koolikohuslikust eest. Ülekasvamise ulatuse muutusi uuri-

sine Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuselise koosseisu järgi aastatel 1956/57 - 1963/64. Samad andmed võimaldasid kindlaks teha ülekasvamise ulatuse muutumist kahes klassikoosseisus, nimelt 1955/56. ja 1956/57. õ.s. nimetatud koolides õppimist I klassina alustanud klassides nende edasijõudmisel VIII klassini.

Ülekasvamise tekkimise ja väljakujunemise probleemide uurimise aluseks oli 1962/63. õ.s. Tartu linna koolide V-VIII klassides ja 1963/64. õ.s. Põlva rajooni koolide samades klassides õppinud 1827 ülekasvanu senine edasijõudmine koolis. Uuritava populatsiooni testevast ebsühtlusest tekkide võivate ebatäpsuste kõrvaldamiseks uurisime täiendavalt õpilaskontingendi edasijõudmist, kes astus Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I klassi 1. sept. 1955 ja õppis nende koolide I-VIII klassides kuni 31. aug. 1964 (kokku 1130 õpilast, neist ülekasvanuid 488). Nende kahest erinevast lähtepunktist saadud ülekasvanute kontingendi edasijõudmise alusel uurisime ülekasvamise dünaamikat ja tempot, mille juures me jälgisime üksteisele järgnevate klassikordemiste intervalle.

Klassikursuse kordemistest tingitud klassikollektiivi koosseisu muutuste täpsustamiseks uurisime eraldi 3 üksteisele järgneval õppeaastal (1955/56, 1956/57 ja 1957/58) Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis I klassina õpinguid alustanud klassikoosseisu muutumist 8 aasta jooksul. Selle ajavahemiku jooksul õppis nendes klassikoosseisudes kokku 729 õpilast, neist tuli ülekasvanuna klassi 336 õpilast,

lahkus klassikursuse kordamise tõttu 284 õpilast.

Üleksamvanute asendi uurimine klassikollektiivis (II peatükk) toimus Tartu 1. Keskkoolis, Tartu 7. Keskkoolis, Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis 1962/63. ja 1963/64. õ.s. lõpupoolel läbi viidud partnerivaliku katsete alusel, mis hõlmasid 31 klassikomplekti 1025 õpilasega, neist üleksamvanuid 327. Silmas pidades vestlus- ja vestlusmeetodi puudusi ja riskusi suurema populatsiooni uurimisel rajasime oma uurimused partnerivaliku katsetele, et saavutada täpsemaid ja paremini töödeldavaid tulemusi. Partnerivaliku katse olemus kooliklassi uurimisel seisab selles, et õpilasele pannakse ette valida oma klassikaaslaste hulgest partnereid ühiseks tegevuseks, kuna sellise valiku või järjestamisega õpilane väljendab oma suhtumist kaasõpilasesse antud olukorra kriteeriumide põhjal. Niisuguse olukorrana kasutasime kõikides klassides kaht, nimelt klassi matkajuhi ja pinginsabri valimise situatsiooni. Klassi matkajuhi valikul väljendavad õpilased mitte ainult oma isiklikku suhtumist kaasõpilastesse, vaid püüvad arvestada kogu klassi suhtumist tervikuna, kuna tegemist on kogu klassi ühise tegevusega. Pinginsabri valikul aga selguvad suuremal määral otsesed sümpaatiad ja antipaatiad, kuna kujuteldav situatsioon eeldab ainult kahepoolset suhtlemist.

Nimetatud situatsioonikatsetel kõikidelt õpilastelt esädud pallide kogusumma oli meil aluseks õpilase kohta määramisel klassi üldises järjestuses. Selleks et täpsemalt määrata üleksamvanute kui testud õpilaste grupi asendit klas-

sikollektiivis, jagasime kõik klassi õpilased saadud pingereess kolme arvult võrdsesse gruppi: I grupp (enamhinnatud), II grupp (keskmised) ja III grupp (vähemhinnatud). Sellise tingliku jaotuse alusel tegime järeldusi õpilaste suhtelise asendi kohta klassikollektiivis.

Kuna kataeklasside õpilaskollektiividele on iseloomulik tütarlaste ja poiste vahelise eraldumise tendents, mida meile kasutatud partnerivaliku situatsioonid ei välista, teostasime eraldi uurimuse normaalselt edasijõudnud poiste ja tütarlaste suhtumise kohta ülekasvanud poistesse ja tütarlastesse ning ülekasvanute suhete kohta omavahel samade katsetulemuste ja järjestusgruppide alusel.

Klassi matkajahi katse valiku andmete järgi võrdlesime õpilase enesehinnangut kogu klassi hinnangus saadud kohaga. Pinginasbri valiku katses piirdsime saade andmeid õpilaste lähedasema suhtlemisringi ulatuse kohta, valides selle pii-riks meeldiva pinginasbrite arvu.

Kasutades klassipäevikute järgi kindlaks tehtud andmeid katseklasside ülekasvanute senise edasijõudmise kohta, uurisime nende asendit seoses nende ülekasvamise dünaamikaga, nimelt ülekasvamise astme, klassikollektiivi kuulumise aja ning klassikollektiivi tuleku ajaga. Klassikollektiivi koosseisus uurisime ülekasvanu asendi sõltuvust õpilaste vanusest ja ülekasvanute protsendist klassis. Õpilase isiksust iseloomustavatest teguritest vastlesime ülekasvanu õppeedu- kuse seost tema asendiga klassis. Kõigi nende uurimuste teostamiseks grupeerisime ülekasvanud ümber antud tunnuste alu-

sel, arvutasime protsentuaalse kuulumise I, II või III gruppi ning võrdlesime saadud andmeid omavahel.

Meie uurimistöö tulemused olid järgmised:

1. Klassikursuse kordamiste tsagsjärjel muutub õpilaste vanuseline koosseis 8-klassilistes koolides ebaühtlaseks. Mõnes klassis õpib koos kuni 6, enamasti aga 4 aastakäiku lapsi (vt. tabelid 1, 2). Aluseks võttes 1962/63. õppeaastal Tartu 5. Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis I-VIII klassini õppivaid lapsi näeme, et nende hulgas oli klassile vastavas vanuses lapsi 66,4%, nooremaid 5,4% ja vanemaid 28,1% (tabel 3). Juba I klassis langes normeeses vanuses laste % 83,7-le, kusjuures 4,6% oli nooremaid ja 11,6% vanemaid lapsi (Põlva Keskkoolis isegi 2 9-aastast!).

Aluseks võttes samal õppeaastal kõigis Tartu linna ja 1963/64. õ.a. Põlva rajooni koolides I-VIII klassides õppivaid lapsi näeme, et nende hulgas on ülekasvanuid Tartu linna koolides 27,3%, Põlva rajooni koolides 30,0%. Kui võtta aluseks ainult need lapsed, kes õpivad mainitud koolide V-VIII klassides, siis on vastavad protsendimäärad 33,7 ja 39,5. Kõige ebaühtlaseks koosseisuga on IV ja V klass. Lastevanust aluseks võttes näeme, et kõige enam on harjunud 13-aastaste laste kontingent: nende vanusele vastavas VII klassis õpib nendest Tartu 5. Keskkoolis ainult 62,7%, Põlva Keskkoolis 47,9%; mõni neist on alles IV klassis.

2. 1955/56. õppeaastal Tartu linna koolides õpinguid alustanud laste haridustee jälgimine 8 aasta jooksul näitas, et 44,4% nendest muutus klassikursuse kordamiste tõttu

ülekasvanuks; Põlva rajooni koolides oli see % isegi 51,8.

Ülekasvanemise astme järgi jagunesid kõik 1962/63. õppeaastal Tartu linna ja 1963/64. õ.s. Põlva raj. koolides õppivad ülekasvanud järgmiselt:

Ülekasv. aste	Tartu linn	Põlva raj.	Kokku
N + 1	68,3 %	62,3 %	65,3 %
N + 2	22,2 %	25,0 %	23,6 %
N + 3	8,0 %	10,0 %	9,0 %
N + 3	1,4 %	2,6 %	2,0 %

2 ja enam aasta võrra ülekasvanud õpilased väljuvad koolikohustuse eest enne 8-klassilise kooli lõpetamist ja valdav enamik nendest katkestab õppimise. 1955/56. õppesaastal õpinguid alustanud lastest ei lõpetanud 8-klassilist kooli Tartu linnas vähemalt 24,7% ja Põlva rajoonis vähemalt 29,4%.

3. Aluseka võttes Tartu linna ja Põlva rajooni koolide näiteksid, oli ülekasvanud õpilaste protsent üksikutes klassides järgmine:

Klass	Tartu linn	Põlva raj.
I	10,5	8,3
II	19,8	14,2
III	31,2	30,4
IV	25,6	30,5
V	32,4	38,2
VI	34,7	46,9

VII	37,2	37,6
VIII	30,4	33,5
<hr/>		
Kokku I - VIII	27,3	30,0

Ülekasvamine süveneb klassist klassi üleminekul. VI klassi ülekasvanute hulgas oli 30,7% neid, kes olid 2 aastat normaalsest vanemad (N+2) ja 15,8% neid, kes olid 3 s. ja rohkem vanemad, kui normaalselt edasijõudvad õpilased selles klassis.

4. Ülekasvanuid on rohkem poiste kui tütarlaste hulgas. Tartu linna ja Põlva rajooni koolides oli olukord sees suhtes järgmine:

Klassid	Ülekasv. poisse	Ülekasv. tütarlapseid
I-IV	23,7 %	17,7 %
V-VII	42,5 %	30,3 %
I-VIII	32,9 %	24,2 %

Mida sügavam on ülekasvamine, seda suurem on poiste osatähtsus ülekasvanute üldkontingendis. Kui N+1 kontingendis on poisse Tartu koolides 56,6%, Põlva raj. koolides 54,0%, siis N+2 kontingendis on neid Tartu koolides 60,6% ja Põlva raj. koolides 61,5% ja N+ 2 kontingendis vastavalt 59,1% ja 61,9%.

5. Ülekasvamisel on pidev vähenemise tendents. Tartu 5. Keskkoolis vähenes ülekasvanute arv 8 s. jooksul (1956-1963) 11,2% võrra, Põlva Keskkoolis 12,6% võrra.

6. Ülekasvanud õpilaste õppeedukus on võrreldes teiste õpilastega palju madalam. Ksbe keskkooli - Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli 3 aasta (1955-1957) õpilaskontingentide analüüs näitas, et normaalses vanuses lastest lõpetas 8-klassilise kooli 62,5% (Tartu 5. Keskkoolis 69%, Põlva Keskkoolis 56%), ülekasvanutest aga ainult 35,5% (Tartu 5. Keskkoolis 41%, Põlva Keskkoolis 30%).

Ka hilisem koolitulek, kui sellega ei kaasne täiendav ettevalmistus kodus või lasteaias, ei taga edukat edasijõudmist koolis: ainult 62% hiljem koolitunud lastest lõpetas 8-klassilise kooli ilma klassikursuse kordamiseta, 38% jäi kas üks või rohkem kordi klassikursust kordama, mille tagajärjel nende ülekasvamine süvenes veelgi.

7. Esmakordseid klassikursuse kordemisi esines kõige rohkem Tartu koolides II klassis, Põlva raj. koolides III ja V klassis. 66% ülekasvanutest muutus sellisteks juba algklassides (I-IV kl.). Mida varem õpilane jäi esmakordselt klassikursust kordama, seda sagedasemad olid uned istumjäämised ja seda vähem tõenäoliseks kujunes 8-klassilise kooli lõpetamine. Täpsemad andmed esmakordsete klassikursuse kordemiste kohta Tartu linna ja Põlva rajooni kohta kokku olid järgmised:

Esmakordse klassikursuse kord.klass	Klass, kus võrdlusalused õpil. õppisid				
	V	VI	VII	VIII	V-VIII
I	19,9	12,8	8,0	6,5	12,4
II	26,4	22,9	15,1	11,8	19,9
III	20,4	19,9	17,0	16,7	18,8

IV	14,7	15,1	17,9	13,4	15,3
V	18,6	20,1	20,8	23,6	20,5
VI		9,2	11,3	9,3	7,1
VII			9,8	6,9	3,6
VIII				11,8	2,4

Nendel lastel, kes juba algklassides muutusid ülekasvanuteks, esines uusi klassikursuse kordamisi eriti sageli (enam kuni 50-1 protsendil). Nendel, kes esmakordselt klassikursust kordasid vanemates klassides (V-VIII), uut klassikursuse kordamist enamasti ei järgnenud ja neil oli väljavasteid omandada 8-klassilise kooli kursus isegi koolikohustusliku aja jooksul.

Lestest, kes juba I klassi ei suutnud ühe aastaga lõpetada, olid üsna vähesed suutelised 8-klassilist kooli lõpetama. Ilmselt oli nende hulgas rohkesti neid, kelle koht poleks olnud normaalkoolis; kuid on tõenäoline, et osa nende kroonilises mahajäävuses etendas ka varajane ülekasvanuks muutumine, mil lapse kogu kooliaja kestvuseks aastes ebasoodsasse ühiskondlikku asendisse teiste õpilaste hulgas.

8. Teine klassikursuse kordamine leiab aset enamasti III-V klassis, eriti sageli V klassis (Tartu linna koolides 25% teistkordselt kordajate üldarvust, Põlva rajooni koolides isegi 34,2%). Teine klassikursuse kordamine järgnes 73% juhtudel 1-2 aasta jooksul pärast esimest klassikursuse kordamist. Tartu linna koolides takerdus 36% ja Põlva rajooni koolides isegi 43% klassikursuse kordajatest

otsekohe järgmises klassis pärast eelmist klassikursuse kordamist.

9. Ülekasvanemine avaldab tugevat mõju klassikollektiivi koosseisule. Õpilastest, kes 1963-1965.a. lõpetasid 8-klassilise kooli, olid õppinud koos kõik 8 õppesastet I-VIII klassini Tartu 5. Keskkoolis 42%, Põlva keskkoolis ainult 31%. Õpilaste koosseisu suurem muutumine Põlva Keskkoolis on tingitud õpilaste juurdetulekust V klassi pärast maaalgkooli IV klassi lõpetamist. Klassikollektivist lahkumise ja juurdetulomise põhjuseks on 66% juhtudest klassikursuse kordamised.

10. Klassikursuse kordamisega seotud üleminek ühest klassikollektiivist teise avaldab negatiivset mõju õpilaste suhetele klassikaaslastega ja nende sotsiaalpsühholoogilisele asendile klassikollektiivis.

Ülekasvanute sotsiaalpsühholoogiline asend klassis on madal: matkajuhil valiku katses langes ülekasvanutest kolmandesse (kõige vähem hinnatute) gruppi 46% (poistest 38%, tütarlastest 57,5%), pinginasbri valiku katses - 48% (poistest 54%, tütarlastest 40%). Normaalse edasijõudmisega lastest arvati III gruppi matkajuhil valiku katse puhul ainult 27% ja pinginasbri valiku katse puhul 25%. Esimesse (kõige enam hinnatute) gruppi paigutati matkajuhil katses ülekasvanuid 24% (poisse 31%, tütarlapsi 13%), normaalselt edasijõudvaid õpilasi aga 38%; pinginasbri valiku katse puhul oli vastav protsent ülekasvanute osas 17,2 (poisse 16%, tü-

tarlapsi 19,5%), normaalseste suhtes 41.

11. Matkajuhi valikul on ülekasvanud poisid tunduvalt rohkem eelistatud kui ülekasvanud tütarlapsed, pinginesbri valikul on nende olukord enam-vähem võrdne. Selline klassi suhtumine on tingitud sellest, et ülekasvanud poisse hindavad kõrgelt nii nende ülekasvanud sookaslased kui ka normaalse edasijõudmisega sookaslased, ülekasvanud tütarlapsed seevastu on oma sookaslaste silmis halvemas asendis. Üldse paistab silma asjaolu, et vastasseost ülekasvanuid hinnatakse madalalt. Seega on ülekasvanute tihedem suhtlemisring klassikaaslaste hulgas üsna piiratud.

12. Ülekasvanute asendile klassikollektiivis avaldab negatiivset mõju enese ülehindamine: 72% ülekasvanutest, tütarlastest isegi 81%, ei tunnete õigesti oma asendit klassikollektiivis, vaid hindab end kõrgemalt, kui nende klassikaaslased.

13. Suurt mõju ülekasvanute sotsiaalsüüholoogilisele asendile avaldab nende õppeedukus, suhteliselt parema õppeedukusega ülekasvanuid peetakse sobivamateks matkajuhtideks kui halve õppeedukusega ülekasvanuid. Rahuldava õppeedukusega ülekasvanu, kes pärast klassikursuse kordamisi on klassikollektiiviga mitmeid aastaid (4 ja rohkem) koos õppinud, on kollektiiviga normaalsestes suhetes. Raskused õpingutes, mis ilmnevad ülekasvanutel järgmises klassis pärast klassikursuse kordamist, viivad madalale ka nende hinnangu klassi silmis.

14. Pedagoogiliste järelduste osas juhitakse tähelepanu järgmistele asjaoludele, mis ülekasvanute asendi koolis muudavad ebaseadssaks ja sina süvendavad ülekasvamist:

a) Klassikursust korrates tuleb ülekasvanul teist aastat õppida sama materjali. Selle tagajärjel lapse tunnetuslikud huvid jäävad kõngu. Kuna teist aastat klassis olles õppimine on kerge, langeb õpilase vaimse tegevuse pinge. Niiviisi kujuneb nõiaring, mille tulemuseks on ülekasvanute õppeedukuse langus, ülekasvamise süvenemine.

b) Ülekasvamine kahjustab laste sotsiaalset arengut, kuna nad klassikollektiivis on tõrjutu asendis. Klassikollektiivi sagedase vahetamise tagajärjel ei tule kollektiivi positiivne mõju nende suhtes ilmsiks.

c) Eriti kahjustab ülekasvamine tütarlaste sotsiaalset arengut. Varasema kipsmise tõttu on neil raske kontakti leida isegi omavanuste poistega, enamgi veel endast nooremate poistega. Leidmata õiget sotsiaalset kõlapinda oma klassis, kalduvad nende huvid väljapoole kooli - tekivad koolivälised ja koolidevahelised kambad, langeb huvi kooli ja koolitöö vastu.

d) Eriti kahjulik on ülekasvamine algklassides - ebärrastunud start koolis võib kaasa tuua mitmesuguseid isiksuse väärtusi, nagu trots, usu kaotamine enesesse, elaväärsustunde tekkimine jne. Sellega kaasnevad mitmesugused kasvatusraskused.

e) Klassikursuse kordamiste tagajärjel pikeneb õpilase õppimisaeg, ta lülitub kuumaks tootvast tööst välja, pe-

rekonna kulud tema koolitamiselo kasvavad, ühiskond aga peab suureneva klassikomplektide arvu tõttu tegema täiendavaid kulutusi rahvaharidusele. Tartu linna ülekasvanud õpilased moodustavad parajasti ühe normaalse keskkooli õpilaskontingendi.

15. Ülekasvamise, kui tõsise pedagoogilise probleemi ennetamiseks oleme esitanud järgmised soovitused:

a) Tingimusi üleviimine järgmisesse klassi, kusjuures üleviidule tuleks selles klassis osutada erilist hoolt, eriti selles aines, milles ta eelmises klassis osutus nõrgaks.

b) Nn. tassendamisklasside loomine, kuhu õpilasi, kes kipuvad õppetöös maha jääma, suunatakse aastaks või pooleks õppima. Väiksem õpilaste arv ja osavamate õpetajate rekindamine võimaldab neid mõne aja möödudes endisesse klassikollektiivi tagasi viia.

c) Osa emakeele ja matemaatika tundide plaanipärase pühandamine kordamisele ja mahajäävate õpilaste järgiaitamisele; hästi edasijõudvad õpilased võiksid nende tundide ajal lastevanemate kulul õppida võõrkeelt või midagi muud kasulikku.

d) Koolieelikute süstemaatiline ettevalmistamine kooli astumiseks; debiilsete laste suunamine ebikooli juba kooli astumise alguses.

e) Õppetöö individualiseerimine heterogeenses I klassis.

f) Õpilaste jaotamine koolikõpsuse astme järgi homogeensetesse esimestesse klassidesse (normaalselt 3 vooru).

Peemist tegurit ülekasvamise ennetamisel näeb autor siiski kaasaja pedagoogika tasemel korraldatud täisväärtuslikus õppetöös koos individuaalse lähenemisega igale õpilasele ja koolis soodsate õppimistingimuste loomisega.

Nende õpilaste jaoks, kes mitmesugustel põhjustel siiski ülekasvanuteks muutuvad, soovitame linnades luua ülekasvanute klassid ja -koolid. Tavalise kooli tingimustesse jäävate ülekasvanute suhtes soovitame tähelepanelikku, psühholoogiliselt järelekaalutud käitumist, et neid häireteta liigitada uue klassi koosseisu ja vältida nende sattumist tõrjutute asendisse.

16. Bita vale seisukohale oleme asunud järgmiste ettepanekute suhtes, mida pedagoogilises kirjanduses ja ajakirjanduses on esitatud:

a) Kõikide õpilaste üleviimine klassist klassi, vastavalt õppeedukusele; nõrgemini edasijõudvatele õpilastele 8-klassiliskooli lõpul lõputunnistuse andmine, mis ei õigusta õpinguid IX klassis jätkama.

b) Keelata õpilaste jätkmine algklassides klassikursust kordama.

c) Keelata õpilasi esimese õppeaasta jooksul debiilseteks tunnistada ja abikooli suunata.

Tabelite, graafikute ja diagrammide nimekiri

Tabelid

- Nr. 1 Tartu 5. Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuseline koosseis klasside kaupa 1962/63. õ.s.
- Nr. 2 Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuseline koosseis klasside kaupa 1962/63. õ.s.
- Nr. 3 Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuse vastavus klassile, kus nad õpivad.
- Nr. 4 Ülekasvamise ulatus klasside kaupa Tartu linna ja Põlva rajooni üldhariduslikes koolides.
- Nr. 5 Ülekasvamise ulatus Tartu linna ja Põlva rajooni üldhariduslikes koolides (arvestamata ülekasvanuid, kes ei ole klassikursust korranud).
- Nr. 6 Poiste ja tütarlaste ülekasvamine Tartu linna ja Põlva rajooni koolides.
- Nr. 7 Ülekasvanute koosseis Tartu linna koolides ülekasvamise astme ja soo järgi.
- Nr. 8 Ülekasvanute koosseis Põlva rajooni koolides ülekasvamise astme ja soo järgi.
- Nr. 9 Ülekasvanute koosseis Tartu linna koolides ülekasvamise astme järgi.
- Nr. 10 Ülekasvanute koosseis Põlva rajooni koolides ülekasvamise astme järgi.
- Nr. 11 Ülekasvanute koosseis Tartu linnas ja Põlva rajoonis

Ülekasvamise astme järgi.

- Nr. 12 Ülekasvanute koosseis Tartu linnas ja Põlva rajoonis ülekasvamise astme ja soo järgi.
- Nr. 13 Ülekasvanute protsendi muutumine klassi edasiliikumisel I-VIII klassini.
- Nr. 14 Ülekasvanute keskmine % klassis 8 aasta jooksul (1956/57 - 1963/64. õ.a.).
- Nr. 15 Ülekasvanute % I-VIII klassides kokku õppeaastatel 1956/57 - 1963/64.
- Nr. 16 Tartu 5. Keskkooli õppeaastade klasside kaupa õppeaastatel 1955/56 - 1962/63.
- Nr. 17 Põlva Keskkooli õppeaastade klasside kaupa õppeaastatel 1955/56 - 1962/63.
- Nr. 18 Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli 3 a. õpilaskontingendi edasijõudmine I-VIII kl.
- Nr. 19 Tartu 5. Keskkooli 3 õpilaskontingendi edasijõudmine .
- Nr. 20 Põlva Keskkooli 3 õpilaskontingendi edasijõudmine.
- Nr. 21 Põlva koolide V-VIII klassis õppivate ülekasvanute esmakordsed klassikursuse kordamised.
- Nr. 22 Tartu koolide V-VIII klassis õppivate ülekasvanute esmakordsed klassikursuse kordamised.
- Nr. 23 Tartu ja Põlva koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanud poiste esmakordsed klassikursuse kordamised.
- Nr. 24 Tartu ja Põlva koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanud tütarlaste esmakordsed klassikursuse kordamised.

- Nr. 25 Tartu koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanute klassikursuse kordamised (abs. arvudes).
- Nr. 26 Põlva rajooni koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanute klassikursuse kordamised (abs. arvudes).
- Nr. 27 Ülekasvamise teke Tartu linna ja Põlva rajooni koolide õpilastel, kes 1955/56. õ.a. astusid I klassi.
- Nr. 28 Ülekasvamise algus 1955/56., 1956/57. ja 1957/58. õ.a. Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I kl. astunud õpilastel.
- Nr. 29 Tartu linna koolide V-VIII kl. õppivate $N+ > 1$ ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 30 Põlva rajooni koolide V-VIII kl. õppivate $N+ > 1$ ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 31 Tartu linna koolide V-VIII kl. õppivate $N+ > 2$ ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 32 Põlva rajooni koolide V-VIII kl. õppivate $N+ > 2$ ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 33 Tartu linna koolide V-VIII kl. 2 ja 3 a. ülekasvanute ülekasvamise tempo.
- Nr. 34 Põlva rajooni koolide V-VIII kl. 2 ja 3 a. ülekasvanute ülekasvamise tempo.
- Nr. 35 Tartu linna ja Põlva rajooni koolide V-VIII kl. õppivate $N+2$ ja $N+3$ ülekasvamise dünaamika kursuse kordamised.
- Nr. 36 Tartu linna 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi ülekasvamise olukord 1963/64. õ.a.
- Nr. 37 Põlva rajooni 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi üle-

kasvamise olukord 1963/64. õ.a.

- Nr. 38 Tartu linna 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 39 Põlva rajooni 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi ülekasvamise dünaamika.
- Nr. 40 Tartu linna ja Põlva rajooni 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi teistkordsed klassikursuse kordamised.
- Nr. 41 Tartu linna ja Põlva rajooni 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi kolmaskordsed klassikursuse kordamised.
- Nr. 42 Tartu 5. Keskkooli VIII a kl. sotsiomeetriline matemaatika (matkajuhi valik).
- Nr. 43 Normalselt edasijõudnud õpilaste ja ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend klassis (matkajuhi valiku katse).
- Nr. 44 Normalselt edasijõudnud õpilaste ja ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend klassis (pinginsabri valiku katse).
- Nr. 45 Ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend klassis koolide kaupa (matkajuhi valik).
- Nr. 46 Ülekasvanute sotsiaal-psühholoogiline asend klassis koolide kaupa (pinginsabri valik).
- Nr. 47 Ülekasvanutele antud hinnang normalselt edasijõudnute ja ülekasvanute poolt (matkajuhi valiku katse).
- Nr. 48 Ülekasvanud tütarlastele ja poistele antud hinnang normalselt edasijõudnute ja ülekasvanute poolt (pinginsabri valiku katse).
- Nr. 49 Klassi soolise koosseisu mõju ülekasvanute asendi-

le.

- Nr. 50 Ülekasvanute asendi sõltuvus ülekasvanute protsendist klassikoosseisus.
- Nr. 51 Ülekasvanute asendi sõltuvus nende klassikollektiivi kuuluvuse kestvusest.
- Nr. 52 Ülekasvanute asendi sõltuvus nende ülekasvanuise astmest.
- Nr. 53 Ülekasvanute asendi sõltuvus nende klassikollektiivi astumise ajast.
- Nr. 54 Ülekasvanute asendi sõltuvus nende õppeedukusest.

Graafikud

- Nr. 1 Ülekasvanute võrdlev protsent Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I-VIII klassis.
- Nr. 2 Tartu 5. Keskkooli I-VIII kl. õpilaste õppeedukus klasside kaupa (1956.-1963.a.).
- Nr. 3 Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste õppeedukus klasside kaupa (1956.-1963.a.).
- Nr. 4 Tartu 5. Keskkooli klassikontingentide õppeedukuse dünaamika (1955/56.-1962/63. õ.a.).
- Nr. 5 Põlva Keskkooli klassikontingentide õppeedukuse dünaamika (1955/56.-1962/63. õ.a.).

Diagrammid

- Nr. 1 Ülekasvanud poiste ja tütarlaste koht klassikollektiivis (matkejuhi valik).

- Nr. 2 Ülekasvanud poiste ja tütarlaste koht klassikollektiivis (pinginsabri valik).
- Nr. 3 Enese ülehindamine normaalselt edasijõudnud õpilaste ja ülekasvanute juures.
- Nr. 4 Sobivate pinginsabrite arvu väärtus normaalselt edasijõudnud ja ülekasvanud õpilastel.

Tabel 1

Tartu 5. Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuseline koosseis klasside
kaupa 1962/63. õ.a.

Vanus täissas- tates 1.sept.	Õpilaste arv klassides vanusjärkude kaupa								Kokku	Nendest					
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII		N		N-n		N+n	
										abs.	%	abs.	%	abs.	%
6	6								6	-	-	6	100	-	-
7	63	3							66	63	94,5	3	4,5	-	-
8	7	59	7						73	59	80,8	7	9,6	7	9,6
9		7	52	4					63	52	82,5	4	6,4	7	11,1
10		3	10	45	3				61	45	73,7	3	5,0	13	21,3
11			6	11	48	4			69	48	69,5	4	5,8	17	24,6
12				1	11	44	4		60	44	73,3	4	6,6	12	20,0
13				1	7	12	37	2	59	37	62,7	2	3,4	20	33,9
14						5	13	39	57	39	68,4	-	-	18	31,6
15							5	14	19	-	-	-	-	19	100,0
16								4	4	-	-	-	-	4	100,0
Õpilasi klasside kaupa kokku	76	72	75	62	69	65	59	59	537	387	72,1	33	6,1	117	21,8
Nendest	N-n	abs. 6	3	7	4	3	4	4	2						
		% 7,9	4,1	9,3	6,5	4,3	6,1	6,7	3,4						
	N+n	abs. 7	10	16	13	18	17	18	18						
		% 9,1	13,9	21,3	20,9	23,2	26,1	30,5	30,5						
N	abs. 63	59	52	45	48	44	37	39							
	% 82,9	81,9	69,3	72,6	69,5	67,7	62,7	66,1							

Tabel 2

Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuseline koosseis klasside kaupa
1962/63. õ.a.

Vanus täissas- tates 1.sept.	Õpilaste arv klassides vanusjärkude kaupa								Kokku	Nendest					
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII		N		N-n		N+n	
										abs.	%	abs.	%	abs.	%
6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	45	3	-	-	-	-	-	-	48	45	93,7	3	6,3	-	-
8	6	37	6	-	-	-	-	-	49	37	75,5	6	12,2	6	12,2
9	2	7	37	3	-	-	-	-	49	37	75,5	3	6,1	9	18,3
10	-	1	9	41	7	-	-	-	58	41	70,7	7	12,1	10	17,2
11	-	1	3	12	46	6	-	-	68	46	67,6	6	8,8	16	23,5
12	-	-	-	4	26	41	-	-	71	41	57,7	-	-	30	42,3
13	-	-	-	2	12	23	34	-	71	34	47,9	-	-	37	52,1
14	-	-	-	1	3	12	16	38	70	38	54,3	-	-	32	45,7
15	-	-	-	-	3	5	5	17	30	-	-	-	-	30	100,0
16	-	-	-	-	-	7	7	5	12	-	-	-	-	12	100,0
Õpilasi klasside kaupa kokku	53	49	55	63	97	87	62	60	526	319	60,6	25	4,7	182	34,6
N-n	abs.	3	6	3	7	6	-	-							
	%	6,1	10,9	4,7	7,2	6,9	-	-							
N+n	abs.	8	9	12	19	44	40	28	22						
	%	15,1	18,3	21,8	30,2	45,4	45,9	45,2	36,6						
N	abs.	45	37	37	41	46	41	34	38						
	%	84,9	75,5	67,2	65,0	47,4	47,1	54,8	63,5						

Tabel 3

Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I-VIII kl. õpilaste vanuse vastavus klassile, kus nad õpivad.

Klass	Õpilasi kokku	N		N-1		N+1		N+2		N+3		N+4		N+n (kokku)	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	129	108	83,7	6	4,6	13	10,1	2	1,5	-	-	-	-	15	11,6
II	121	96	79,3	6	4,9	14	11,5	4	3,3	1	0,8	-	-	19	15,7
III	130	89	68,4	13	10	19	14,6	9	6,9	-	-	-	-	28	21,6
IV	125	86	68,9	7	5,6	23	18,4	5	4	3	2,4	1	0,8	32	25,6
V	166	96	56,6	10	6,0	37	22,3	19	11,4	3	1,8	3	1,8	62	37,3
VI	152	85	55,9	10	6,5	35	23,0	17	11,2	5	3,3	-	-	57	37,5
VII	121	71	58,6	4	3,3	29	24	10	8,2	7	5,8	-	-	46	38
VIII	119	77	64,7	2	1,6	31	26,0	9	7,5	-	-	-	-	40	33,6
Kokku	1063	706	66,4	58	5,4	201	18,9	75	7,0	19	1,8	4	0,4	299	28,1

Tabel 4

Ülekasvamise ulatus klasside kaupa Tartu
linns ja Põlva rajooni üldhariduslikes
koolides

Klass	Tartu linn			Põlva rajoon		
	Õpil.arv	Nendest N+n abs.	%	Õpil.arv.	Nendest N+n abs.	%
I	750	79	10,5	600	50	8,3
II	791	157	19,8	589	83	14,2
III	627	196	31,2	489	149	30,4
IV	633	161	25,6	650	198	30,5
I-IV kokku	2801	593	21,2	2328	480	20,6
V	801	260	32,4	682	261	38,2
VI	709	246	34,7	620	291	46,9
VII	628	234	37,2	558	209	37,6
VIII	569	173	30,4	456	153	33,5
Kokku V-VIII	2707	913	33,7	2316	914	39,5
Kokku I-VIII	5508	1506	27,3	4644	1394	30,0

Tabel 5

Ülekasvamise ulatus Tartu linnas ja Põlva rajooni üldhariduslikes koolides (arvestamata ülekasvanuid, kes ei ole klassikursust korranud)

Klass	Tartu linn			Põlva rajoon		
	Opil.arv	Nendest N+n		Opil.arv	Nendest N+n	
		abs.	%		abs.	%
I	750	48	6,4	600	33	5,5
II	791	109	13,8	589	73	12,4
III	627	128	20,4	489	114	23,3
IV	633	131	20,6	650	160	24,6
Kokku I-IV	2801	416	14,8	2328	380	16,3
V	801	213	26,6	682	247	36,2
VI	709	226	31,9	620	238	38,4
VII	628	220	35,0	558	185	32,8
VIII	569	157	27,5	456	136	29,8
Kokku V-VIII	2707	816	30,1	2316	806	34,8
Kokku I-VIII	5508	1232	22,4	4644	1186	25,5

Tabel 6

Poiste ja tütarlaste ülekasvamine Tartu linna ja Põlva rajooni
koolides

Klassid	Tartu linn			Põlva rajoon			Kokku		
	Õpil.arv	Nendest N+n		Õpil.arv	Nendest N+n		Õpil.arv	Nendest N+n	
		abs.	%		abs.	%		abs.	%
<u>Poisid</u>									
I-IV	1442	323	22,3	1114	283	25,4	2556	606	23,7
V-VIII	1399	547	39,1	1086	510	46,9	2485	1057	42,5
I-VIII	2841	870	30,6	2200	793	36,0	5041	1663	32,9
<u>Tütarlapsed</u>									
I-IV	1359	270	19,8	1214	197	16,2	2573	467	17,7
V-VIII	1308	366	28,0	1230	404	32,8	2538	770	30,3
I-VIII	2667	636	23,8	2444	601	24,6	5111	1237	24,2

Tabel 7

Ülekasvanute koosseis Tartu linna koolides ülekasvamise astme
ja soo järgi

Klass	Üle kasva- nuid	Neist poisse		N+1	Neist poisse		N+2	Neist poisse		N+ > 2	Neist poisse	
		abs.	%		abs.	%		abs.	%		abs.	%
I	79	46	58,2	77	44	57,1	2	2	100,0	-	-	-
II	157	77	49,0	126	63	50,0	28	12	42,8	3	2	66,7
III	196	107	54,6	158	84	53,2	30	19	63,3	8	4	50,0
IV	161	93	57,9	113	65	57,5	38	21	55,3	10	7	70,0
Kokku I-IV	593	323	54,6	474	256	54,0	98	54	55,1	21	13	61,9
V	260	176	67,7	161	110	68,3	56	34	60,6	43	32	74,4
VI	246	138	56,1	126	62	49,2	76	52	68,4	44	24	54,5
VII	234	142	60,7	142	88	61,9	65	40	61,5	27	14	51,8
VIII	173	91	52,6	126	67	53,2	40	23	57,5	7	1	14,3
Kokku V-VIII	913	547	59,9	555	327	58,9	237	149	62,8	121	71	58,6
Kokku I-VIII	1506	870	57,8	1029	583	56,6	335	203	60,6	142	84	59,1

Tabel 8

Ülekasvanute koosseis Põlva rajooni koolides ülekasvamise astme
ja soo järgi

Klass	Üle kasva- nuid	Neist poisse		N+1	Neist poisse		N+2	Neist poisse		N+ > 2	Neist poisse	
		abs.	%		abs.	%		abs.	%		abs.	%
I	50	30	60	47	28	59,5	2	1	50,0	1	1	100,0
II	83	55	66,2	71	44	61,9	6	6	100,0	6	5	83,3
III	149	93	62,5	101	59	58,4	27	15	55,5	21	19	90,5
IV	198	105	52,5	147	73	49,6	33	19	57,5	18	13	72,2
Kokku I-IV	480	283	58,9	366	204	55,7	68	41	60,3	46	38	82,6
V	261	167	63,9	116	72	62,0	97	66	68,0	48	29	60,4
VI	291	158	54,3	161	82	50,9	89	54	60,6	41	22	53,6
VII	209	123	60,6	115	64	55,6	64	42	65,6	30	17	52
VIII	153	62	40,5	112	48	42,8	30	11	36,6	11	3	27,3
Kokku V-VIII	914	510	55,8	504	266	52,8	280	173	61,8	130	71	54,6
Kokku I-VIII	1394	793	56,9	870	470	54,0	348	214	61,5	176	109	61,9

Tabel 9

Ülekasvanute koosseis Tartu linna koolides ülekasvamise astme järgi.

Klass	Ülekasvanute arv	N + 1		N + 2		N + 3		N + > 3	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	79	77	97,5	2	2,4	-	-	-	-
II	157	126	80,2	28	17,8	3	1,9	-	-
III	196	158	80,6	30	15,3	8	4,0	-	-
IV	161	113	70,2	38	23,6	6	3,7	4	2,5
Kokku I-IV	593	474	79,9	98	16,5	17	2,9	4	0,6
V	260	161	61,9	56	21,5	34	13,1	9	3,5
VI	246	126	51,2	76	30,9	37	15,0	7	2,8
VII	234	142	60,7	65	27,7	26	11,1	1	0,4
VIII	173	126	72,8	40	23,1	7	4,0	-	-
Kokku V-VIII	913	555	60,8	237	25,9	104	11,3	17	1,8
Kokku I-VIII	1506	1029	68,3	335	22,2	121	8,0	21	1,4

Tabel 10

Ülekasvanute koosseis Põlva rajooni koolides ülekasvamise astme järgi.

Klass	Ülekasvanute arv	N + 1		N + 2		N + 3		N + > 3	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	50	47	94,0	2	4,0	1	2,0	-	-
II	83	71	65,6	6	7,2	6	7,2	-	-
III	149	101	67,7	27	18,1	18	12,1	3	2,0
IV	198	147	74,2	33	16,7	14	7,1	4	2,0
Kokku I-IV	480	366	76,2	68	14,2	39	8,1	7	1,5
V	261	116	44,4	97	37,2	31	11,9	17	6,5
VI	291	161	55,3	89	30,6	35	12,0	6	2,1
VII	209	115	55,0	64	30,6	25	11,9	5	2,4
VIII	153	112	73,2	30	19,6	10	6,5	1	0,6
Kokku V-VIII	914	504	55,1	280	30,6	101	11,1	29	3,2
Kokku I-VIII	1394	870	62,3	348	25	140	10	36	2,6

Tabel 11

Ülekasvanute koosseis Tartu linnas ja Põlva rajoonis ülekasvamise astme järgi

Klass	Ülekasvanute arv	N + 1		N + 2		N + 3		N + > 3	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	129	124	96,1	4	3,1	1	0,8	-	-
II	240	197	82,1	34	14,2	9	3,7	-	-
III	345	259	75,1	57	16,5	26	7,5	3	0,9
IV	359	260	72,4	71	19,8	20	5,5	8	2,2
Kokku I-IV	1073	840	78,3	166	15,4	56	5,2	11	1,0
V	521	277	53,2	153	29,3	65	12,5	26	5,0
VI	537	287	53,4	165	30,7	72	13,4	13	2,4
VII	443	257	58,0	129	29,1	51	11,5	6	1,3
VIII	326	238	73,0	70	21,5	17	5,2	1	0,3
Kokku V-VIII	1827	1059	57,9	517	28,3	205	11,2	46	2,5
Kokku I-VIII	2900	1899	65,5	683	23,5	261	9,0	57	2,0

Tabel 12

Ülekasvanute koosseis Tartu linnas ja Põlva rajoonis ülekasvamise astme ja soo järgi

Klass	Ülekas- vanuid	Neist poisse		N+1	Neist poisse		N+2	Neist poisse		N+ > 2	Neist poisse	
		abs.	%		abs.	%		abs.	%		abs.	%
I	129	76	58,8	124	72	58,1	4	3	75,0	1	1	100,0
II	240	132	55,0	197	107	54,3	34	18	52,9	9	7	77,8
III	345	200	57,9	259	143	55,2	57	34	59,6	29	23	78,6
IV	359	198	55,1	260	138	53,1	71	40	56,3	28	20	71,4
Kokku I-IV	1073	606	56,5	840	460	54,7	166	95	57,2	67	51	76,1
V	521	343	65,8	277	182	65,7	153	100	65,3	91	61	67,3
VI	537	296	55,1	287	144	50,2	165	106	64,2	85	46	54,1
VII	443	265	59,8	257	152	59,1	129	82	63,6	57	31	54,2
VIII	326	153	46,9	238	115	48,3	70	34	48,5	18	4	24,4
Kokku V-VIII	1827	1057	57,8	1059	593	55,9	517	322	62,3	251	142	56,6
Kokku I-VIII	2900	1663	57,3	1899	1053	55,4	683	417	61,1	318	193	60,7

Tabel 13

Ülekasvanute protsendi muutumine klassi edasilükkumisel I - VIII klassini

Ülekasvanute % klassis

Õppeaasta	Klass	Tartu 5. Keskkool	Põlva Keskkool	Klass	Tartu 5. Keskkool	Põlva Keskkool
1955/56	I	6,2	9,1			
1956/57	II	9,8	22,8	I	2,5	21,8
1957/58	III	11,4	30,6	II	7,3	30,6
1958/59	IV	27,9	26,3	III	11,9	38,1
1959/60	V	34,2	43,0	IV	18,2	36,9
1960/61	VI	26,9	48,6	V	38,1	50
1961/62	VII	20,6	48,5	VI	46,9	51,2
1962/63	VIII	23,9	38,6	VII	37,1	49,3
1963/64				VIII	32,2	42,6

Tabel 14

Ülekasvanute keskmine % klassis 8 aasta jooksul
(1956/57. - 1963/64. õppeastatel)

Klass	Tartu 5. Keskkool		Põlva Keskkool	
	Ülekasvanute keskmine % klassis	Ülekasvanute % muutumine	Ülekasvanute keskmine % klassis	Ülekasvanute % muutumine
I	9,1		13,8	
II	15,8	+ 6,7	23,9	+ 10,1
III	23,4	+ 7,6	32,5	+ 8,6
IV	27,8	+ 3,4	36,2	+ 3,7
V	36,9	+ 9,1	49,8	+ 13,6
VI	38,2	+ 1,3	54,5	+ 4,7
VII	37,2	- 1,0	54,4	- 0,1
VIII	42,4	+ 5,2	52,1	- 2,3

Tabel 15

Ülekasvanute % I-VIII klassides kokku õppeaastatel
1956/57 - 1963/64.

Kool	Õ p p e a a s t a d							
	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64
Tartu 5. Keskkool	32,2	36,7	33,0	30,3	29,6	25,2	21,4	21,0
Põlva Keskkool	48,5	48,8	46,3	44,0	41,5	40,5	37,4	35,9

Tabel 16

Tartu 5. Keskkooli õppeõukuse klasside kaupa õppeastatel
1955/56 - 1962/63.

Klass	Õppeõukuse % õppeastete kaupa								Keskmise %
	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	
I	95	93	90	90	96	96	100	98	96
II	87	90	90	85	91	96	89	93	89
III	80	85	90	86	97	93	89	96	90
IV	71	64	80	85	91	92	93	95	85
V	63	83	70	70	83	76	82	84	78
VI	70	73	68	76	89	88	74	89	78
VII	62	80	73	65	77	80	79	83	74
VIII	72	73	69	74	81	79	79	75	73
Kokku I-VIII	74,6	79,4	77,3	79,5	88,8	87,5	85,6	90,1	

Tabel 17

Põlva Keskkooli õppeedukus klasside kaupa õppeaastatel 1955/56 - 1962/63.

Klass	Õppeedukuse % õppeaastate kaupa								Keskmine %
	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	
I	90	100	82	100	100	95	97	93	94,5
II	82	88	88	83	89	93	92	95	89,5
III	88	80	83	83	87	84	92	88	86
IV	69	75	79	84	81	85	86	79	84,5
V	57	54	71	74	64	79	73	74	69
VI	64	57	59	69	74	74	82	71	70,2
VII	66	92	75	76	73	64	76	79	75
VIII	71	61	54	72	78	73	80	69	66
Kokku I-VIII	71,6	73,7	72,0	75,2	78,7	81,9	83,3	75,4	

Tabel 18

Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli 3 a. õpilaskontingendi edasijõudmine
I - VIII kl.

I klassi astumine aasta	I kl.		II kl.		III kl.		IV kl.		V kl.		VI kl.		VII kl.		VIII kl.	
	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi istu- ma	õpi- lasi ma	jäi- istu- ma
Tartu 5. Keskkool																
1955	44	-	37	1	36	1	35	3	30	1	28	1	27	1	26	1
1956	39	1	35	3	31	2	29	1	26	1	25	-	25	3	21	1
1957	39	3	36	3	31	-	31	1	28	1	26	1	24	-	22	-
Kokku	122	4	108	7	98	3	95	5	84	3	79	2	76	4	69	2
Põlva Keskkool																
1955	30	3	25	1	23	1	22	-	21	-	20	4	16	-	16	1
1956	29	-	27	2	25	1	23	3	20	1	18	-	17	-	17	-
1957	39	7	32	5	26	1	24	-	22	3	19	2	17	1	16	1
Kokku	98	10	84	8	74	3	69	3	63	4	57	6	50	1	49	2
Kokku mõle- mas koolis	220	14	192	15	172	6	164	8	147	7	136	8	126	5	118	4
Istuma jää- nute prot- sent	6,4	8.	6,5		3,5		4,8		4,7		5,9		3,9		3,4	
Edasijõud- mise %	93,5		93,5		96,5		95,2		95,3		94,1		96,1		96,6	

Tabel 19

Tartu 5. Keskkooli 3 õpilaskontingendi edasijõudmine

I klassi astumise õppeaasta	Esialgne õpilaste kontin- gent				Juurdetulijad teistest koolidest				Juurdetulnud nüüd			üleskasva- nud	
	Astus I klassi	Lõpus koolist	Jäi klas- si kur- sus kor- dama	Lõpe- tas kor-VIII klas- si	Tuli juurde	Lõpus koo- list	Jäi klas- si kur- sus kor- dama	Lõpe- tas kor-VIII klas- si	Tuli juur- de	Lõpus koo- list	Jäi kur- sus korda- ma	Lõpetas VIII klas- si	Lõpetas VIII klas- si
1955/56	45	11	9	25	33	1	10	22	47	11	23	13	
1956/57	39	7	12	20	19	3	2	14	56	16	23	17	
1957/58	39	8	9	22	28	7	7	14	38	10	15	13	
Kokku	123	26	30	67	80	11	19	50	141	37	61	43	

Põlva keskkooli 3. õppeklassi õpilaste loend

I klassi õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste
õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste	õpilaste

1955/56	31	6	10	15	28	4	6	18	64	7	45	12
1956/57	29	5	7	17	31	1	9	21	71	17	35	19
1957/58	39	4	20	15	32	3	12	17	60	13	30	17
Kokku	99	15	37	47	91	8	27	56	195	37	110	48

Põlva koolide V-VIII klassis õppivate õlekaasvante
 osakordse klassikursuse kordamisest

Osakordse klassikur- suse kor- damise klass	V kl.		VI kl.		VII kl.		VIII kl.		Kokku V-VIII	
	abs.	% õlek. arvust	abs.	% õlek. arvust	abs.	% õlek. arvust	abs.	% õlek. arvust	abs.	% õlek. arvust
I	44	20,5	17	8,6	15	7,9	8	6,5	82	11,8
II	47	21,8	49	24,9	22	11,1	11	9,0	129	18,5
III	48	22,3	43	21,8	28	17,2	24	19,6	143	20,5
IV	37	17,2	29	14,7	34	20,8	19	15,5	119	17,1
V	39	18,2	45	22,8	38	23,3	30	24,7	152	21,8
VI			14	7,1	20	12,3	14	11,4	48	6,9
VII					8	4,9	7	5,8	15	2,2
VIII							9	7,4	9	1,3
Kokku	215		197		163		122		697	100,1

Tabel 22

Tartu koolide V-VIII klassis õppivate üleksamute esmakordsed
klassikursuse kordamised

Esmakordse klassikur- suse kor- damise klass	V kl.		VI kl.		VII kl.		VIII kl.		Kokku V-VIII	
	abs.	% üle- k. arvust	abs.	% üle- k. arvust	abs.	% üle- k. arvust	abs.	% üle- k. arvust	abs.	% üle- k. arvust
I	33	19,2	33	16,9	14	8,1	8	6,4	88	13,2
II	55	31,9	41	21,0	29	16,8	18	14,5	143	21,5
III	31	18,0	35	17,9	29	16,8	17	13,6	112	16,8
IV	20	11,6	30	15,4	26	15,0	14	11,3	90	13,5
V	33	19,2	34	17,4	32	18,6	28	22,6	127	19,1
VI			22	11,3	18	10,4	9	7,3	49	7,4
VII					25	14,4	10	8,1	35	5,3
VIII							20	16,2	20	3,0
Kokku	172		195		173		124		664	

Tabel 23

Tartu ja Põlva koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanud poiste
esmakordses klassikursuse kordamised

Esmakordse klassikur- suse kor- damise klass	V kl.		VI kl.		VII kl.		VIII kl.		Kokku V-VIII	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	44	17,5	22	10,0	15	7,1	7	5,5	88	10,8
II	67	26,6	45	20,5	33	15,6	14	11,0	159	19,6
III	51	20,1	49	22,3	34	16,0	28	22,0	162	20,0
IV	44	17,5	37	16,8	40	18,8	19	15,0	140	17,3
V	46	18,2	45	20,5	43	20,3	23	18,1	157	19,3
VI			22	10,0	24	11,3	14	11,0	60	7,4
VII					23	10,8	5	4,0	28	3,4
VIII							17	13,4	17	2,1
Kokku	252		220		212		127		811	

Tabel 24

Tartu ja Põlva koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanud tütarlaste
esmakordsed klassikursuse kordamised

Esmakordse klassikur- suse kor- damise klass	V kl.		VI kl.		VII kl.		VIII kl.		Kokku V-VIII	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	33	24,4	28	16,3	12	9,7	9	7,5	82	14,9
II	35	25,9	45	26,2	18	14,5	15	12,6	113	20,5
III	28	20,7	29	16,8	23	18,5	13	10,9	93	16,9
IV	13	9,6	22	12,8	20	16,1	14	11,8	69	12,5
V	26	19,3	34	19,9	27	21,8	35	29,4	122	22,2
VI			14	8,1	14	11,3	9	7,5	37	6,7
VII					10	8,1	12	10,1	22	4,0
VIII							12	10,1	12	2,2
Kokku	135		172		124		119		550	

Tabel 25

Tartu koolide V-VIII klassis õppivate ülekasvanute klassikursuse
kordamised (abs. arvudes)

Ülekasvanute kategooria	Klassikursuse kordamise klassid							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
N + 1	37	65	62	56	109	44	35	20
N + 2								
1. kord	21	53	35	31	15	5		
2. kord		2	19	29	54	35	21	1
N + 3								
1. kord	30	25	15	3	3			
2. kord	1	19	29	16	6	2	3	
3. kord		1	8	16	34	12	4	1
Kõik kokku	89	165	168	151	221	98	63	22
Nende hulgas esma- kordseid	88	143	112	90	127	49	35	20

Tabel 26

Põlva rajooni koolide V-VIII kl. õppivate ülekasvanute klassikursuse
kordamised (abs. arvudes)

Ülekasvanute kategorias	Klassikursuse kordamise klassid							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
N + 1	24	52	63	80	130	43	15	9
N + 2								
1.kord	29	51	64	34	21	5		
2.kord		6	28	39	81	33	14	3
N + 3								
1.kord	29	26	16	5	1			
2.kord	2	24	20	16	15			
3.kord		1	12	11	26	14	1	1
Kõik kokku	84	160	203	185	274	95	30	13
Nende hulgas esmakordseid	82	129	143	119	152	48	15	9

Tabel 27

Ülekasvamise teke Tartu linna ja Põlva rajooni koolide õpilastel, kes
1955/56. õ.a. astusid I klassi (Tartu P 301 T 248 K 549; Põlva
P 258 T 212 K 470)

Esmakord- se klassi- kursuse kordamise klass	Tartu linn						Põlva rajoon					
	Poisid		Tütarlapsed		Kokku		Poisid		Tütarlapsed		Kokku	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	24	15	22	29	46	19	27	19	25	25	52	21
II	35	21	13	17	48	20	29	20	16	16	45	18
III	30	18	7	9	37	15	28	19	19	19	47	20
IV	23	14	8	10	31	13	23	16	5	5	28	12
Kokku I-IV	112	68	50	65	162	67	107	74	65	65	172	71
V	19	11	5	6	24	10	19	13	20	20	39	16
VI	11	6	5	6	16	6	10	7	6	6	16	7
VII	17	10	7	9	24	10	4	3	7	7	11	4
VIII	8	5	10	13	18	8	3	2	3	3	6	2
Kokku V-VIII	55	32	27	35	82	33	36	25	36	36	72	29
Kokku I-VIII	167		77		244		143		101		244	

Tabel 28

Ülekasvamise algus 1955/56., 1956/57. ja 1957/58. õ.s. Tartu 5. Keskkooli ja Põlva Keskkooli I klassi astunud õpilastel.

Esmakord- se klassi- kursuse kordamise klass	Tartu 5. Keskkool					Põlva Keskkool					Kokku Tartu 5. ja Põlva Keskkool	
	1955/ /56	1956/ /57	1957/ /58	Kokku		1955/ /56	1956/ /57	1957/ /58	Kokku		abs.	%
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%				
I	-	1	3	4	13	3	-	7	10	26	14	21
II	1	3	3	7	23	1	2	5	8	22	15	22
III	1	2	-	3	10	1	1	1	3	8	6	9
IV	3	1	1	5	17	-	3	-	3	8	8	12
Kokku I-IV	5	7	7	19	63	5	6	13	24	66	43	64
V	1	1	1	3	10	-	1	3	4	10	7	11
VI	1	-	1	2	7	4	-	2	6	17	8	12
VII	1	3	-	4	13	-	-	1	1	2	5	7
VIII	1	1	-	2	7	1	-	1	2	5	4	6
Kokku V-VIII	4	5	2	11	37	5	1	7	13	34	24	36
Kokku I-VIII	9	12	9	30	100	10	7	20	37	100	67	100

Tabel 29

Tartu linna koolide V-VIII klassides õppivate N + > 1
ülekasvamise dünaamika

Esmakordse klassikur- suse kor- damise klass	Teistkordseid klassikursuse kordemisi								Kokku	
	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	VI kl.	VII kl.	VIII kl.	abs.	%
	I	1	21	15	5	9	-	-	-	51
II		-	26	22	21	7	2	-	78	33,1
III			6	18	18	7	1	-	50	21,2
IV				-	9	13	12	-	34	14,4
V					3	9	6	-	18	7,6
VI						1	3	1	5	2,1
VII							-	-	-	-
VIII									-	-
Kokku abs.	1	21	47	45	60	37	24	1	236	
%	0,4	8,8	19,8	18,6	25,4	15,7	10,1	0,4		

48%

Tabel 30

Põlva rajooni koolide V-VIII klassides õppivate N + > 1 ülekasvamise
dünsemlka

Esmakordse klassikur- suse kor- damise klass	Teistkordseid klassikursuse kordamisi								Kokku	
	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	VI kl.	VII kl.	VIII kl.	abs.	%
	I	2	25	14	11	1	3	2	-	58
II		5	28	16	23	4	-	1	77	27,4
III			6	26	39	8	1	-	80	28,5
IV				2	28	6	2	1	39	13,9
V					5	11	5	1	22	7,8
VI						1	4	-	5	1,8
VII							-	-	-	-
VIII									-	-
Kokku abs.	2	30	48	55	96	33	14	3	281	
%	0,7	10,7	17,1	19,6	34,2	11,7	4,9	1,1		

48%

Tabel 31

Tartu linna koolide V-VIII klassides õppivate N + > 2 ülekasvanise
dünaamika

Teistkordse klassikur- suse kor- damise klass	Kolmandat korda klassikursuse kordamisi								Kokku	
	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	VI kl.	VII kl.	VIII kl.	abs.	%
I	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
II		-	6	5	5	-	1	-	17	
III			-	10	13	3	1	-	27	
IV				-	10	4	2	-	16	
V					5	1	-	1	7	
VI						-	2	-	2	
VII							1	-	1	
VIII								-	-	
Kokku	-	1	6	15	33	8	7	1	71	
			31%				69%			

Tabel 32

Põlva rajooni koolide V-VIII klassides õppivate N + > 2
üleksõppimise dünaamika

Teistkordse klassikur- suse kor- damise klass	Kolmandet korda klassikursuse kordamisi								
	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	VI kl.	VII kl.	VIII kl.	Kokku
I	-	1	-	1	-	1	-	-	3
II	-	-	12	3	8	-	-	-	23
III	-	-	-	6	14	-	-	-	20
IV	-	-	-	1	13	1	-	1	16
V	-	-	-	-	1	13	2	-	16
VI	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kokku	-	1	12	11	36	15	2	1	78
		30%				70%			

Tabel 33

Tartu linna koolide V-VIII kl. 2 ja 3 a. ülekasvanute ülekasvamise tempo

Esmakord- se klas- sikursuse kordamise klass	Üle- kas- vaid nuid	Teistkordsed klassikurs.kordam.							Kolmas klassikurs. kordamine							
		Samas klas- sis	Järgnevad klassid					Üle- kasv. arv	Samas klas- sis	Järgnevad klassid						
			1.	2.	3.	4.	5.			1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
I	51	1	21	15	5	9	-	30	-	1	7	9	9	3	-	1
II	78	-	26	22	21	7	2	25	-	-	6	14	3	2	-	-
III	50	6	18	18	7	1	-	15	-	3	8	2	2	-	-	-
IV	34	-	9	13	12	-	-	3	-	2	1	-	-	-	-	-
V	18	3	9	6	-	-	-	3	-	3	-	-	-	-	-	-
VI	5	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kokku	236	11	86	75	45	17	2	76	-	9	22	25	14	5	-	1
% ülekan- de arvust		5	36	31	20	8	1		-	12	29	33	19	6		1

Tabel 34

Põlva rajooni koolide V-VIII kl. 2 ja 3 a. ülekasvanute ülekasvamise tempo

Esmakord- se klas- sikursuse kordamise klass	Üle- kas- va- nuid	Teistkordsed klassik kordamised						Kolmas klassikursuse kordamine									
		Samas klas- sis	Järgnevad klassid					Üle- kasv. arv	Samas klas- sis	Järgnevad klassid							
			1.	2.	3.	4.	5.6.			1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
I	58	2	25	14	11	1	3	29	-	1	9	7	11	-	-	1	
II	77	5	28	16	23	4	-	1	26	-	3	4	16	3	-	-	
III	80	6	26	39	8	1	-	-	16	-	-	9	5	2	-	-	
IV	39	2	28	6	2	1	-	-	5	-	-	5	-	-	-	-	
V	22	5	11	5	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
VI	5	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Kokku	281	21	122	80	45	7	3	3	77	-	5	27	28	16	-	-	1
% üle- k. arvust		7	43	28	16	4	2	1			6	35	36	22	-	-	1

Tabel 35

Tartu linna ja Põlva rajooni V-VIII klassi N+2 ja N+3 ülekasvanise
dünaamika

Klass, milles ülekasvanud õpivad	Teistkordseid klassikursuse kordamisi								Kokku
	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	VI kl.	VII kl.	VIII kl.	
<u>N + 2</u>									
V kl.	-	4	14	23	56	-	-	-	97
VI kl.	-	1	22	18	47	37	-	-	125
VII kl.	-	2	8	14	26	23	23	-	96
VIII kl.	-	1	2	13	6	8	12	4	46
Kokku V-VIII	-	8	46	68	135	68	35	4	364
<u>N + 3</u>									
V kl.	3	23	25	11	4				66
VI kl.	-	17	18	9	9	1	-	-	54
VII kl.	-	3	6	6	6	1	3	-	25
VIII kl.	-	-	-	6	2	-	-	-	8
Kokku V-VIII	3	43	49	32	21	2	3	-	153

Tabel 36

Tartu linna 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi ülekasvamise olukord
1963/64. õ.s.

Ülekasvamise algusklass	Klass, kus õppis 1963/64. õ.s.					Kokku IV - VIII	Lõpetas VIII kl. 1963/64. õ.s.	
	IV	V	VI	VII	VIII		abs.	%
I	1	1	3	9	3	17	3	17
II	-	1	7	8	7	23	6	26
III	-	1	2	10	10	23	8	35
IV	-	-	-	9	10	19	8	42
V	-	-	-	4	10	14	7	50
VI	-	-	-	2	11	13	7	54
VII	-	-	-	-	18	18	16	89
VIII	-	-	-	-	15	15	13	86
Kokku	1	3	12	42	84	142	68	48
%	1	2	9	29	59			

Tabel 37

Põlva rajooni 1955/56. õ.a. õpilaskontingendi ülekasvamise olukord
1963/64. õppeaastal

Ülekasvamise algusklass	Klass, kus õppis 1963/64. õ.a.					Kokku IV - VIII	Lõpetas VIII kl 1963/64. õ.a.	
	IV	V	VI	VII	VIII		abs.	%
I	2	9	7	9	7	34	7	17
II	-	5	11	9	7	32	7	22
III	-	1	5	20	8	34	8	23
IV	-	-	3	8	11	22	11	50
V	-	-	1	8	22	31	22	71
VI	-	-	-	2	13	15	9	60
VII	-	-	-	-	8	8	6	75
VIII	-	-	-	-	5	5	5	100
Kokku	2	15	27	56	81	181	75	42
%	1	9	14	31	45			

Tabel 38

Tartu linna 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi ülekasvamise dünaamika
(teist ja kolmandat korda klassikursuse kordamised)

Esmakordse istumise klass	Ülekasvanute arv	Teistkordse istumise klassid								Kokku jäi teist korda istuma		Andmed puuduvad
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	abs.	%	
I	46	2	6	10	3	5	4	2	1	33	91,7	10
II	48		1	11	6	15	4	3	1	41	87,2	1
III	37			1	2	8	6	4	2	23	74,2	6
IV	31				1	8	6	3	-	18	69,2	5
V	24					2	2	5	2	11	66,9	6
VI	16						-	2	4	6	46,2	3
VII	24							-	2	2	11,1	6
VIII	18								2	2	13,3	3
Kokku	244	2	7	22	12	38	22	19	14	136	66,6	40

Esmakordse istumise klass	Ülekasvanute arv	Teist korda jäi istuma	Kolmanda istumise klassid								Kokku jäi 3 korda istuma		Andmed puuduvad	
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	abs.	%		
I	46	33	-	1	3	1	4	3	1	-	13	37,1	1	
II	48	41		-	-	3	8	1	2	-	14	33,3	5	
III	37	23			-	-	5	2	2	-	9	36,0	6	
IV	31	18				-	1	4	3	-	8	34,8	3	
V	24	11					-	-	2	-	2	15,4	5	
VI	16	6						-	1	-	1	8,3	-	
VII	24	2							-	-	-	0	-	
VIII	18	2								-	-	0	-	
	244	136		-	1	3	4	18	10	11	-	47	25,5	20

Tabel 39

Põlva rajooni 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi ülekasvamise dünaamika
(teist ja kolmandat korda klassikursuse kordamised)

Esmakordse istumise klass	Ülekasvanute arv	Teistkordse istumise klassid								Kokku jäi teist korda istuma		Andmed puuduvad
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	abs.	%	
I	52	7	19	8	1	2	1	2	-	40	85,1	5
II	45		6	15	4	11	-	-	-	35	83,3	3
III	47			4	6	19	2	-	-	31	79,5	8
IV	28				1	8	2	2	-	13	54,2	4
V	39					2	5	4	-	11	33,3	6
VI	16						1	1	4	6	40,0	1
VII	11							-	2	2	22,2	3
VIII	6								-	-	0	1
Kokku	244	7	25	37	12	42	11	7	6	138	64,7	31

Esmakordse istumise klass	Ülekasvanuste arv	Teist korda jäi istuma	Kolmanda istumise klassid								Kokku jäi 3 korda istuma		Andmed puuduvad
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	abs.	%	
I	52	40	-	5	5	4	8	-	1	-	23	56,1	6
II	45	35		1	3	5	9	5	1	-	24	63,1	4
III	47	31			1	-	3	5	3	-	12	33,3	3
IV	28	13				-	3	1	1	-	5	21,7	1
V	39	11					-	1	1	-	2	6,2	1
VI	16	6						-	-	-	-	0	-
VII	11	2							-	-	-	0	-
VIII	6	-								-	-	0	-
Kokku	244	138	-	6	9	9	23	12	7	-	66	33,3	15

Tabel 40

Tartu linne ja Põlva rajooni 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi
teistkordsed klassikursuse kordamised

Klassi järgnevus ülekasvamise algusklassile	N + 1, kes läbinud vastava klassi			Teistkordseid klassikursuse kordamisi			
	Tartu linn	Põlva rajoon	Kokku	Tartu linn	Põlva rajoon	Kokku	
						abs.	%
Sama klass	204	213	417	9	21	30	7
1. klass	178	187	365	33	56	89	24
2. klass	129	125	254	39	41	80	31
3. klass	83	75	158	29	16	45	28
4. klass	37	37	74	13	2	15	20
5. klass	26	24	50	9	1	10	20
6. klass	9	14	23	3	2	5	22

Tabel 41

Tartu linna ja Põlva rajooni 1955/56. õ.s. õpilaskontingendi
kolmaskordsed klassikursuse kordamised

Klassi järgnevus ülekasvanise alguaklassile	N + 2. kes läbinud vastava klassi			Kolmandat korda klassikursuse kordamisi			
	Tartu linn	Põlva rajoon	Kokku	Tartu linn	Põlva rajoon	Kokku	
						abs.	%
Sama klass	116	123	239	-	2	2	1
1. klass	114	121	235	3	12	15	6
2. klass	109	107	216	17	15	32	15
3. klass	86	86	172	14	19	33	19
4. klass	68	59	127	7	16	23	18
5. klass	54	36	90	5	1	6	7
6. klass	41	19	60	1	1	2	3

Tartu 5. Keskkooli VIII ^a kl. sotsiomeetriline matriits
matkajahi velikul

Jrk. nr.	Õpi- lased	NP poolt õpilastele antud hinnangud													NP kokku	OT poolt antud hinnangud								OT kokku	NP poolt antud hinnangud							NP kokku
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		14	15	16	17	18	19	20	21		22	23	24	25	26	27		
1.	Ar	8	14	9	4	9	11	6	6	20	4	4	20	12	119	6	19	5	12	7	15	14	78	3	3	3	8	6	3	13	39	
2.	Jä	9	18	30	17	28	26	22	18	30	25	28	19	19	271	26	26	25	16	21	13	13	140	30	32	33	27	16	26	10	174	
3.	Ki	18	6	10	6	10	17	4	4	9	6	8	10	8	106	7	6	9	6	16	6	6	56	10	10	4	3	5	4	5	41	
4.	Ku	19	4	8	-	8	31	3	8	6	9	7	6	9	118	14	11	14	16	19	10	8	60	12	4	5	4	21	8	4	58	
5.	La	17	7	11	20	11	10	11	9	18	3	9	18	10	143	8	7	19	11	15	7	9	76	14	11	14	16	19	10	8	92	
6.	Lo	22	27	28	26	24	27	19	16	17	29	16	21	23	268	25	18	24	19	22	11	30	149	24	19	32	32	15	22	20	164	
7.	Nõ	33	5	19	3	18	6	10	7	7	23	19	7	32	179	4	17	7	13	8	9	7	65	25	5	15	6	8	5	19	83	
8.	Pe	2	10	5	10	5	28	8	-	16	8	8	25	7	132	9	8	6	8	10	10	18	69	11	12	9	10	11	9	18	80	
9.	Po	16	19	25	16	23	18	14	15	15	16	20	11	21	214	27	16	11	15	23	17	16	125	26	17	16	18	13	17	16	123	
10.	Pü	5	12	13	9	13	33	15	10	33	-	6	32	15	196	23	15	12	9	12	16	10	97	15	15	22	12	22	16	25	127	
11.	Ri	4	3	14	5	14	3	2	2	10	5	-	9	17	88	5	4	4	4	3	4	3	27	4	6	2	5	4	11	3	35	
12.	Se	14	13	23	21	21	19	18	11	12	22	14	15	22	210	11	12	23	22	14	18	12	112	21	23	20	25	24	15	26	154	
13.	Zä	1	24	15	19	15	17	24	12	28	15	13	16	11	199	20	30	26	27	20	25	21	169	31	22	12	20	27	28	27	167	
14.	He	20	22	27	22	25	24	13	21	21	26	17	13	24	275	10	20	8	18	17	14	17	94	28	18	28	26	17	21	12	150	
15.	Hü	21	19	33	30	31	30	28	31	29	28	29	29	25	373	30	27	29	25	29	29	28	170	29	33	31	30	31	32	11	197	
16.	Ra	30	30	26	23	30	32	30	29	23	32	25	31	27	368	19	23	20	31	24	27	25	150	22	30	25	23	26	29	30	185	
17.	Ro	15	11	17	14	20	21	16	20	24	19	21	12	26	236	17	14	21	21	13	19	11	95	19	20	19	22	9	14	29	132	
18.	Si	23	20	18	18	26	16	25	23	27	21	27	24	33	301	21	29	22	26	25	12	19	129	22	28	24	13	25	24	32	168	
19.	Ta	12	28	29	29	29	29	27	22	31	20	23	28	28	335	32	24	28	32	27	31	27	170	18	29	11	33	24	33	15	163	
20.	Vi	13	16	21	15	16	15	23	13	13	17	12	23	14	211	16	28	22	29	19	20	8	134	23	21	23	19	20	13	28	147	
21.	Be	32	21	20	32	17	14	31	28	14	18	24	17	13	281	18	25	31	30	26	26	24	180	7	25	30	24	32	23	31	165	
22.	Ja	6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18	1	1	1	1	1	1	1	7	1	16	1	1	1	1	1	6	
23.	Me	7	8	2	2	2	8	9	3	3	2	2	3	4	55	3	2	3	3	6	2	4	23	6	1	7	2	3	6	6	24	
24.	Pu	26	17	16	13	19	9	12	17	11	13	18	14	20	205	15	10	13	10	18	22	22	110	13	9	16	21	23	7	9	77	
25.	Ro	31	25	22	28	22	20	26	26	25	31	26	22	29	333	22	31	16	28	32	24	33	186	20	24	26	14	28	27	33	144	
26.	So	28	2	7	7	7	2	5	5	2	12	10	2	3	92	2	3	2	2	2	3	2	16	5	2	6	7	2	2	2	24	
27.	Sä	27	32	32	27	33	23	33	32	32	24	28	33	31	387	29	33	33	17	31	30	29	202	27	26	27	28	18	30	21	156	
28.	Ka	29	23	12	11	12	5	21	14	22	14	15	30	16	224	28	3	17	23	33	21	26	151	8	14	18	11	12	18	14	95	
29.	Ke	11	26	4	25	4	13	20	25	4	10	5	4	6	157	24	22	10	20	9	23	23	131	9	13	17	17	14	19	17	106	
30.	Kr	3	9	6	12	6	4	17	24	5	7	3	5	5	106	13	13	15	14	5	8	20	88	2	7	8	15	10	20	7	69	
31.	Mi	24	33	31	31	32	22	32	30	26	30	26	27	30	374	33	21	32	26	28	33	31	204	16	31	23	31	33	25	22	181	
32.	Su	25	31	24	24	27	25	29	27	19	27	27	26	18	329	31	32	30	24	30	32	32	211	17	27	21	29	30	31	23	178	
33.	Tä	10	15	3	8	3	7	7	19	8	11	11	8	2	112	12	5	18	5	11	28	15	94	5	8	13	9	7	12	24	78	

Tabel 42

UP	poolt antud hin-					00	Kokk Jarjekord	
	nangud						kokku	kokku
28	29	30	31	32	33			
24	7	7	9	13	2	62	298	7
33	12	20	33	16	22	136	721	23
2	9	9	28	17	12	77	280	5
7	18	5	8	33	10	81	317	8
22	11	21	23	18	13	108	419	11
23	17	28	24	19	30	141	722	24
9	16	31	31	21	6	114	441	13
10	5	4	6	21	31	77	358	10
21	25	27	27	23	15	138	600	18
11	10	33	19	24	17	114	534	16
3	4	10	7	28	3	55	205	4
17	28	22	22	31	26	146	622	20
32	29	11	11	30	21	134	669	22
25	22	19	25	14	23	128	647	21
26	23	29	29	15	28	150	890	33
30	32	26	26	25	19	158	861	32
18	27	25	30	26	18	144	607	19
31	14	24	21	29	25	144	742	26
29	33	30	30	22	32	176	844	30
12	13	12	18	27	24	106	598	17
19	26	13	17	4	20	999	725	25
1	1	1	1	3	1	8	39	1
4	2	3	3	12	8	32	134	2
14	20	14	16	5	11	80	472	14
13	31	23	10	32	33	142	805	27
5	3	6	4	9	4	31	163	3
27	24	18	14	8	23	114	859	31
6	15	15	13	2	16	61	531	15
20	30	2	5	1	14	42	436	12
8	2	32	6	6	7	29	292	6
15	19	16	12	11	9	70	829	29
28	21	17	15	10	29	110	828	28
16	6	8	2	7	5	39	323	9

Tabel 43

Normaalselt edasijõudnud õpilaste ja ülekasvanute sotsiaal-
-psühholoogiline esend klassis (matkejuhi valiku katses)

Klass	Normaalselt edasijõudnud õpilasi				Ülekasvanud õpilasi			
	I grupp	II grupp	III grupp	Kokku	I grupp	II grupp	III grupp	Kokku
V klass	66	62	57	185	26	30	35	91
VI klass	71	57	45	173	12	28	37	77
VII klass	61	68	35	164	20	14	45	79
VIII klass	62	63	51	176	20	27	33	80
Kokku	260	250	188	698	78	99	150	327
8 õpilaste arvust	38	35	27		24	30	46	

Tabel 44

Normaalselt edesijõudnud õpilaste ja ülekaasvenete sotsiaal-
-psühholoogiline saand klassis (pinginasbri valiku katse)

Klass								
	I grupp	II grupp	III grupp	Kokku	I grupp	II grupp	III grupp	Kokku
V klass	71	57	57	185	21	35	35	91
VI klass	72	56	45	173	11	28	38	77
VII klass	72	55	37	164	9	26	44	79
VIII klass	70	61	45	176	15	25	40	80
Kokku	285	229	184	698	56	114	157	327
% õpilaste arvust	41	33	25		17	35	48	

Tabel 45

Ülekasvanute sotsiaalsühholoogiline asend klassis koolide
kaupa (matkajuhi valik)

Kooli nimetus	Üle- kas- va- nute kogu- arv	I grupp						III grupp					
		Poisid		Tütarlapsed		Kokku		Poisid		Tütarlapsed		Kokku	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Tartu I Kk	79	17	30,5	3	12	20	25	24	43	13	56,5	37	47
Tartu VII Kk	82	17	32,5	8	17	25	30,5	20	38	17	57	37	45
Tartu V Kk	64	9	25	4	14	13	20	15	41,5	17	61	32	50
Põlva Kk	102	18	34	2	4	20	19,5	17	31	27	62	44	43
Kokku	327	61	31	17	13	78	24	76	38	74	57,5	130	46

Tabel 46

Ülekasvanute sotsiaalsühholoogiline asend klassis koolide
kaupa (pinginsabri valik)

Kooli nimetus	Üle- kas- vanu- te- kogu- arv	I grupp						III grupp					
		Poisid		Tütarlapsed		Kokku		Poisid		Tütarlapsed		Kokku	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Tartu I Kk	79	10	18	5	22	15	19	33	59	9	39	42	53
Tartu VII Kk	82	8	15	5	17	13	15,5	33	63	8	27	41	50
Tartu V Kk	64	5	14	4	14	9	14	20	55,5	15	54	35	55
Põlva Kk	102	8	14,5	11	23	19	18	21	38	18	38	39	38
Kokku	327	31	16	25	19,5	56	17	107	54	50	40	157	48

Tabel 47

Ülekasvanutele antud hinnang normaalselt edasijõudnute ja ülekasvanute poolt (matkajuhi valiku katse)

Õpilasgrupid	Ülekasvanud tütarlapsed			Ülekasvanud poisid		
	I grupp	II grupp	III grupp	I grupp	II grupp	III grupp
Põlva Keskkool						
Klassi üldhinnang	4 %	34 %	62 %	33 %	31 %	36 %
N poiste hinnang	2 %	26 %	72 %	44 %	40 %	16 %
N tütarl. hinnang	17 %	40 %	43 %	16 %	35 %	49 %
Ü poiste hinnang	6 %	26 %	68 %	49 %	35 %	16 %
Ü tütarl. hinnang	17 %	34 %	49 %	24 %	29 %	47 %
Tartu 5. Keskkool						
Klassi üldhinnang	14 %	25 %	61 %	25 %	33 %	42 %
N poiste hinnang	7 %	22 %	71 %	31 %	44 %	25 %
N tütarl. hinnang	29 %	46 %	25 %	25 %	20 %	55 %
Ü poiste hinnang	0 %	14 %	86 %	50 %	36 %	14 %
Ü tütarl. hinnang	32 %	22 %	46 %	14 %	44 %	42 %

Tabel 48

Ülekasvanud tütarlastele ja poistele antud hinnang normaalselt edasijõudnute
ja ülekasvanute poolt (pinginasbri valiku katse)

Õpilasgrupid	Ülekasvanud tütarlapsed			Ülekasvanud poisid		
	I grupp	II grupp	III grupp	I grupp	II grupp	III grupp
Põlva Keskkool						
Klassi üldhinnang	23 %	32 %	45 %	15 %	51 %	34 %
N poiste hinnang	2 %	21 %	77 %	65 %	29 %	5 %
N tütarl. hinnang	42 %	49 %	9 %	0 %	22 %	78 %
Ü poiste hinnang	2 %	28 %	70 %	71 %	20 %	9 %
Ü tütarl. hinnang	40 %	47 %	13 %	2 %	20 %	78 %
Tartu 5. Keskkool						
Klassi üldhinnang	14 %	29 %	57 %	14 %	30 %	56 %
N poiste hinnang	0 %	14 %	86 %	36 %	58 %	6 %
N tütarl. hinnang	57 %	29 %	14 %	2 %	20 %	78 %
Ü poiste hinnang	0 %	21 %	79 %	64 %	30 %	6 %
Ü tütarl. hinnang	79 %	18 %	3 %	0 %	20 %	80 %

Klassi soolise koosseisu mõju ülekasvanute asendile

Klassi sooline koosseis	Ülekasvanute arv			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
Poiste ülekaal klassis	126	71	197	33 %	20 %	28 %	36 %	55 %	43 %
Tütarlaste üle- kaal klassis	67	55	122	27 %	6 %	17 %	48 %	58 %	53 %
7. Keskk. VIII a kl.	6	2	8	33 %	50 %	37 %	67 %	50 %	62 %
5. Keskk. VII a kl.	5	4	9	20 %	-	11 %	20 %	100 %	55 %
Põlve Keskk. VIII b kl.	3	6	9	67 %	-	22 %	33 %	67 %	55 %

Tabel 50

Ülekasvanute asendi sõltuvus ülekasvanute protsendist
klassikoosseisus

Ülekasv. % klassi koos- seisus	Ülekasvanuid neis klassides			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütar- lapsi	Kokku	Poisse	Tütar- lapsi	Kokku	Poisse	Tütar- lapsi	Kokku
Alle 20	17	6	23	25 %	33 %	26 %	53 %	50 %	52 %
20 - 30	38	29	67	32 %	24 %	28 %	45 %	45 %	45 %
30 - 40	75	41	116	27 %	7 %	20 %	44 %	63 %	51 %
40 - 50	50	39	89	34 %	10 %	23 %	32 %	59 %	44 %
Üle 50	19	13	32	42 %	15 %	31 %	32 %	54 %	41 %

Tabel 51

Ülekasvanute asendi sõltuvus nende klassikollektiivi
kuuluvuse kestvusest

Klassi kuuluvuse aasta	Ülekasvanute arv			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
1. aasta	75	43	118	34%	9%	24%	32%	56%	40%
2. aasta	43	32	75	23%	6%	16%	56%	60%	58%
3. aasta	32	20	52	35%	15%	25%	35%	75%	50%
4. aasta	22	14	36	28%	14%	22%	32%	57%	42%
5. aasta	16	12	28	31%	33%	32%	44%	33%	40%
üle 5 a.	11	7	18	36%	14%	28%	27%	71%	44%

Tabel 52

Ülekasvanute asendi sõltuvus nende ülekasvamise astmest

Ülekasva- mise aste	Ülekasvanute arv			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
N + 1	117	85	202	25%	14%	21%	39%	54%	45%
N + 2	60	33	93	37%	12%	28%	41%	69%	50%
N + 2	22	10	32	41%	10%	31%	46%	50%	47%

Tabel 53

Ülekasvanute asendi sõltuvus nende klassikollektiivi astumise ajast

Klassi astumise aeg	Ülekasvanute arv			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
I-IV kl.	59	44	103	34%	16%	26%	37%	59%	47%
V-VIII kl.	140	84	224	29%	11%	22%	38%	60%	46%

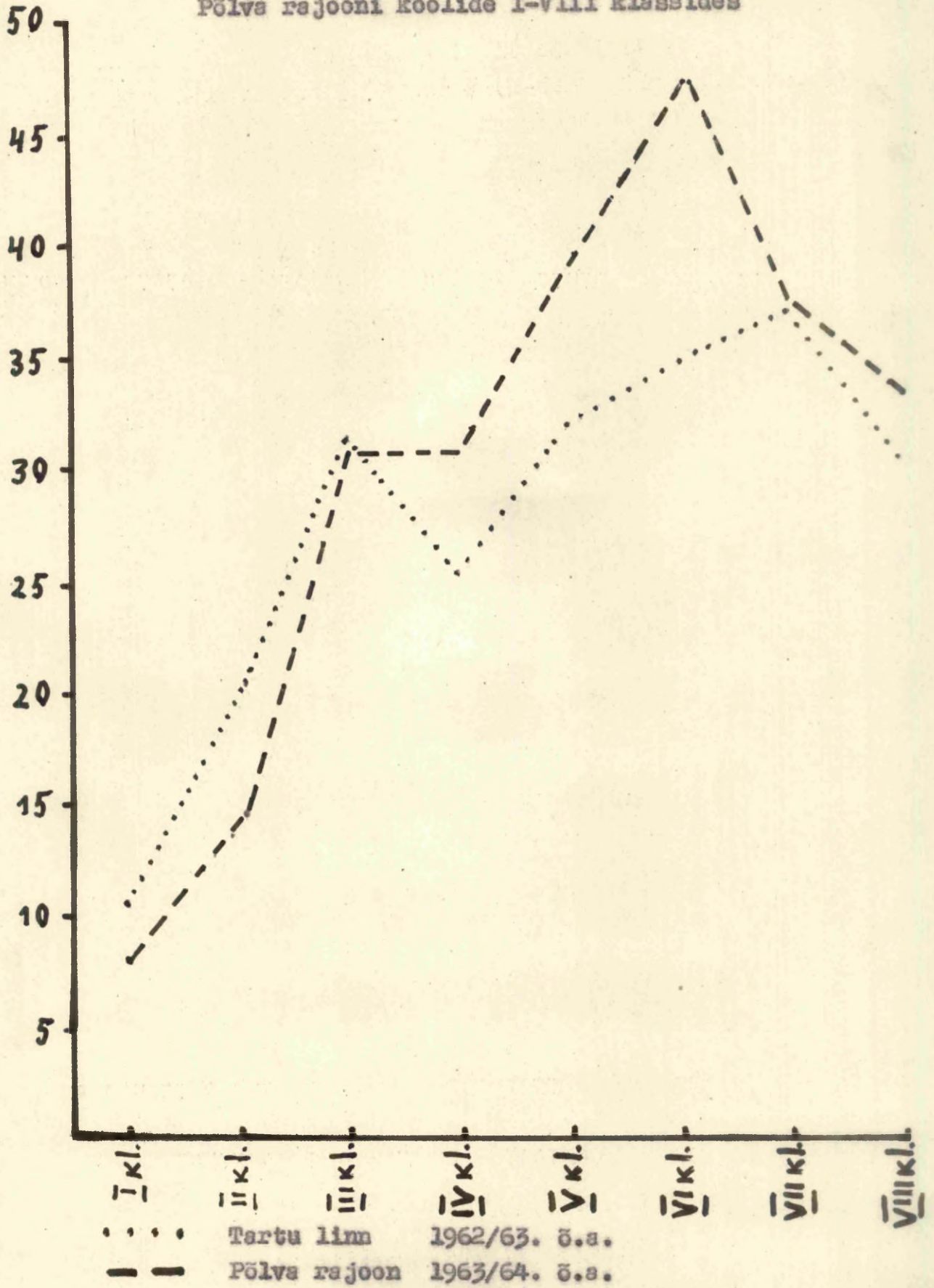
Tabel 54

Ülekasvanute asendi sõltuvus nende õppeedukusest

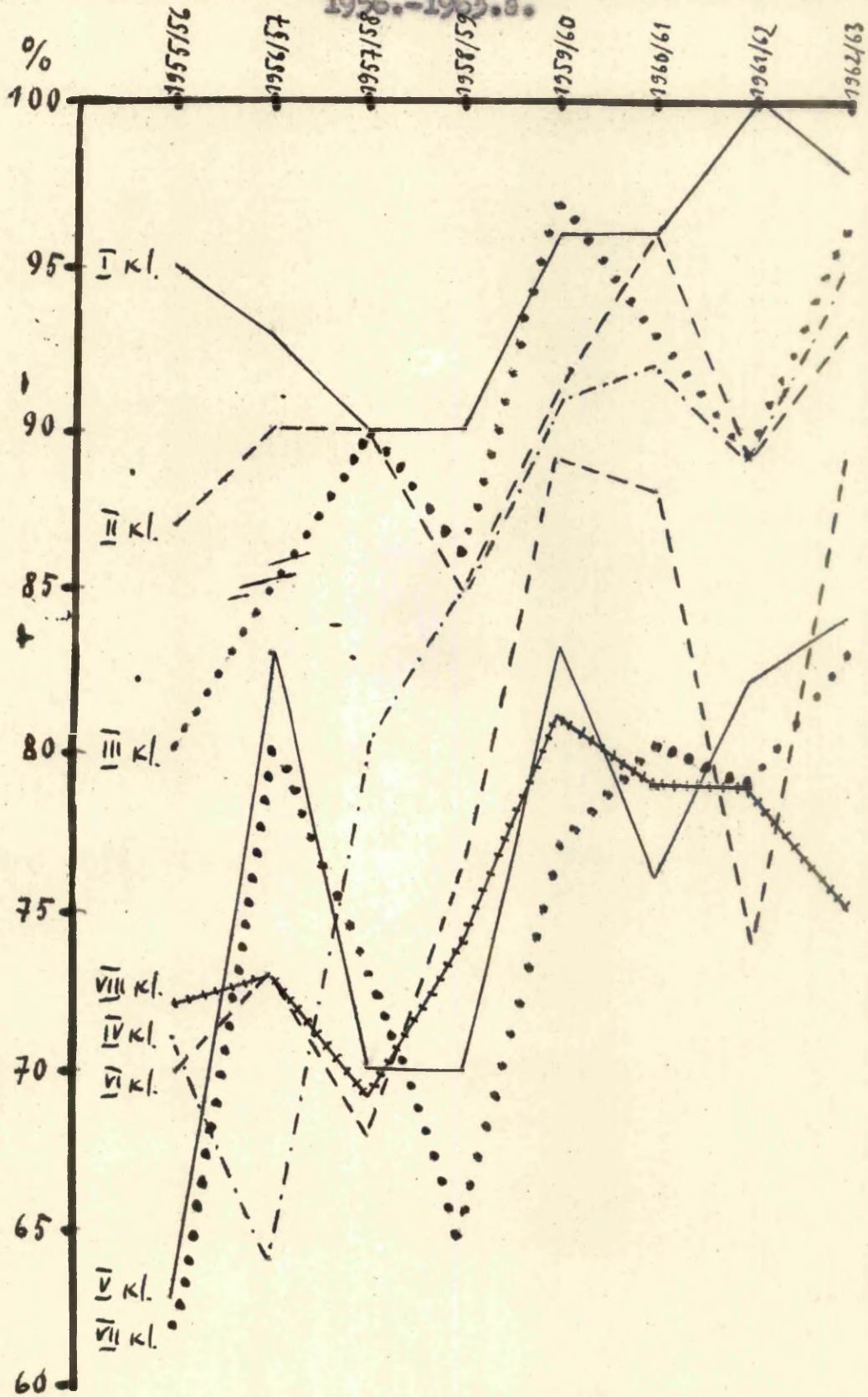
Õppeedukuse grupp	Ülekasvanute arv			Neist kuulus I gruppi			Neist kuulus III gruppi		
	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
Hes (I kolmandik)	19	19	38	63%	32%	47%	-	32%	16%
Hs1b (III kolmandik)	120	50	170	24%	8%	19%	52%	84%	62%

Graafik 1

Ulekasvanute võrdlev pretsent Tartu linna ja Põlva rajooni koolide I-VIII klassides

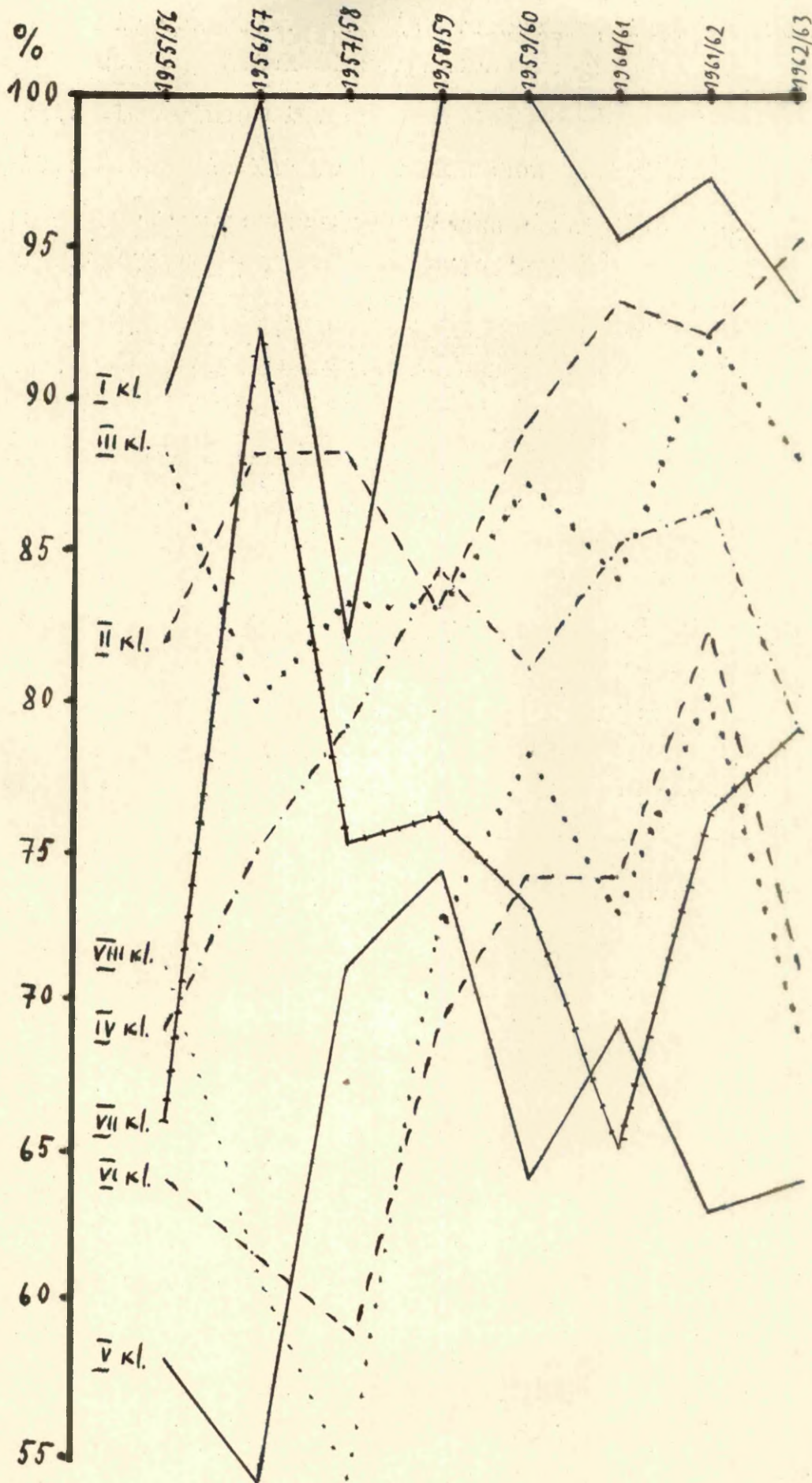

Graafik 2
Tartu 5. Keskkooli õpilaste õppeedukus (klasside kaupa)
1956.-1963.a.

Graafik 3

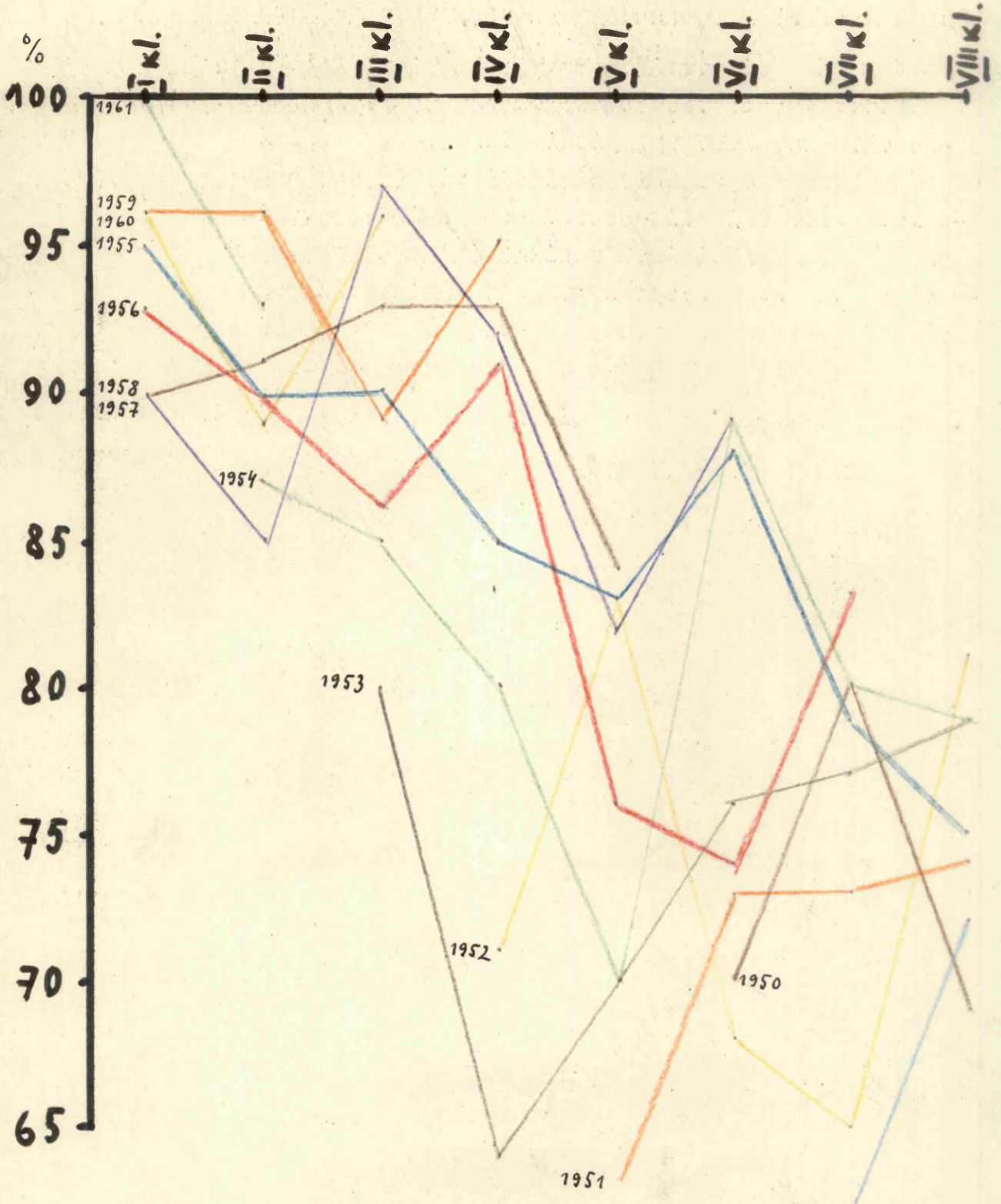
Põlva Keskkooli õpilaste õppeedukus (klasside kaupa)
1956.-1963.a.

Graafik 4

Tartu 5. Keskkooli klassikontingentide õppeedukuse dünaamika 1955/1956.-1962/1963. õ.s.

(Aastanumbrid märgivad I kl. astumise seega)

Graafik 5

Põlva Keskkooli klassikomplektide õppeedukuse dünaamika
 1955/1956.-1962/1963.õ.a. (Aastanumbrid märgivad I kl. astumi-
 se aega)

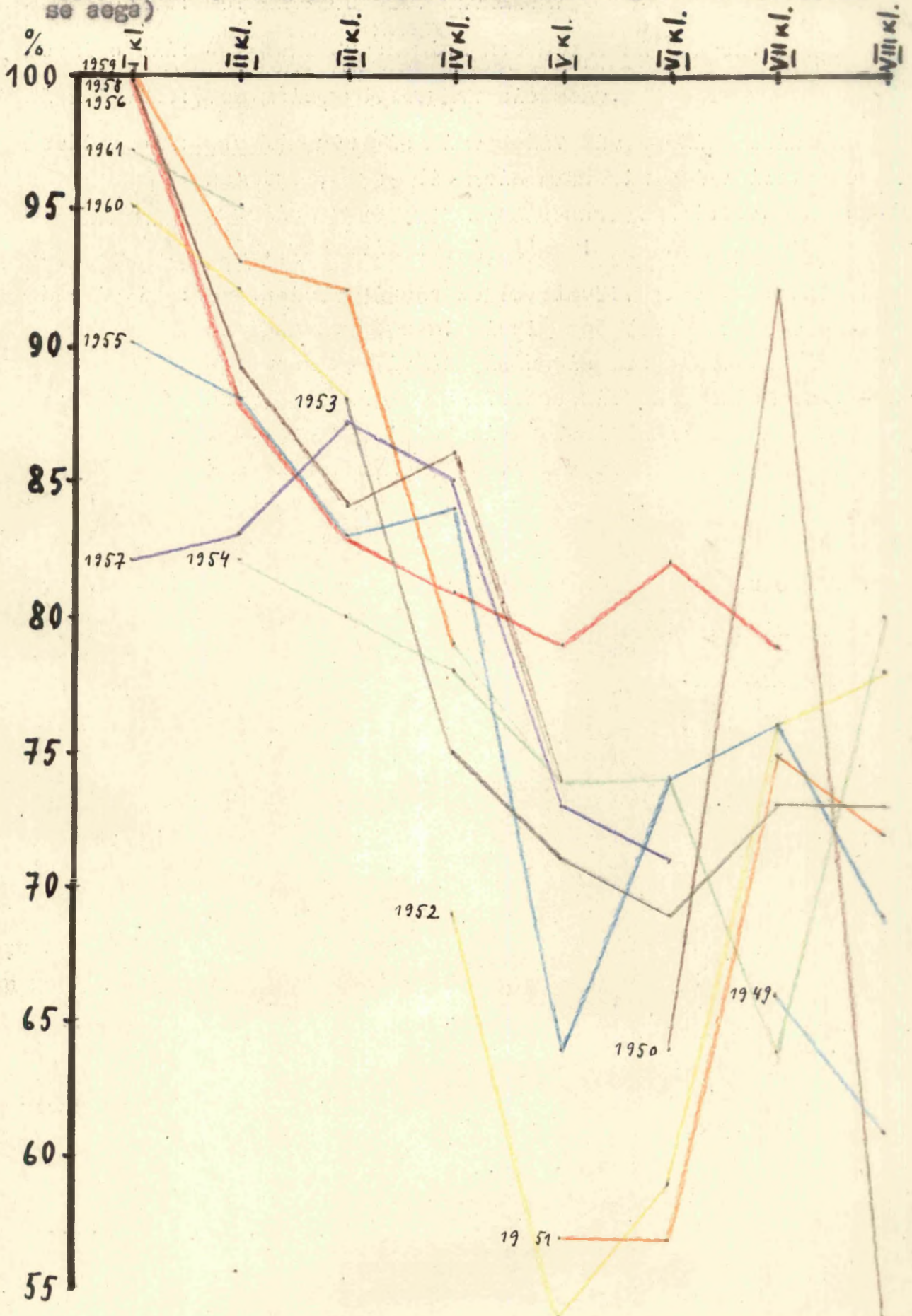

Diagramm 1

Ülekasvanud poiste ja tütarlaste koht klassi-
kollektiivis (matkajuhi valik)

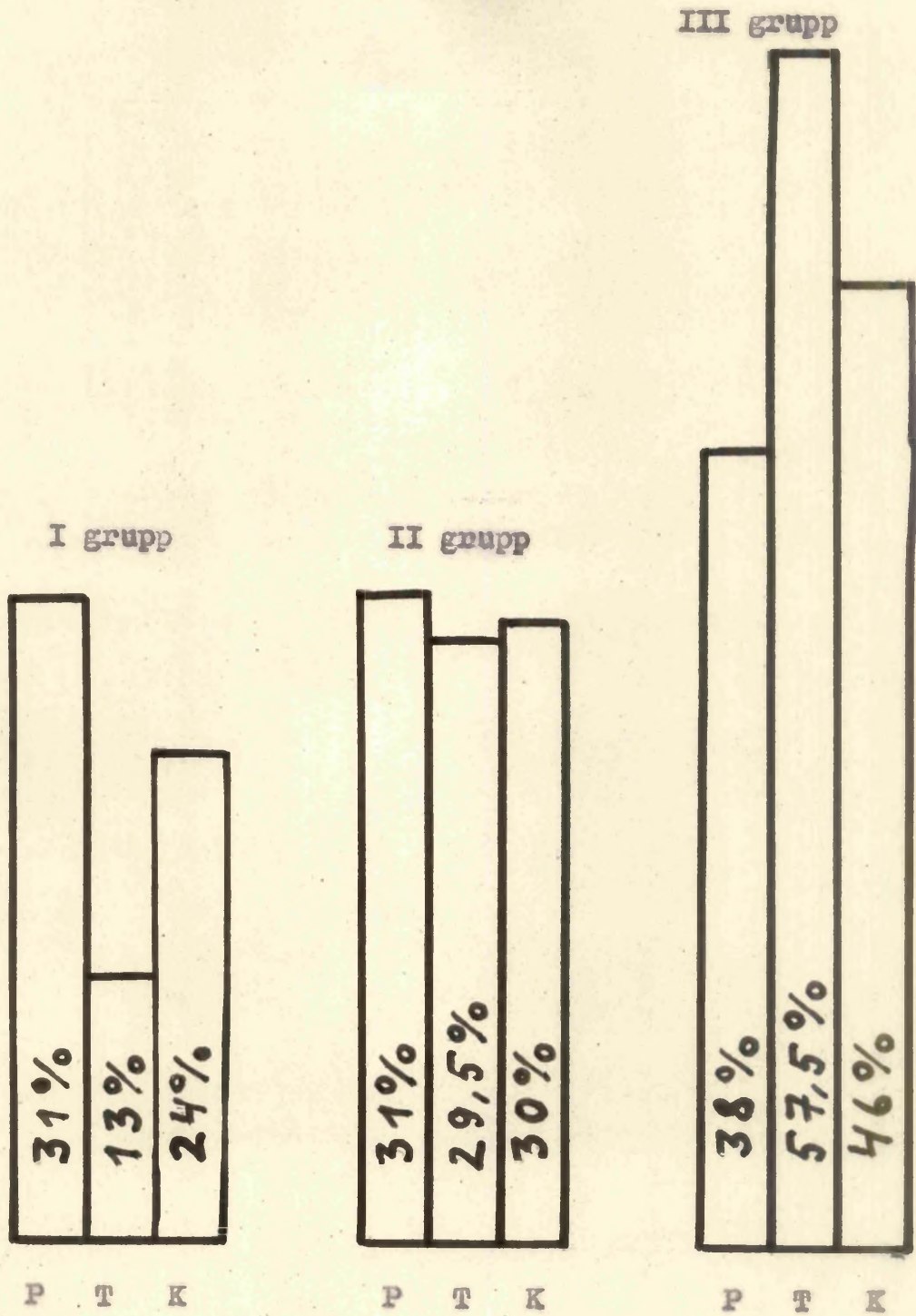

Diagramm 2

Ülekesvenud poiste ja tütarlaste koost klassi-
kollektiivis (pinginaabri valik)

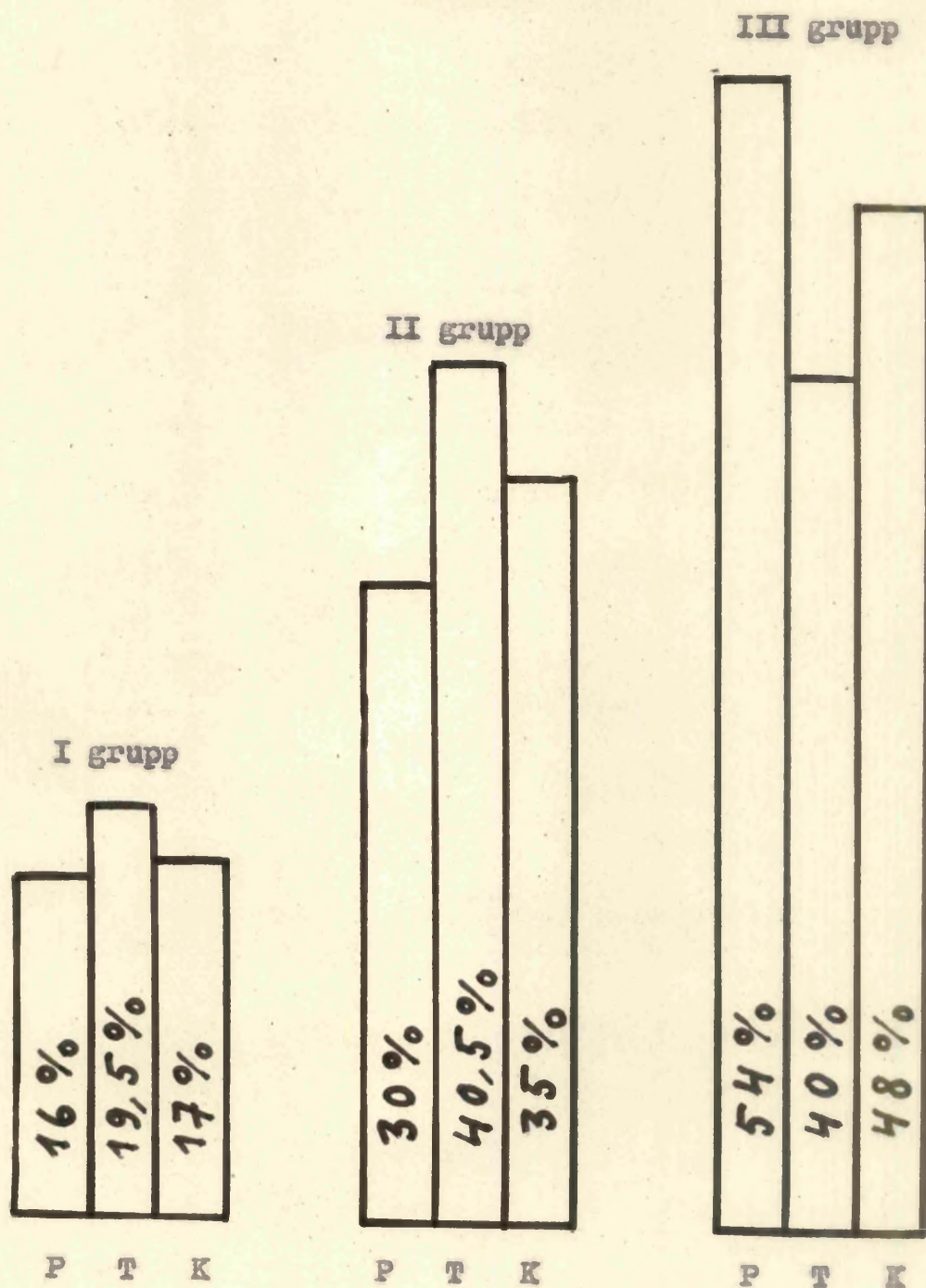

Diagramm 3

Enese ülehindamine normaalselt edasijõudnud õpilaste (N) ja ülekasvenute (Ü) juures (%-des õpilaste arvust)

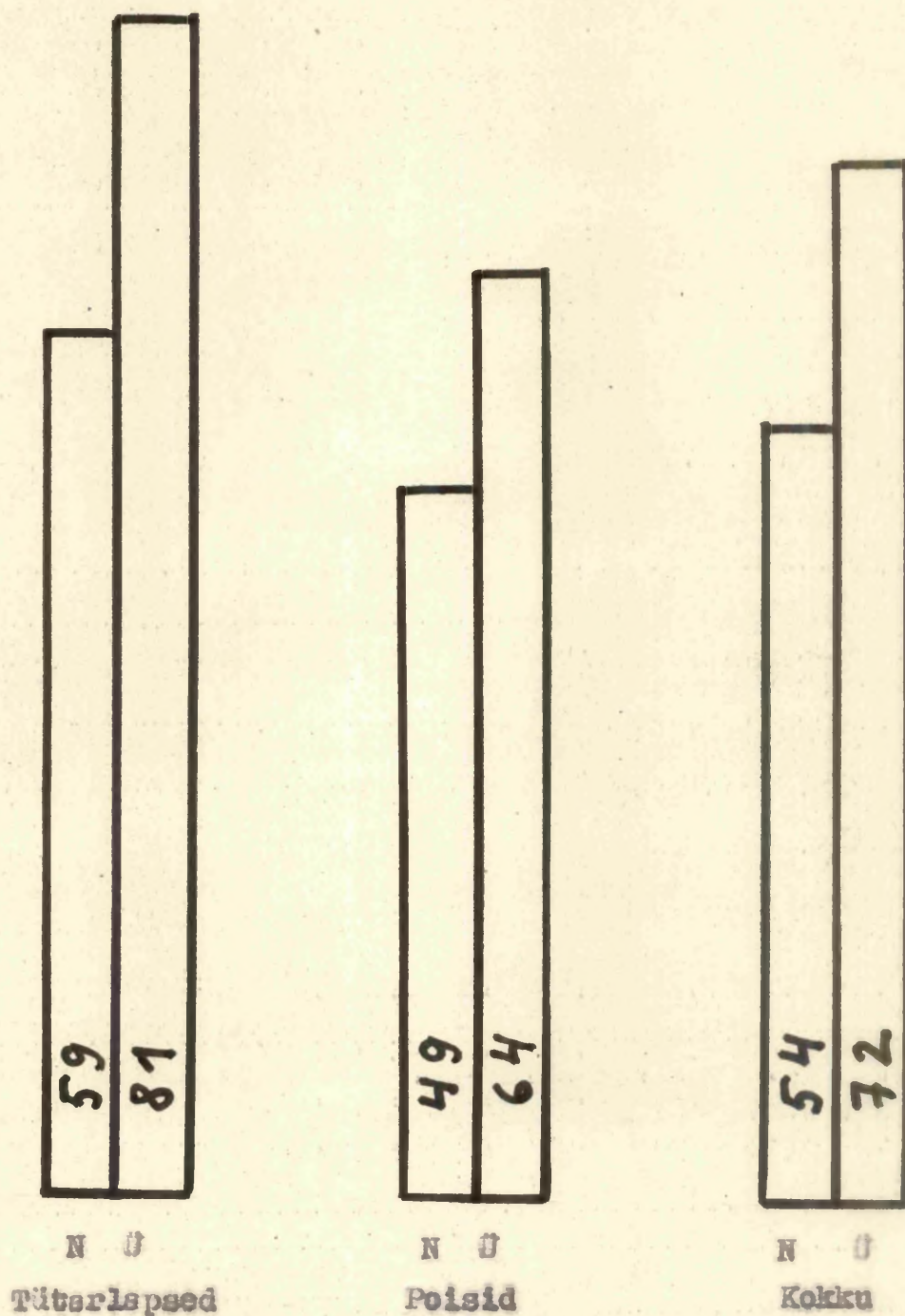

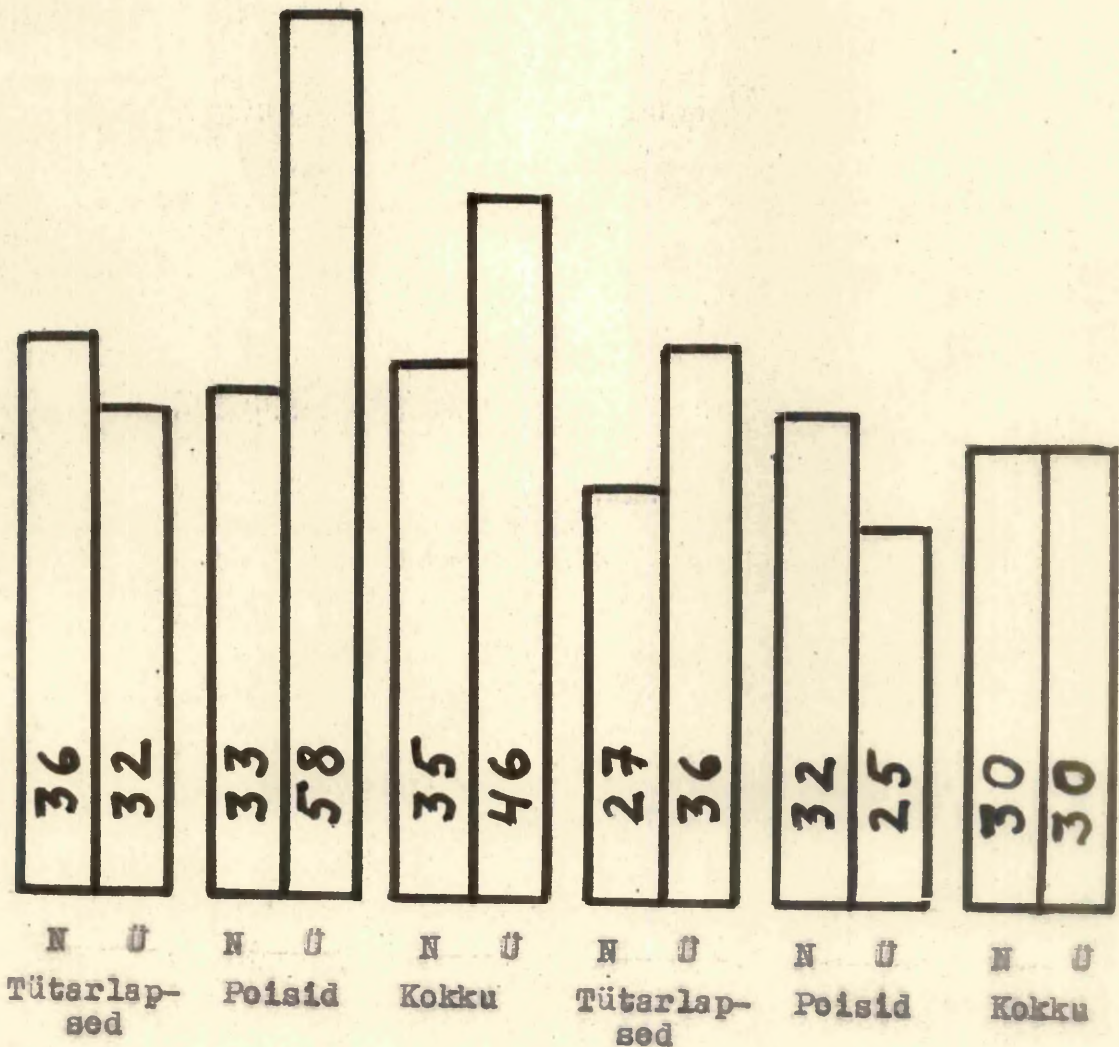
Diagramm 4

Sobivate pinginaabrite arvu võrdlus normaalselt edasijõudnud (N) ja ülekasvanud õpilastel (Ü) (%-des N ja Ü üldarvust

Sobivaid pinginaabreid valitud

alla 1/3 õpilastest

üle 1/3 õpilastest

Lisa II

Juhend ankeedi (vorm nr. 1) täitmiseks klassijuhatajale (klassiõpetajale).

Õpilaste nimekirja kanda andmed kõigi Teie klassis õppivate ülekasvanute kohta, s.t. õpilaste kohta, kes on vanemad, kui normaalse edasijõudmisega õpilased Teie klassis. Vastava klassi lahtris märkida õppesestad, mil õpilane selles klassis õppis. Koolivahetus märkida märgiga klasside vahele.

Ankeet (vorm 2)

Igp. direktor! TRÜ Pedagoogika kateeder palub Teid teadusliku töö huvides testada allpool küsitud andmed õpilaste kohta, kes tulid Teie kooli I klassi 1955/56. õ.a. õpilaste puhul, kes lahkusid või tulid juurde poole õppeaasta pealt, märkida ka lahkumise või juurdetuleku kuu. Kui õpilane jäeti sinne klassi, kus ta õppis, klassikursust kordama, siis vastav klass alla kriipsutada: kui õpilane tuli Teie kooli klassikursust kordama, siis samuti see klass alla kriipsutada. Tingimata ära märkida, kust koolist õpilane tuli või kuhu lahkus.

Jrk. nr.	1955/56. õ.a. I kl. astunud õpilaste nimed, eesnimed	Sünniaasta ja kuu	Millises klassis nad õppisid, kui lahkusid, siis millisest õ/a-st ja kuhu							
			1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64
			õ p p e a s t a l							

Selle õpilaskontingendiga hiljem liitunud õpilased:

Jrk. nr.	Nimi ja eesnimi	Sünniaasta ja kuu	Millises klassis (Teie koolis) nad õppisid, kust tulid							
			1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64
			õ p p e a s t a l							

Kasutatud kirjandus

1. Маркс ,К. , Энгельс,Ф., Сочинения, том 3, Москва, 1955.
2. Lenin, V.I., Teosed, 31. köide, Tallinn, 1955.
3. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961.
4. Allikas, V., Rõuk, V., Erinevused suhtlemisrahu-
ses normaalses ja "raskes" klassis. Käsikiri TRÜ
Pedagoogika Katedris, Tartu, 1965.
5. Aul, J., Pärilikkus ja kasvatus, "Nõukogude Kool" 1966,
nr. 3.
6. Bugdehn, M., Die Analyse der Schulklasse als Grundlage
der Erziehungs- und Bildungsarbeit, "Pädagogik"
1965, 3. Beiheft.
7. Burt, R., The Backward Child, London, 1934.
8. Busemann, A., Zum Psychologie des Sitzenbleibens, "Zeit-
schrift für Pädagogische Psychologie". 1932,
Heft 33.
9. Clauss, G., Hiebsch, H., Kinderpsychologie, Berlin,
1961.
10. Elango, A., Õpilaste omavahelise väärtusastmestiku ku-
junemine, "Kasvatus" 1939, nr. 2.
11. Elango, A., Klassijuhataja töö koolis, Tallinn, 1959.
12. Esser, H. Über die Wirkungen sozialpsychologischer
Forschung, "Deutsche Zeitschrift für Philosophie"

1964, Heft 7.

13. Fischer, L., Wiedermann, M., Fuchs, H., Lernhaltung der Schüler und pädagogisches Klima im Elternhaus, "Pädagogik" 1962, Heft 2.
14. Harms, B., Die Ursachen des Sitzenbleibens bei Schül-
kindern, "Zeitschrift für Kinderforschung" 1922,
Heft 1/2.
15. Hartnacke, W., Naturgrenzen geistiger Bildung, Leipzig,
1930.
16. Herman, S., Klassikursuse kordamise efektiivsusest,
Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II, Tar-
tu, 1966.
17. Herman, S., Milline on efektiivsus klassikursuse korda-
misel. Käsikiri TRÜ Pedagoogika kateedris, Tar-
tu, 1964.
18. Härma, A., Töö raskesti kasvatatavate lastega, Käsiki-
ri ENSV Vabariiklikus Õpetajate Täiendusinstituus-
dis, Tallinn, 1961.
19. Illi, M., Tartu koolide ülekasvanute koosseis, Käsiki-
ri TRÜ Pedagoogika kateedris, Tartu, 1963.
20. Indre, K., Kooliülesõitjate teadmiste ja oskuste tase ning
kujunemistingimused, "Nõukogude Kool" 1963, nr.6.
21. Juhkam, A., Kooliküpsuskatsed ja laste hilisem õppeedu-
kus. Käsikiri TRÜ Pedagoogika kateedris, Tartu
1965.
22. Kails, E., Mis on "vaim"? Tartu, 1935.
23. Katz, D., Tierpsychologie und Soziologie der Menschen

"Zeitschrift für Psychologie" 1922, nr. 88.

24. Kammiste, M., Kursusekordejad VI ja V klassis, Käsikiri TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1964.
25. Kelder, H., Võrdlusjeoni mineviku ja tänapäeva hariduselust, "Nõukogude Kool" 1965, nr. 6.
26. Kessel, A., Miks on 5. klassis madal õppeedukus? "Nõukogude Õpetaja", 1963, nr. 1.
27. Kimmel, K., Alaealiste kuirtegelikest grupeeringuist, Kogumik "Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest", Tallinn, 1966.
28. Koemets, E., IV-VI kl. Õppeedukuse probleemid, "Nõukogude Kool" 1955, nr. 6.
29. Koemets, E., Kõrgem närvitegevus ja pedagoogika, Tallinn, 1963.
30. Koskenniemi, M., Soziale Gebilde und Prozesse in der Schulklasse, Helsinki, 1936.
31. Kreek, M., Seitsemendate klasside õppeedukuse dünaamika. Käsikiri TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1963.
32. Kreek, M., Õppeedukuse dünaamika II õppeaasta vältel, TRÜ diplomitöö Ped. Kateedris, Tartu, 1964.
33. Kurn, H., Võrdleva pedagoogika küsimusi, Tartu, 1964.
34. Kurn, H., Nõukogude Eesti üldharidusliku kooli areng, Käsikirjaline dissertatsioon TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1954.
35. Kurn, H., Raskestikasvatatavate tütarlaste arengutee, Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II Tartu, 1966.

36. Ley, W.A., Die Tatschule als natur- und kulturgemässe Schulreform, Leipzig, 1921.
37. Leppoja, A., Õpilaste omavahelisest ühiskondlikust järjekorrast klassis, "Kasvatus" 1940, nr. 2.
38. Lehestik, P., Sotsiaalselt tõrjutud õpilastest ja nende kujunemise iseärasustest, kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II Tartu, 1966.
39. Liimets, H., Õpilaste erineva edasijõudmise ja andekuse probleemist, "Nõukogude Kool" 1960, nr. 10.
40. Liimets, H., Raskesti kasvatatavuse olemus ja tunnused, "Nõukogude Kool" 1962, nr. 1.
41. Liimets, H., Koolikiipsuse olemus ja tunnused, "Nõukogude Kool" 1963, nr. 6.
42. Liimets, H., Kas minu klass on kollektiiv? "Nõukogude Kool" 1965, nr. 5.
43. Lippur, L., Kursusekordajate õppeedukus, käsikiri TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1964.
44. Loman, F., Ülekasvanute esendist klassikollektiivis, kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II, Tartu, 1966.
45. Luukas, T., Ülekasvanute sotsiaalne esend klassis, TRÜ diplomitöö Ped. Kateedris, Tartu, 1963.
46. Löwe, H., Probleme des Leistungsveragens in der Schule, Berlin, 1963.
47. Löwe, H., Verbesserung der Arbeit in der Unterstufe - wesentliche Voraussetzung zur Überwindung des Leistungsveragens, "Pädagogik" 1963, Heft 7.

48. Makarenko, A.S., Kommunistlikust kasvatusesest, Tallinn, 1954.
49. Mertna, F., Õpilaste omavahelisest ühiskondlikust järjekorras klassis, "Kasvatus" 1940, nr. 3.
50. Meeder, J., Täielik õppeedukus on saavutatav, "Nõukogude Õpetaja" 1963, nr. 38.
51. Meeder, J., Heatasemelise õppe- ja kasvatustöö eest maa-algkoolides. "Nõukogude Õpetaja" 1964, nr.10.
52. Meerits, J., Istums-jätmine selektsioonivahendina, "Kasvatus" 1932, nr. 6.
53. Mägi, H., Esimese klassi õpilaste lugemisoskus ja õppeedukus, "Nõukogude Kool" 1963, nr. 6.
54. Norberg, A., Katse mõõta koalliausikute psüühilist valmisolekut koolitööks, "Nõukogude Kool" 1963, nr. 6.
55. Nõmmik, E., Sõprussuhted normaalses ja "raskes" klassis. Käsikiri TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1964.
56. Nõmmik, E., Omavaheliste suhete hindamisoskuse areng IV-VIII kl. TRÜ diplomitöö Ped. Kateedris, Tartu, 1965.
57. Oertel, H., Soziometrische Matrix - ein Arbeitsmittel der Pädagogen. "Deutsche Zeitschrift für Philosophie" 1962, Heft 12.
58. Orn, J., Seosed õpilaste somaatilise seisundi, õppeedukuse ja käitumise vahel, "Nõukogude Kool", 1963, nr. 3.
59. Orn, J., Õpilastevaheliste isiklike suhete uurimise

metoodikast, Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja Kool" II, Tartu, 1966.

60. Orn, J., Kooliüsitute füüsiline arenemine ja õppeedukus, "Nõukogude Kool" 1963, nr. 6.
61. Orring, J., Comprehensive School and Continuation Schools in Sweden, Stockholm, 1962.
62. Petersen, P., Der Jens-Plan einer freien allgemeinen Volksschule, Jena, 1927.
63. Põldvere, K., Inimese geneetika mõnedest probleemidest, Kogumik "Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest", Tallinn, 1966.
64. Pomerants, E., Klassikursuse kordajad VII ja VIII kl., Käsikiri TRÜ Ped. Katedris, Tartu, 1964.
65. Päss, L., Normaalset arenenud ja raskestikasvatatavate õpilaste enesehinnangu võrdlus, Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II, Tartu, 1966.
66. Reigo, A., Õpilaste defekti, õppeedukuse ja käitumise seostest, "Nõukogude Kool" 1964, nr. 12.
67. Reininger, K., Über soziale Verhaltensweisen in der Vorpubertät, Wien, 1924.
68. Rösler, H.D., Leistungshemmende Faktoren in der Umwelt des Kindes, Leipzig, 1963.
69. Saks, K., Alg- ja 7-klassiliste koolide koostöö 5. klassi eduka õppetöö kindlustamisel, "Nõukogude Kool" 1961, nr. 7.
70. Schmidt, H.D., Empirische Forschungsmethoden der Pädagogik, Berlin, 1961.

71. Sepp, A., Miks ei lõpetata osa lapsi 8-klassilist kooli? "Nõukogude Kool" 1962, nr. 12.
72. Strunz, K., Pädagogische Psychologie für höhere Schulen, München/Basel, 1959.
73. Taba, R., Nõrgast edasijõudmisest ja istumajäämisest koolis, "Kasvatus" 1932, nr. 6.
74. The organization of public instruction in Estonia, published by the Ministry of Public Instruction and Social Welfare, Tallinn, 1932.
75. Tilts, H., Need on pedagoogilised probleemid, "Nõukogude Õpetaja" 1962, nr. 5.
76. Tork, J., Eesti laste intelligentsus, Tartu, 1940.
77. Tõldsepp, A., Koolikohustuse sisuline täitmine tagetagu juba algklassides, "Nõukogude Kool" 1964, nr. 11.
78. Unt, I., Õppetöö individualiseerimise probleemid, Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" I, Tartu, 1966.
79. Uring, R., Sotsiaalsete suhete dünaamikast keskmises koolieas, Käsikiri TRÜ Ped. Katedris, Tartu, 1964.
80. Vapper, E., Koduste tingimuste ja koolimiljöö mõju kursusekordsmisele, Kogumik "Nõukogude pedagoogika ja kool" II, Tartu, 1966.
81. Vorweg, M., Über Präzisionsanforderungen in der sozialpsychologischen Forschung, "Deutsche Zeitschrift für Philosophie" 1963, Heft 10.

82. Vösu, R., Hinnanguastmestik Tartu 13. 8-kl. Kooli 7^a ja 7^b klassis, käsikiri TRÜ Ped. Kateedris, Tartu, 1964.
83. Wolf, W., Untersuchungen über das Zurückbleiben einzelner Schüler im Unterricht, Berlin, 1955.
84. Анисимов, Н., Наши пути ликвидации второгодничества, "Народное образование" 1962, № 10.
85. Бахитов, М.Ш., Об одной "новейшей" социальной утопии, Москва, 1958.
86. Богоявленский, Д.Н. и Менчинская, Н.А., Психология усвоения знаний в школе, Москва, 1959.
87. Божович, Л.И., Отношение школьников к учению как психологическая проблема, "Известия АПН РСФСР", выпуск 36, 1951.
88. Божович, Л.И., Особенности самосознания у подростков, "Вопросы психологии" 1955, № 1.
89. Божович, Л.И., Морозова, Н.Г., Славина, Л.С., Психологический анализ значения отметки как мотива учебной деятельности школьников, "Известия АПН РСФСР", выпуск 36, 1951.
90. Бударный, А., Преодолевать неуспеваемость, "Народное образование" 1963, № 10 приложение.
91. Бударный, А., Индивидуальный подход в обучении, "Советская педагогика" 1965, № 7.
92. Верич, А., Пора учить без второгодников, "Народное образование" 1960, № 1.
93. Гельмонт, А.М., О причинах неуспеваемости и путях её преодоления, Москва, 1954.

94. Гельмонт, А.М., и Ривес, С.М., Предупреждение неуспеваемости в школе, Москва, 1940.
95. Горская, Г., Да, второгодничество – большое дело, "Народное образование" 1961, № 8.
96. Грудцын, П. и Поляков, Е., О мерах борьбы с второгодничеством, Саратов, 1948.
97. Данилов, М., Предупреждение неуспеваемости и второгодничества в школе, Методическое письмо МП РСФСР, Москва, 1950.
98. Директивы ВКП/б/ и постановления советского правительства о народном образовании, Сборник документов за 1917 – 1947 гг., Приложение к журналу "Советская педагогика", выпуск I-й, Москва/Ленинград, 1947.
99. Добролюбов, Н.А., Избранные педагогические произведения, Москва, 1952.
100. Камин, М., К вопросу о второгодничестве, "Народное образование" 1965, № 8.
101. Ковальчук, П., Второгодничество мешает всеобучу, "Народное образование" 1961, № 3.
102. Казаков, И., Рассматривая личные дела учащихся трех школ, "Народное образование" 1962, № 9.
103. Коломинский, Я.Л. и Розов, А.И., Изучение взаимоотношений школьников социометрическими методами, "Вопросы психологии" 1962, № 6.
104. Коломинский, Я.Л., Путь изучения и формирования личных взаимоотношений между учениками класса, "Вопросы психологии" 1963, № 2.
105. Коломинский, Я.Л., Экспериментальное изучение личных

- взаимоотношений детей в классном коллективе, Тезисы докладов на II съезде общества психологов, выпуск 5, Изд-во АПН РСФСР, Москва, 1963.
106. Кондаков, А.А., Критика социометрии — новейшей школы в американской буржуазной социологии, Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук, Рукопись на кафедре истории зарубежной философии МГУ им. Ломоносова, Москва, 1962.
107. Косак, А.А., А может быть так решается проблема, "Народное образование" 1962, № 6.
108. Крутецкий, В.А. и Лукине, Н.С., Психология подростка, Москва, 1965.
109. Куписевич, Ч., Педагогические причины второгодничества учащихся, Педагогика и народное образование в зарубежных странах, Сборник рефератов 1964, выпуск 3-4.
110. Лейджмен, Д.К., Покончим с тестами на определение коэффициента умственной одаренности, Педагогика и народное образование в зарубежных странах, Сборник рефератов 1962, выпуск 1.
111. Макаренко, А., Избранные педагогические сочинения, книга IV, Москва, 1949.
112. Малькова, З.А., В школах США, Москва, 1964.
113. Моляк, А., Социометрия и воспитание, Педагогика и народное образование в зарубежных странах, Сборник рефератов 1963, выпуск 2.
114. Морено, Дж., Социометрия, Москва, 1953.

115. Моррисон, И. и Перри, И., Отношение учащихся к товарищам-переросткам, Педагогика и народное образование в зарубежных странах, Сборник рефератов, 1966⁵⁹.
116. Москаленко, К., Как должен строиться урок, "Народное образование" 1959, № 10.
117. Мостиев, Б., Проблема ликвидации второгодничества решается в начальных классах, "Народное образование" 1962, № 7.
118. Мурачковский, И. И., Типы неуспевающих школьников, "Советская педагогика" 1965, № 7.
119. Неймарк, М. С., Психологический анализ эмоциональных реакций школьников на трудности в работе, Сборник "Вопросы психологии личности школьника" под ред. Л. И. Божовича и Л. В. Благоннадежной, Москва, 1961.
120. Петухова, О., И в вашей школе может не быть второгодников, "Народное образование" 1961, № 1.
121. Пономарёв, И., Русский язык и второедничество, "Народное образование" 1965, № 8.
122. Савина, А., Предупреждение второгодничества в школах Польши, "Народное образование" 1966, № 4.
123. Саймон, Б., Английская школа и интеллектуальные тесты, Москва, 1958.
124. Славина, Л. С., Индивидуальный подход к неуспевающим и недисциплинированным ученикам, Москва, 1958.
125. Славина, Л. С., Роль семьи в формировании отношения школьника к учению и школе, "Известия АПН РСФСР", выпуск 36, 1951.

126. Славина, Л.С., Изучение детей с аффективными формами поведения, Тезисы докладов на II съезде общества психологов, выпуск 5, Изд-во АПН РСФСР, Москва, 1963.
127. Сухомлинский, В., Неотложные проблемы теории и практики воспитания, "Народное образование" 1961, № 10.
128. Фриланд, Д., Цели и методы работы бесплоточной начальной школы, Педагогика и народное образование в зарубежных странах, Сборник рефератов 1960, выпуск I.
129. Черепанов, С.А., С.Т.Щацкий в его педагогических высказываниях, Москва, 1958.
130. Черепановский, Р., Роль классного руководителя в преодолении второгодничества, "Народное образование" 1961, № 10.
131. Ширман, А.Д., Об изучении развития личности в коллективе, "Вопросы психологии" 1955, № 2.
132. Центральное Статистическое Управление при Совете Министров ЭССР, Доклад о численности и составе второгодничества в общеобразовательных школах МП, Таллин, 1966.
133. Ценципер, А.Б., Изучение положения ученика в коллективе, "Советская педагогика", 1965, № 11.

Чару